

Μέρος Β΄ (79)

Λαογραφία

Στο δεύτερο μέρος έκρινα καλό να εκθέσω τα λαογραφικά σημειώματά μου, έχοντας τη γνώμη ότι με την έκθεση αυτών θα συντελέσω εις το να γνωρίσει ο αναγνώστης πιο τέλεια το λαό της Σιάτιστας. Την έναρξη αυτών κάμνω από την περιγραφή της γέννησης του βρέφους.

01. Η γέννα

Αμα παρουσιαστούν στην έγκυο γυναίκα τα χαρακτηριστικά του τοκετού σημάδια, προσκαλείται η μαμή του τόπου, η οποία στη Σιάτιστα είναι πρακτική και φέρει το επάγγελμα κληρονομικά από τη μητέρα της ή την πεθερά της. Η μαμή εξετάζει την επίτοκο και γνωμοδοτεί για την ημέρα ή την ώρα του τοκετού. Άμα επίκειται ο τοκετός, προβαίνει σε ετοιμασία των αναγκαίων σπαργάνων, που η επίτοκος έχει ετοιμάσει από τις πρώτες μέρες που αντιλήφτηκε πως έμεινεν έγκυος. Επίσης, ετοιμάζει και όσα άλλα μεταχειρίζεται (*χρησιμοποιεί*), για να καταστήσει εύκολο και πιο ανώδυνο τον τοκετό. Έπειτα προτείνει στην επίτοκο να περιπατεί μέσα στο δωμάτιο και τη στιγμή που παρουσιάζονται τραβηγμοί¹ να πιάνεται από κάπου και να τανιέται². Όταν οι πόνοι και οι τραβηγμοί πυκνωθούν, την τοποθετεί στα γόνατα (*τη βάζει να γονατίσει*) μπροστά σε μια γυναίκα δυνατή, από τους ώμους της οποίας πιάνεται, όταν εμφανίζονται οι πόνοι. Η μαμή δεν κάμνει τίποτε άλλο, παρά παρακολουθεί την **(80)** εξέλιξη του τοκετού, φροντίζουσα να διευκολύνει το άνοιγμα της επιτόκου με ελαφρή επάλειψη της σπονδυλικής στήλης, των λαγόνων³ και του προστάτου⁴ (*sic*) [με θερμό έλαιο].

¹ **Τραβηγμοί**, (κατά τον τοκετό) συσπάσεις των μυών της κοιλιάς με τάση εξόδου.

² **Τανιέμαι** (<αρχ.τανύω, τανύομαι), τεντώνομαι / σφίγγομαι κατά τον τοκετό.

³ **Λαγόνια**, τα πλάγια τοιχώματα της κοιλιάς, οι λαγόνες.

⁴ **Προστάτης**, αφού το κείμενο αναφέρεται στον τοκετό και στην προετοιμασία της επιτόκου γι' αυτόν, είναι φανερό ότι η λέξη αναφέρεται στην ανατομία του γυναικείου σώματος. Στο σιατιστινό ιδίωμα πολλά πράγματα παίρνουν το όνομά τους από τη θέση όπου βρίσκονται. Παράδειγμα: «*κατέβαζάμι ν'αμπρουσνή 'που τσ' στιόφα κι δρόμουν*», όπου **αμπρουσνή**, το μπροστινό μέρος του φορέματος, σύμφωνα με τον Δ. Παπαναούμ, βλέπε **Λαογραφικά Σιατίστης**, σελ. 63,70. Πιθανολογούμε, λοιπόν, ότι το προστάτης προέρχεται από το «αμπροστά της» προστάτης .

Άμα γεννηθεί το βρέφος, το καλύπτει προσωρινά και φροντίζει με διάφορα τεχνητά μέσα να προκαλέσει την πτώση του πλακούντος. Θέτει στο στόμα της μητέρας πλεξίδα των μαλλιών της, για να προξενήσει αναγούλες και τανυσμούς⁵, την βάζει να φυσάει στο στόμιο φιάλης κενής, χωρίς να παίρνει αναπνοή, και με άλλα παρόμοια μέσα κατορθώνει να φέρει την πτώση του πλακούντος. Άμα πέσει το στρώμα⁶, τοποθετεί [τη μητέρα] στην κλίνη και ασχολείται με την περιποίηση του βρέφους. Κόπτει το έντερον, <τον ομφάλιο λώρο>, που συνέχεται με τον ομφαλόν, καθαρίζει αυτό (το βρέφος) και το σπαργανώνει, αφού δέσει τον ομφαλόν και ρίψει αλάτι καλοκοπανισμένο σε διάφορα μέρη του σώματος, μασχάλες, λαγόνες, λαιμό κ.λπ.. Με το σπαργάνωμα περισιφίγγει χέρια, πόδια και κεφάλι, ώστε να μη μπορεί να τα κινήσει, περιτυλίσσει με τα σπάργανα το σώμα και το περισφίγγει με τη φασκιά⁷ και έτσι το τοποθετεί κοντά στη μητέρα του και εύχεται να της ζήσει και να φέρει και άλλα αδέρφια. Κατόπιν παίρνει το στρώμα και το παραχώνει σε μέρος τι (σε κάποιο μέρος) από τον αυλόγυρο του σπιτιού. Το μέρος του ομφαλίου λώρου <που έμεινε στον ομφαλό>, όταν ξηραθεί και πέσει, το κρατεί (φυλάγει) η μητέρα εις τι μέρος.

Η μαμή, αφού τακτοποιήσει τα πράγματα [και δεχθεί δώρα από τη μητέρα και από όλους όσοι παρευρέθηκαν στον τοκετό], αναχωρεί (81) και μεταβαίνει στους πλησιεστέρους συγγενείς της λεχούς (λεχώνας), στους οποίους αναγγέλλει τον καλό τοκετό και το καλώς έχειν της λεχώνας και του βρέφους και δέχεται και από αυτούς δώρα.

Σε περίπτωση που οι γονείς του βρέφους έχουν το ατύχημα να μη τους ζουν τα τέκνα, <συνηθίζουν να> εκθέτουν το γεννηθέν στο δρόμο και ο πρώτος που θα περάσει και θα το βρει γίνεται νουνός του. Εάν δε πάλι ζουν μονάχα τα θηλυκά, ενώ τα αγόρια αποθνήσκουν, συνηθίζουν να περνούν στο αυτί του αγοριού σκουλαρίκι, για να παραπλανήσουν το χάρο, <έτσι> που, όταν έρθει να το πάρει, να εξαπατηθεί από το σκουλαρίκι, να νομίσει ότι είναι θηλυκό και να το αφήσει στη ζωή.

Τις πρώτες μέρες το βρέφος [καλύπτεται στο πρόσωπο με μανδήλι] χρώματος ερυθρού.

02. Τα κολιουμπήσια

Την τρίτη μέρα από τη γέννηση του βρέφους προσκαλούνται οι πλησιέστεροι συγγενείς και οι στενότεροι φίλοι να παρευρεθούν στο λουτρό του βρέφους, που γίνεται από τη μαμή για να το καθαρίσει. Άμα προσέλθουν οι καλεσμένοι, η μαμή παίρνει μια σκάφη, θέτει σ' αυτήν νερό θερμό, το ανακατώνει

⁵ Τανυσμός, τάνυσμα, τέντωμα, ένταση προσπάθειας.

⁶ Στρώμα (γέννας), ο πλακούντας.

⁷ Φασκιά, φαρδιά λουρίδα υφάσματος, με την οποία σπαργανώνουν (=περιτυλίζουν) τα βρέφη.

με μαύρο κρασί και με αυτό κάμνει το λουτρό του βρέφους. Εντός της σκάφης οι καλεσμένοι ρίπτουν [για τη μαμή] ό,τι χρηματικό δώρο ο καθένας προαιρείται, όπως <κάνουν> και οι γονείς του βρέφους. Αφού καθαρίσει το βρέφος η μαμή, το σπαργανώνει πάλι και το σπαργάνωμα το κάμνει επάνω σε ένα κόσκινο, όπου στρώνει τα απαραίτητα είδη ρουχισμού <τα σπάργανα>⁸ και (82) κατόπιν το τοποθετεί <το βρέφος> πάλι σε κλίνη κοντά στη μητέρα του και υποκάτω από το μαξιλάρι του θέτει γλυκίσματα, νομίσματα χρυσά και αργυρά και διάφορα κοσμήματα, διότι τη νύχτα της τρίτης ημέρας πρόκειται να επισκεφτούν το βρέφος οι Μοίρες, για να προορίσουν (προκαθορίσουν) την τύχη που θα έχει στη ζωή του το νεογέννητο, και θεωρείται καλό να το εύρουν πλούσιο από δώρα, για να έχει σε όλη τη ζωή του άφθονα τα αγαθά. Κατόπιν παρατίθεται γεύμα, στο οποίο παρακάθονται οι καλεσμένοι και στο οποίο τρώγεται η κουλούρα⁹, που επίτηδες η μητέρα της λεχώνας έφερε. Την κουλούρα η μαμή <την> κόβει κομμάτια με τα χέρια, σπάζοντας αυτήν επάνω στα κεφάλια των παιδιών που παρευρίσκονται εκεί, αρχίζοντας από το παιδί που θεωρείται περισσότερο ευτυχισμένο. Ένα κομμάτι δίδει και στη λεχώνα.

03. Τα βαφτίσια

Από την μέρα που γεννήθηκε το βρέφος έως τη μέρα που <αυτό> βαφτίζεται, η λεχώνα δε μένει μονάχη της, γιατί μπορεί να πάθει ζάλη (να ζαλιστεί) και να λιποθυμήσει από την αδυναμία και για τις πρώτες βοήθειες είναι ανάγκη να παρευρίσκεται κοντά της κάποιος άνθρωπος¹⁰.

Το βάπτισμα του βρέφους συνήθως γίνεται την ογδόη μέρα από τη μέρα της γέννας ως ακολούθως: Την (83) παραμονή της ογδοής ημέρας προσκαλούνται οι συγγενείς και φίλοι. [Ο άνθρωπος που τους προσκαλεί τους λέγει τα εξής λόγια]: «Να κοπιάσετε αύριο, ύστερα από τη θεία λειτουργία¹¹, στα βαφτίσια του παιδιού του δείνος». Ιδιαίτερα προσκαλείται ο ανάδοχος, στον οποίο η πρόσκληση συνοδεύεται με αποστολή δώρων, που αποτελούνται από κουλούραν, ζάχαρη, καφέ και καναβέτα με κρασί. Επίσης, ιδιαίτερη πρόσκληση γίνεται στη μαμή με τα ίδια δώρα, αλλά σε μικρότερη ποσότητα, και στον ιερέα που θα κάμει το βάπτισμα.

⁸ Σπάργανο, η φασκιά. Στον πληθυντικό: τα σπάργανα, το σύνολο των πανιών με τα οποία συνήθιζαν παλιότερα να τυλίγουν τα βρέφη, αλλιώς πάνες.

⁹ Κουλούρα, ψωμί ζυμωμένο με προζύμι από ρεβίθια και βασιλικό και στολισμένο με σταυρούς καμωμένους με «κορδόνια» από τη ζύμη του και με αμύγδαλα ζεματισμένα και ξεφλουδισμένα. Ψηνόταν σε λαδωμένο ταψί.

¹⁰ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): την πάθηση αυτή <να ζαλιστεί και να λιποθυμήσει> τη λέγομε στη Σιάτιστα «μπορεί να αρμενιστεί», από το Αρμένηδες, κατοποιά στοιχεία όμοια με τους καλικαντζαραίους.

¹¹ Στην εποχή που αναφέρεται το κείμενο θεία λειτουργία τελούνταν καθημερινά. (Την πληροφορία μας έδωσε ο πατήρ Αλέξανδρος Θεοδωρόπουλος).

Την ακόλουθη μέρα, ύστερα από τη θεία λειτουργία, έρχονται οι καλεσμένοι στο σπίτι που θα βαπτίσουν το μικρό και, αν ανήκουν στους πλησιέστερους συγγενείς, φέρουν είδη ρουχισμού με ένα χρυσό νόμισμα ραμμένο σε ένα από τα ενδύματα που τα προσφέρουν ως δώρα στο βρέφος. Οι γονείς της λεχώνας στέλλουν με κάποια επίδειξη λίκνον¹² καινούριο με τα αναγκαία κλινοσκεπάσματα, είδη ρουχισμού, γλυκίσματα, φαγητά και χρυσό νόμισμα, ραμμένο σε ένα από τα φορέματα του βρέφους. Οι φίλοι και <οι> μακρινοί συγγενείς αρκούνται κατά την αναχώρησή τους να προσφέρουν στο μικρό νόμισμα, που το τοποθετούν στο κεφάλι¹³ του. Τα χρηματικά αυτά δώρα η μητέρα <τα>μαζεύει και αγοράζει με αυτά αντικείμενό τι (κάποιο αντικείμενο) χρήσιμο στο βρέφος. Αφού προσέλθουν οι καλεσμένοι, η μαμή με τις (84) καλεσμένες γυναίκες και με τα παιδιά, που μεταφέρουν δοχεία με νερό, φέρει το βρέφος στην εκκλησιά, όπου περιμένουν η ανάδοχος (νουνά) και ο ιερέυς. Η ανάδοχος φέρει μαζί της και τα απαραίτητα είδη ρουχισμού, με τα οποία θα επενδύσει (ενδύσει, ντύσει)¹⁴ το βρέφος ύστερα από το βάπτισμα. Άμα γίνει (τελεστεί) το μυστήριο του βαπτίσματος [σύμφωνα με τις διατάξεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας] και χαρισθεί από την ανάδοχο το όνομα, επιστρέφουν στο σπίτι και εύχονται στους γονείς να είναι τυχηρό το όνομα και στη νουνά να της ζήσει το νεοφώτιστο. Το όνομα του μικρού προαναγγέλλουν στους γονείς τα παιδιά, που παρευρίσκονται στην εκκλησιά και, άμα ακούσουν το όνομα που θα χαρίσει η νουνά, φεύγουν άμεσως και τρεχάτοι¹⁵ έρχονται στο σπίτι των γονέων του μικρού, αμιλλώμενοι ποιος που ποιος (ποιος από ποιον) θα έλθει πρώτος, για να πάρει το μεγαλύτερο φιλοδώρημα. Η νουνά προσφέρει και εκείνη δώρα στα παιδιά και στους καλεσμένους. Το όνομα <το> δίδει η ανάδοχος, που ακολουθεί την ακόλουθη τακτική στο χάρισμα του ονόματος: Στο πρώτο αρσενικό δίδει το όνομα του πάππου από τον πατέρα (από την πλευρά του πατέρα) και στο θηλυκό το όνομα της γιαγιάς από τον πατέρα (από την πλευρά του πατέρα), στα δεύτερα το όνομα του πάππου και της γιαγιάς από τη μητέρα <από την πλευρά της μητέρας>. Ο κανών αυτός τηρείται πάντοτε, εκτός αν υπάρχει διάσταση μεταξύ των τέκνων και των γονέων -τότε <τα τέκνα> γνωρίζουν στην ανάδοχο ότι δε θέλουν να «αξιώσουν» τους γονείς τους- ή, όταν τύχει να αποθάνει ο σύζυγος, ενώ (85) η σύζυγος ήτο έγκυος· τότε, εάν το γεννώμενο είναι αρσενικό, δίδεται σ' αυτό το όνομα του αποθανόντος πατρός.

Και στους αρχαίους Έλληνας επικρατούσεν η ίδια συνήθεια στο χάρισμα του ονόματος, με τη διαφορά ότι το όνομα δίδονταν από τους γονείς ύστερα α-

¹² Λίκνο, εδώ, το κρεβατάκι του μωρού, η κούνια του, η «σαρμάντσα».

¹³ «Οι προσκεκλημένοι αποχωρούντες δωρίζουν τον νεοφώτιστον θέτοντες πλησίον της κεφαλής του εις την κούνιαν διάφορα νομίσματα» σημειώνει για το ίδιο θέμα ο Γ. Γκανούλης, («Τοκετός και Βάπτισις», ΜΗΣ 1935, σελ. 132).

¹⁴ Η σημασία του επενδύω σήμερα έχει στενέψει, αναφέρεται σε οικονομικά κυρίως θέματα. Για το λόγο αυτό προτείνεται το ενδύω, ντύνω.

¹⁵ Τρεχάτοι, αντί τρεχάτα, σχήμα κατά το νοούμενο. (Βλέπε την Εισαγωγή).

πό σύσκεψη και απόφασή τους.

Αφού επιστρέψουν στο σπίτι εκείνοι που πήγαν στην εκκλησιά, [τους προσφέρουν γλυκίσματα και κατόπιν] παρατίθεται γεύμα, στο οποίο παρακάθονται οι πλησιέστεροι συγγενείς και οι στενότεροι φίλοι, και γίνεται διασκέδαση, που παρατείνεται έως τις πρώτες νυχτερινές ώρες.

Η λεχώνα [δε βγαίνει έξω από το σπίτι της] έως την 40ή ημέρα από τη γέννηση <του μωρού>, οπότε <αυτή> **κάμνει την ευχή**, ουδέ επιτρέπεται να μπει στο δωμάτιό της άνθρωπος που έρχεται απ' όξω τις νυχτερινές ώρες. Εμποδίζεται με τη φράση: «δεν επιτρέπεται, έχομε λεχώνα». Την 40ή ημέρα η μαμή με τη μητέρα και το βρέφος έρχονται στην εκκλησιά, πριν τελειώσει η θεία λειτουργία, ο ιερέυς <τούς> διαβάζει μια ειδική ευχή και μετά ταύτα μεταβαίνουν στο σπίτι των γονέων της λεχώνας, όπου φιλοξενείται την ημέρα εκείνη <η λεχώνα με το βρέφος>. Την εσπέρα, κατά την αναχώρησή της, δίδουν στο βρέφος ζάχαρη, κομμάτι ψωμιού και ένα αυγό και στον κόρφο της μητέρας θέτουν κάτι όμοιο (*παρόμοιο*), για να μη χάσει το γάλα της. Παρόμοια πράγματα δίδονται στο βρέφος και στα σπίτια που για πρώτη φορά θα το πηγαίνουν (*θα το πάνε*).

Η μητέρα, για να φέρει ευκολότερα ύπνο στο βρέφος, του τραγουδεί επίτηδες τραγούδια, που ως επί το **(86)** πλείστον είναι αυτοσχέδια. Στη Σιάτιστα συνηθίζουν τα ακόλουθα:

«Έλα, ύπνε, από τ' αμπέλια,
παρ' το μπέμπη απ' τα χέρια,
πάρε τον και σύρε τον
κι όπου θέλεις πάινε τον
(*πήγαινε τον*),
να κοιμηθεί, ν' αποκοιμηθεί
κι όνειρα γλυκά να ιδεί

Έλα, ύπνε, έπαρέ το
και γλυκά αποκοίμισέ το.

Νάνε, νάνε, νάνε το
και να το 'χει η μάνα του
και να το κερνάει κρασί
με την κούπα τη χρυσή.

Νάνε, νάνε, νάνε το
το καημένο και το παραπονεμένο,
νάνε το να κοιμηθεί
κι όνειρο καλό να ιδεί.
Ο πατέρας του θα 'ρθει
να του φέρει μύγδαλα
κι ζαχαρομύγδαλα.

Νάνε, νάνε, νάνε το.
το χρυσό μου το κουφέτο,
πού ήταν πέρσι
και πού 'ρθε φέτο;

04. Ο γάμος <γενικά>

Ο γάμος, όπως γίνεται στη Σιάτιστα, απαιτεί έξοδα πολλά, που ένας φτωχός οικογενειάρχης, όταν μάλιστα πρόκειται να υπανδρεύσει θυγατέρα, δεν μπορεί να τα αντιμετωπίσει χωρίς μεγάλες στενοχώριες. Για να διευκολύνει κάπως τη θέση του, εκλέγει (*επιλέγει*) εποχή κατάλληλη για την ευκολότερη τελετή του γάμου, εκλέγει δηλ. την εποχή ύστερα από τη συγκομιδή των δη-

μητριακών, για να έχει δικό του το ψωμί, εκλέγει την εποχή ύστερα από τον τρυγητό και το βράσιμο των κρασιών, για να έχει (87) δικό του κρασί και αποβλέπει ακόμα και στην καιρική κατάσταση της ατμοσφαιράς, να προμηνύει καλήν μέλλουσαν παραγωγήν. Αυτά όλα στη Σιάτιστα τα φανερώνουν με το παρακάτω δίστιχο:

«Ηλιος και βροχή, παντρεύονται οι φτωχοί·

Ήλιος και χιον<ι> , παντρεύονται οι αρχόντ<οι>».

Και το πολυδάπανο της τελετής του γάμου το φανερώνουν κατατάσσοντας το γάμο μεταξύ των πιο δαπανηρών πράξεων της ζωής των ανθρώπων, λέγοντας: «Όποιος δεν πάντρεψε κορίτσι, δεν φύτεψεν αμπέλι και δεν έχτισε σπίτι δεν ξέρει από κόσμο».

05. Ο αρραβώνας

Ύστερα από τα παραπάνω προλογήματα, μπαίνομε στη λεπτομερή αφήγηση της τελετής του γάμου αρχίζοντας από την έκθεση των αρραβώνων, που είναι το πρώτο μέρος των γάμων.

Ο αρραβώνας γίνονταν και γίνεται με προξενιά. Μια κυρία εξ επαγγέλματος προξενήτρια, ή φίλη, ή συγγενής των οικογενειών που έχουν μέλη υποψήφια για αρραβώνα, μεταβαίνει στους γονείς του νέου και προτείνει τη νέα τής άλλης οικογενείας ως κατάλληλη να γίνει σύζυγος του υιού τους και προσπαθεί να τους πείσει ότι θα ζήσουν ευτυχείς και αυτοί και ο υιός τους, αν αποφασίσουν να προβούν στον αρραβώνα που τους προτείνει, γιατί η νέα έχει πολλές αρετές, ανατροφή καλή, μόρφωση, [καρδιά καλή,] <είναι> νοικοκυρά, χρυσοχέρα, κ.λπ.. Οι γονείς, αν δεν είναι διατεθειμένοι να συνάψουν τον αρραβώνα, προπέμπουν την προξενήτρα με τη δήλωση ότι όλα όσα (88) τους λέγει είναι σωστά, αλλά δυστυχώς ο υιός τους δεν θέλει να αρραβωνιαστεί ακόμα. Εάν όμως είναι διατεθειμένοι να κάμουν τον αρραβώνα, προπέμπουν την προξενήτρα με τη δήλωση ότι έχουν ευχαρίστηση να κάμουν τη νέα νύφη τους και μάλιστα, πριν να τους γίνει η πρόταση, το είχαν σκεφθεί και εκείνοι, δεν μπορούν όμως να τους δώσουν οριστικόν λόγον, διότι ο νέος θέλει να ιδεί τη νέα. Ύστερα από την απάντηση αυτή παρασκευάζεται (σχεδιάζεται / προετοιμάζεται) η ευκαιρία να ιδεί ο νέος τη νέα και γνωρίζεται (γνωστοποιείται) στο νέο ο κατάλληλος τρόπος.

Οι ευκαιρίες που μπορούσεν άλλοτε ο νέος να ιδεί τη νέα ήσαν σπάνιες, οι ακόλουθες: 1) Σε κάποιου συγγενούς της νέας, που είχε την επέτειό του (γιόρταζε) και η νέα θα ήταν κεράστρα. 2) Την πρώτη του έτους, που θα έβγαινε <η νέα> σε μια από τις πλατείες, Τρία Πηγάδια ή Φούρκα, για να ιδεί τα καρναβάλια που μαζεύονται εκεί, και ο νέος masqué μπορεί να πλησιάσει τη νέα ζητούντας (ζητώντας) φιλοδώρημα και όχι μονάχα να ιδεί τη μορφή της, αλλά και να ακούσει τη φωνή της. 3) Το Πάσχα, στην πρώτη Ανάσταση, που τα κορίτσια που είναι σε ώρα γάμου πιάνουν θέση στο νάρθηκα της εκκλησίας. 4) Ένα από

τα Σαββατοκύριακα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, σε κάποιο εξωκλήσι που πηγαίνουν να κοινωνήσουν. 5) Σε μια από τις πλατείες στα άκρα της πόλης τα απογεύματα των Κυριακών ή και άλλων εορτών την άνοιξη, που βγαίνουν (89) για αναψυχή και χορεύουν εκεί και παίζουν διάφορα παιχνίδια. 6) Την πρώτη Μαΐου, που βγαίνουν στις πλαγιές των βουνών, συλλέγουν αγριολούλουδα, κάμνουν στεφάνια και γυρίζουν σε κάποια πλατεία ή σε κανένα πηγάδι, όπου χορεύουν και τραγουδούν διάφορα σχετικά τραγούδια. 7) [Στους γάμους], την Παρασκευή και το Σάββατο, οπότε οι νέες μεταβαίνουν με τις μητέρες τους **στο σινί**¹⁶ και <στο> **πλέξιμο**¹⁷ της νύφης.

Αφού, λοιπόν, σε μια από τις παραπάνω ευκαιρίες ιδεί ο νέος τη νέα και μείνει ευχαριστημένος, αρχίζουν τα παζαρλίκια για το **τράχωμα**¹⁸ και τα προικιά μέσον της προξενήτρας ή κάποιου από τους οικείους και, σε περίπτωση που μένουν σύμφωνοι, κηρύσσουν τελειωμένο τον αρραβώνα και αλλάσσουν προσωρινά δαχτυλίδι και σημείωμα των προικίων, το λεγόμενο **ξώφυλλο (χαρτί)**, το οποίο οι γονείς της νέας στέλλουν συνοδεύοντας αυτό με γλυκίσματα, ολίγα σιτσιούκια και 2-3 ανθοδέσμες. Την εσπέραν¹⁹, όσοι θέλουν κάμνουν μια επίσκεψη στη νύφη, οι γονείς του νέου, [οι πολύ στενοί] συγγενείς και ο γαμπρός. Στην επίσκεψη αυτή, αφού προσφέρουν κεράσματα στους επισκέπτες, κατόπιν μια από τις γυναίκες που ανήκουν στο περιβάλλον της νέας βγάζει τη νέα, η οποία καλωσορίζει τους επισκέπτες με κλίση της κεφαλής (προσκύνημα), ερωτώνται οι επισκέπτες αν θέλουν η νύφη να φιλήσει χέρια και, άμα απαντήσουν αρνητικά, [η πεθερά] παίρνει τη (90) νύφη κοντά της και κατόπιν οι άλλες γυναίκες αλληλοδιαδόχως, έως ότου έρχεται και η σειρά του νέου. Την τοποθετούν (*βάζουν να καθίσει*) κοντά του και μια κυρία τους ενώνει τα χέρια. Τότε, τα παλαιότερα χρόνια, σβούσαν για μια στιγμή τα φώτα και ο νέος έπαιρνε το πρώτο φίλημα, για το οποίο στην αναχώρηση πρόσφερε φιλοδώρημα (**την προγαμιαία δωρεά**). Στην επίσκεψη αυτή όριζαν και την ημέρα που θα γίνονταν **τα επίσημα** ως εξής: την εσπέρα της παραμονής <των επισήμων> προσκαλούνται οι συγγενείς και φίλοι των μνηστευθέντων για την πρωία της επομένης με τον ακόλουθο τύπον: Από μέρος της νύφης: «Να κοιπάσετε αύριο απόλυμα της εκκλησίας, να στείλομε το χαρτί». Από μέρος του γαμπρού: «Να κοιπάσετε αύριο απόλυμα της εκκλησίας, να δεχτούμε το **χαρτί**²⁰».

Την επαύριο, αφού προσέλθουν οι καλεσμένοι, ο ιερέυς της ενορίας παρα-

¹⁶ Στο σινί, βλέπε υποσημείωση 30.

¹⁷ Στο πλέξιμο, βλέπε υποσημείωση 40.

¹⁸ Τράχωμα, το χρηματικό μέρος της προίκας, βλέπε Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός, Πρόσθετες πληροφορίες (για το "ξώφυλλο χαρτί", το "νάχι", τα "μαζιά", τον "πρόπκαστο" και τα "γεμίσια") από δημοσιευμένα κείμενα και άλλων σιατιστινών μελετητών του σιατιστινού γάμου.

¹⁹ Την εσπέραν, το βράδυ της αναγγελίας των αρραβόνων.

²⁰ Χαρτί, το προικοσύμφωνο, ξώφυλλο χαρτί, πρόχειρο προικοσύμφωνο, βλέπε Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,.....Ξώφυλλο χαρτί.

λαμβάνει το χαρτί, μια γυναίκα ή κάποιος άνδρας κάνιστρο με γλυκίσματα, τα περιώνυμα σαλιάρια, και με δώρα (για το γαμπρό κάλτσες, παντούφλες κεντημένες, μια μπάντα ή μαξιλάρι, για τον πεθερό και <την> πεθερά από ένα ζευγάρι κάλτσες και για τους αδελφούς και αδελφές του γαμπρού επίσης κάτι κατάλληλο και ανάλογες μικρές ανθοδέσμες) και ένα παιδί, που φέρνει την καναβέτα με δυο φιάλες κρασί εκλεκτό, έρχονται στον γαμπρό, όπου τους δέχονται οι εκεί καλεσμένοι. Αφού τους περιποιηθούν, (91) ο ιερέυς ερωτάει αν θέλουν να διαβάσει σε επήκοο το χαρτί και σε περίπτωση άρνησης το δίδει εις τους γονείς ή στον ίδιο το γαμπρό και, αφού ετοιμαστούν από μέρος του γαμπρού φόρεμα με άλλα δώρα, μυρωδιές, σαπούνια και άλλα, κουφέτα και κρασί στις ίδιες φιάλες, φεύγουν και τα φέρουν στην νύφη το σπίτι. Τα δακτυλίδια τα είχαν ανταλλάξει προηγουμένως²¹.

Την εσπέρα <των επισήμων> ή συνήθως την Κυριακή ή μια άλλη εορτάσιμη ημέρα γίνεται η μεγάλη επίσκεψη του γαμπρού στη νύφη, αφού την παραμονή γίνει ιδιαίτερη πρόσκληση από μέρος του γαμπρού: «Να κοπιάσετε αύριο, απόλυμα της εκκλησίας να ιδούμε τη νύφη» και από τη νύφη: «Να κοπιάσετε απόλυμα της εκκλησίας αύριο να δεχτούμε τους συμπεθερούς». Την επομένη <της πρόσκλησης> μέρα η πεθερά και ο πεθερός με το γαμπρό παραστέκουν²² στην εκκλησία και συγκεντρώνουν τους καλεσμένους <τους> και με τραγούδια κατευθύνονται στο σπίτι της νύφης. Εκεί οι καλεσμένοι της νύφης αραδιάζονται σε γραμμή, πρώτα οι γεροντότεροι και πρώτα οι άνδρες και έπειτα οι γυναίκες, και περνώντας οι συμπεθεροί τούς πιάνουν από το χέρι και τους εύχονται να απολαύσουν ό,τι επιθυμούν και πηγαίνουν στις αίθουσες της υποδοχής, όπου τους καλωσορίζουν οι καλεσμένοι της νύφης με τη σειρά ευχόμενοι το «καλορίζικα» κ.λπ.. Άμα τελειώσουν τα καλωσορίσματα, αρχίζουν οι περιποιήσεις, σιγάρα, γλυκό, κρασί και μικρές ανθοδέσμες. Ιδιαίτερη (92) ανθοδέσμη, με περισσότερο επιμέλεια καμωμένη, προσφέρεται στο γαμπρό, τον οποίο [τον φιλεί στο στόμα] ο προσφέρων αυτήν. Στα παιδιά προσφέρονται κουφέτα, τα οποία έστειλεν ο γαμπρός. Αφού περάσει κάμποση ώρα, μία από τις γυναίκες παρουσιάζει τη νύφη κρατώντας την από τη μασχάλη. <Η νύφη> στέκεται στη θύρα, τους καλωσορίζει με μια κλίση της κεφαλής (το προσκύνημα) και, αφού σταθεί ολίγον, αποσύρεται και μεταβαίνει σε άλλη αίθουσα. Μετά το χαιρετισμό οι άνδρες αρχίζουν να τραγουδούν κατάλληλα τραγούδια: π.χ.

«Κάτι θα σου πω, κόρη μ', αντρέπομαι:
- τι είν' τα χείλη σου γαλαζιοκίτρινα
μην' αρρώστησες, μην' θερμάθηκες;
- Μητ' (μήτε) αρρώστησα, μήτε θερμάθηκα,
εμένα η μάνα μου μ' αρραβόνιασε

²¹ Όταν «έδιναν το λόγο», δηλ. όταν «συμφωνούσαν» τον αρραβώνα, βλέπε σελ.χειρ. 89.

²² Παραστέκουν, παραμένουν και περιμένουν να συγκεντρωθούν όλοι.

κι μ' έδωκε μακριά στον πέρα μαχαλά.
Βρήκα πεθερά σαν την τρανταφυλλιά,
βρήκα πεθερό σαν το βασιλικό».

Αφού μείνουν αρκετή <ώρα>, αναχωρούν. Στην αναχώρηση πιάνουν τη νύφη από το χέρι και κείνη σκύφτει και φιλάει το χέρι εκείνου που την αποχαιρετάει. Μερικοί από τους κυρίους προσπαθούν να γελάσουν τη νύφη στο χεροφίλημα, προσφέροντας το αριστερό χέρι, ενώ το πρώτο (*αρχικά*) πρόσφεραν το δεξί. Εκείνη αρνείται και αυτό επαναλαμβάνεται, έως ότου οι ακολουθούντες αρχίζουν να διαμαρτύρονται. Άλλοι πάλι φεύγοντες παραλαμβάνουν μαζί τους, κρυφά από τους οικείους της νύφης, φιάλες με κρασί, που το πίνουν στο δρόμο. Στην αναχώρηση ο γαμπρός και οι οικείοι του και οι πλησιέστεροι συγγενείς προσφέρουν στη νύφη φιλοδωρήματα, προπάντων αρχαία νομίσματα²³. (93)

Την εσπέρα της ίδιας ημέρας επισκέπτονται τη νύφη τα συγγενικά [του γαμπρού] κορίτσια, οι γονείς αυτού και οι πλησιέστεροι συγγενείς. Παρατίθεται τότε δείπνο στο γαμπρό και στους πολύ πλησίον συγγενείς, διασκεδάζουν και, ύστερα από τη διασκεδάση, οι άλλοι φεύγουν και μονάχα ο γαμπρός μένει και κοιμάται στο σπίτι της νύφης. Και κατόπιν, *άπαξ (μια φορά)* τουλάχιστον την εβδομάδα, επισκέπτεται ο γαμπρός τη νύφη και παραμένει εκεί τη νύχτα. Και οι γονείς της νύφης με τους συγγενείς τους [μία των ημερών] έκαμναν επίσκεψη στο γαμπρό για ανταπόδοση και έτσι τέλειωναν τα αρραβωνιάσματα.

Το διάστημα των αρραβώνων οι αρραβωνιασμένοι περνούν πολύ ευχάριστα, πολύ γλυκά. Οι συγγενείς και οι στενοί φίλοι τούς παραθέτουν φιλειές²⁴ και τους κάμνουν εξαιρετικές περιποιήσεις με γλυκίσματα, κρασιά ηλιαστά, αμυγδαλόσπορα καθουρντισμένα κ.λπ.. Για τούτο οι γεροντότεροι λέγουν ότι τίποτε δε θυμούνται από τη ζωή τους, εκτός μονάχα το διάστημα των αρραβώνων τους, χωρίς να εξαιρέσουν και τον πρώτο μήνα των γάμων τους, τον μήνα του μέλιτος.

06. Ο γάμος

Ο γάμος αρχινούσε την τελευταία Κυριακή προ της Κυριακής των γάμων. Αφού τοιμάζονταν τα προικώα χρήματα (**το νάχτι, τράχωμα**)²⁵, προσκαλούνταν οι συγγενείς και οι πιο στενοί φίλοι από μέρος της νύφης να στείλουν το (94) νάχτι ή να δεχτούν τα **μαζιά**²⁶, από μέρος του γαμπρού να δεχτούν το νάχτι ή να στείλουν τα μαζιά. Άμα οι καλεσμένοι προσέλθουν, ο πατέρας της νύφης ή η μητέρα ή ο αδελφός ή ο κηδεμών, όταν δεν υπάρχει πατέρας, μετράει σε ένα δίσκο τα χρήματα, τα μαζεύει σε ένα μανδήλι μεταξωτό και τα δίδει σε

²³ Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. γράφει: διάφορα χρυσά νομίσματα ή κοσμήματα.

²⁴ **Φιλειά**, φίλημα (από το ρήμα **φιλεύω**, προσφέρω γεύμα, ποτό, γλυκό κ.λπ.).

²⁵ **Νάχτι, τράχωμα**, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός... Νάχτι**.

²⁶ **Μαζιά**, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός... Μαζιά**.

δυο νέους, ο ένας έγγαμος, οι οποίοι υπό τας ευχάς των παρευρισκομένων τα φέρουν στο γαμπρό. Εκεί, αφού τους προσφέρουν γλυκό κ.λπ., οι δυο νέοι ζητούν ένα δίσκον, όπου μετρούν το νάχτι και το δίδουν στον πατέρα του γαμπρού ή στον ίδιο, ο οποίος, αφού το λάβει, το δίδει στον πατέρα του. Πολλοί το παραλαμβάνουν χωρίς να γίνει η καταμέτρηση. Κατόπιν αναχωρούν ευχόμενοι «καλήν στερέωσιν» κ.λπ.. Μαζί δε με αυτούς πηγαίνει και κάποιος από το γαμπρό, που φέρνει στη νύφη τα μαζιά, δηλαδή ύκνα²⁷ και λοιπά καλλυντικά, αρώματα, σαπούνια, μπούδρες (πούδρες), και κουφέτα. Από αυτά η νύφη στέλλει <ένα> μέρος στις φιλενάδες της. Ο γαμπρός σ' εκείνους που πηγαίνουν το νάχτι (το τράχωμα) προσφέρει κατά την αναχώρησή τους χρηματικό τι (κάποιο χρηματικό) ποσό ως δώρο. Έτσι αρχινάει ο γάμος και κλείεται η πρώτη ημέρα.

Από την επαύριο δε, δευτέρα νύμφη της εβδομάδος, αρχίζουν εις αμφοτέρα τα μέρη πυρετώδεις προετοιμασίες δια τα επακόλουθα. Η νύφη βάζει τα υκνά και τα μαζιά στο κεφάλι της και κρατεί δεμένα με κάποιο κάλυμμα τα μαλλιά της δυο μέρες και κατόπιν λούζεται, όπως έκαμαν και στην αρχαία εποχή οι πρόγονοί μας.

Από την Κυριακή δεν επιτρέπεται (95) στο γαμπρό να επισκεφθεί τη νύφη. Όποιος όμως παραβαίνει τη συνήθεια αυτή αλευρώνεται στο πρόσωπο από τους οικείους της νύμφης.

Οι ετοιμασίες γίνονται έως την Πέμπτη. (96)

Την Πέμπτη εντείνεται η προσπάθεια από τις πηρήτρεις²⁸ και των δυο οικογενειών των γάμων (της νύμφης και του γαμπρού) να εξοικονομήσουν καθίσματα, μαγειρικά σκεύη, επιτραπέζια είδη (πιάτα, μαχαιροπίρονα, ποτήρια και φιλιτσιάνια). Την μεταμεσημβρία προσκαλούνται τα κορίτσια τα συγγενικά και μένουν όλη (καθ' όλη) τη διάρκεια των γάμων. Την εσπέρα της μέρας αυτής τα κορίτσια που τα έχουν προσκαλέσει στον γαμπρό αναπιάνουν²⁹ τα προζύμια ως εξής: Τοποθετούν σε ένα μέρος του κατωγιού τη σκάφη, όπου θα ζυμωθεί η ζύμη. Ολίγο παρέκει τοποθετείται μια σέλα (εφίππιο). Επάνω στη σέλα κάθεται ένα αγόρι που έχει <εν ζωή> πατέρα και μητέρα και κρατεί στο χέρι του σπαθί υψωμένο. Ένα από τα κορίτσια ασχολείται με το ανάπιασμα του προζυμιού, τα άλλα χορεύουν γύρω από τη σκάφη και τη σέλα με σχετικά ειδικά τραγούδια σαν το παρακάτω:

«Του κυρ γαμπρού η μάνα ψηλά 'νασκουμπωμένη
στη σκάλα π' ανιβαίνει (ανεβαίνει) τον Ήλιο παραγγέλλει,
ψησε, Ηλιάκη μ', ψησε τούτη την εβδομάδα,
νυφ<η> να καρτηρέσω, γαμπρόν να προβοδήσω».

²⁷ Ύκνα, βλέπε Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,.... Μαζιά.

²⁸ Πηρήτρα, η αρχιμαγειρίσση του γάμου, (Παπαναούμ Δημήτριος, Λαογραφικά Σιατίστης).

²⁹ Αναπιάνω το προζύμι (την προηγούμενη ημέρα του ζυμώματος του ψωμιού), αναβώνω και αυξάνω την ποσότητα του προζυμιού προσθέτοντας αλεύρι και νερό.

Άμα τελειώσει το ανάπιασμα, το κορίτσι που ασχολήθηκε μ' αυτό παίρνει το δαχτυλίδι του γαμπρού και το θέτει μέσα στο αναπιασμένο ζυμάρι. Έτσι κλείει και η Πέμπτη.

Την πρωία της Παρασκευής, αφού σηκωθούν από τον ύπνο πολύ ενωρίς, αρχίζουν τις εργασίες και πρώτα φροντίζουν για το ζύμωμα του ψωμιού. Το κορίτσι που ανάπιασε το προζύμι παίρνει το δαχτυλίδι από το ζυμάρι και το (97) δίδει στο γαμπρό και ο γαμπρός τής δίδει δώρο χρηματικό τι ποσόν. Κατόπιν το κορίτσι κόπτει κομμάτια ζυμάρι και τα μοιράζει στα άλλα κορίτσια, ανάλογα με τα ψωμιά που κάθε ένα προορίζεται να ζυμώσει. Ενώ αυτά καταγίνονται με το ζύμωμα των ψωμιών και των κουλουρών, τα άλλα χορεύουν ακολουθώντας τον ήχο των μουσικών οργάνων. Άμα τελειώσουν το ζύμωμα, χορεύουν κι εκείνα και ύστερα από ολίγο φεύγουν τα όργανα, για να επανέλθουν μετά το μεσημέρι, για να χορεύσουν οι καλεσμένες γυναίκες και να συνοδεύσουν το σινί, που θα σταλεί στη νύφη.

Την ίδια μέρα πολύ πρωί στέλνονται προσκλητήρια του γάμου στους συγγενείς και φίλους. Τα προσκλητήρια είναι δυο ειδών, ένα είδος για κείνους που προσκαλούνται στο γεύμα και άλλου τύπου για κείνους που δεν θα παρακαθήσουν στο γεύμα. Τα προσκλητήρια φέρουν τον εξής τύπο: «Την προσεχή Κυριακήν τελουμένων των γάμων του υιού μου ή της θυγατρός μου (δείνος) μετά της ή του (τίθεται το όνομα της δεσποινίδος ή το όνομα του νέου) προσκαλείσθε όπως τιμήσητε αυτούς οικογενειακώς εις το γεύμα, ίνα συγχαρώμεν, παίρνοντες και τα μαχαιροπίρονά σας». Για τους μη προσκαλουμένους εις το γεύμα ύστερα από το οικογενειακώς ακολουθούσαν τα εξής: «εις τον καφέ, ίνα συνοδεύσωμεν τους μελλονύμφους εις την στέπιν και μετά ταύτα εις τον χορόν. Να ορίσητε και εις το σινί³⁰ και πλέξιμο». Τα τελευταία αυτά εγράφοντο και εις τους δυο τύπους των προσκλητηρίων. (98) Ιδιαίτερη πρόσκληση γίνονταν στο νούνο και στους μπρατίμους (παρανύμφους). Σ' αυτούς στέλλονταν η πηρήτρα με σιμίτι³¹ και κρασί.

Το απόγευμα της Παρασκευής ο γάμος γίνονταν (τα γαμήλια έθιμα τελούνταν) κυρίως στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί μαζεύονταν οι καλεσμένοι, γυναίκες και κορίτσια κυρίως, για να χορεύσουν και να στείλουν στη νύφη **το σινί**. Το σινί ήταν διάφορα δώρα: για τη νύφη φόρεμα, κοσμήματα, αρώματα, στιβάλια³², στρίμφια (κάλτσες), παρασόλι³³ και καθρέφτης (ο οποίος στέλλονταν οπίσω στο γαμπρό την Κυριακή μαζί με τα προικιά της νύφης)· για τους γονείς της

³⁰ **Σινί** α) μεγάλο χάλκινο ταψί, αβαθές, με διάμετρο ένα μέτρο, συχνά με πλούσια διακόσμηση,

β) έθιμο του σιατιστινού γάμου. (πρβ. κοπιάστε στο σινί).

³¹ **Σιμίτι**, ειδικά διαμορφωμένο ψωμί, που παρασκευάζεται με εκλεκτό αλεύρι και με μαγιά από ρεβιθάλευρο.

³² **Στιβάλια**, είδος μπότας που κουμπώνει μπροστά.

³³ **Παρασόλι**, ομπρέλα.

νύφης στέλλονται στο σινί πράγμα³⁴ για φόρεμα της πεθεράς και για φορεσιά του πεθερού και [άλλα δώρα για τους άλλους πλησίον συγγενείς], ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του γαμπρού. Όλα αυτά τίθενται (*τοποθετούνται*) σε ένα μεγάλο σινί με ένα χαρτάκι καρφισωμένο σε κάθε δώρο, που φέρνει το όνομα εκείνου για τον οποίο είναι προορισμένο το δώρο, σκεπάζονται με έναν μπουχτσιά (επίτηδες καμωμένο σκέπασμα) και φέρονται στο σπίτι της νύφης, υπό τη συνοδεία των οργανοπαικτών, από την πηρήτρα, που βάζει στο κεφάλι της το σινί και ακολουθείται από ένα παιδί, που φέρνει την καναβέτα με το κρασί.

Στης νύφης, αφού δεχτούν τα δώρα, που μια μέρα θα τα διανεμούν σύμφωνα με τις επιγραφές (*το καρφισωμένο χαρτάκι*), τα εκθέτουν [σε μια αίθουσα (*σε ένα δωμάτιο*)] για να τα βλέπει ο κόσμος, και αφού στο ίδιο σινί θέσουν άλλον μπουχτσιά με τα δώρα της νύφης <προς το γαμπρό και τους δικούς του>, δηλαδή μπουχτσιάλικι (εσώβρακο και υποκάμισο καμωμένα από ηλιασμένο πανί πρώτης γραμμής και βρακοζώνες κεντημένες) για (99) τα πεθερικά και το γαμπρό, τσιράπια (κάλτσες) με γράμματα, δηλ. κλωνάρια, πλεγμένα στις μύτες και στις φτέρνες, για τις γυναίκες και τα κορίτσια, <τσιράπια> άσπρα για τους άνδρες, παντούφλες κεντημένες με το χέρι της νύφης και, αφού αλλάξουν το μισό κρασί του γαμπρού, για να δείξουν ότι πλέον ταυτίζεται η τύχη τους, θέτουν το μπουχτσιά με όλα τα δώρα που αναφέραμε στο ίδιο σινί και δίδονται στην πηρήτρα, που τα μεταφέρει στου γαμπρού με τη συνοδεία των μουσικών οργάνων, που, όσο να τοιμαστούν τα παραπάνω, έπαιζαν και χόρευαν οι παρευρισκόμενες γυναίκες και <τα> κορίτσια της νύφης. Στην επιθεώρηση των δώρων, τόσο του γαμπρού όσο και της νύφης, που επίσης εκτίθενται στη θέα των κεκλημένων (*καλεσμένων*), παίρνει και δίνει το κουτσομπολιό. Από τα δώρα βγαίνουν διάφορα συμπεράσματα δυσαρέσκειας, ευημερίας κ.λπ..

Με την επιστροφή των μουσικών οργάνων συνεχίζεται στου γαμπρού ο χορός και η πηρήτρα θέτει στο μέσο του χώρου του χορού ένα γκιούμι³⁵ με νερό, επάνω στο οποίο βάζει μια γλυκιά κουλούρα, πέριξ των οποίων χορεύουν οι γυναίκες. Και, αφού γίνουν τρεις γύροι πέριξ (*αφού κάνουν τρεις γύρους*), παίρνει η πηρήτρα την κουλούρα, κόπτει αυτήν σε κομμάτια, που τα μοιράζει στους καλεσμένους. Η κουλούρα αυτή λέγεται «**πρόπκαστρος**»³⁶, από το «προεικάζειν» την τύχη των μελλονύμφων.

Αμα νυχτώσει, φεύγουν οι καλεσμένοι και τα όργανα και μένουν μονάχα τα κορίτσια από τους στενότερους συγγενείς. Στης νύφης τα κορίτσια ασχολούνται με το ανάπιασμα του προζυμιού τραγουδούντα και χορεύοντα με τα (100) σχετικά τραγούδια:

³⁴ **Πράγμα**, α) (εδώ) ύφασμα. β) ως τεχνικός όρος σημαίνει υλικό, πρώτη ύλη, π.χ. στη γουναρική, ο χορδός.

³⁵ **Γκιούμι**, μεταλλικό δοχείο για νερό.

³⁶ **Πρόπκαστρος**, βλέπε **Παράρτημα, § 6 Γάμος σιατιστινός,.... Πρόπκαστος**.

Της κυρά νύφ<η>ς η μάνα ψηλά ἴνασκουμπωμένη
στη σκάλα π' ανιβαίνει τον Ἴλιο παραγγέλλει:
Ψήσε, Ηλιάκη μ', ψήσε τούτη την εβδομάδα,
γαμπρόν θα καρτερέσω, νύφ<η> θα προβοδήσω.

- Νύφη, τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ το μπάριμπα μου και δεν κινώ.
- Νύφη, τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ τη μάνα μ' και δεν κινώ.
- Νύφη τι δεν κινάς;
- Τι δεν κινώ; Πονώ τ' αδέρφια μου
- και τ' αδερφάκια μου και δεν κινώ.

Έτσι έκλειε και η Παρασκευή των γάμων.

Την πρωία του Σαββάτου γίνονταν το ζύμωμα του ψωμιού στις νύφης και το απόγευμα ο γαμπρός με τους συγγενείς και φίλους του, άνδρες, γυναίκες και κορίτσια, αφού συγκεντρωθούν στο σπίτι του, μεταβαίνουν με τα ιδικά του όργανα στην οικία της νύφης, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένοι οι συγγενείς και φίλοι της νύφης και χορεύουν με τα <μουσικά> όργανά τους. Εκεί τώρα γίνεται κοινός χορός με τη συνοδεία και των δυο ομάδων των μουσικών οργάνων. Στο χορό προτιμούνται οι καλεσμένοι του γαμπρού. Αφού περιποιηθούν τους καλεσμένους του γαμπρού, μια <από> τις πιο <στενές> συγγενείς της νύφης παίρνει τη νύφη και τη βγάζει να χορεύσει στην αρχή του χορού το νυφιάτικο. Μόλις εμφανιστεί στο χορό η νύφη, η πηρήτρα βάζει τον πρόπκαστρο στη μέση και, άμα η νύφη κάμει τρεις γύρους, τον παίρνει, τον κόβει κομμάτια και τον μοιράζει στους καλεσμένους. Όταν η νύφη χορεύει, οι γονείς της και οι πλησιέστεροι συγγενείς της φιλοδωρούν τους οργανοπαίκτες. Ύστερα από το χορό της την αποσύρουν από το χορό, για να φορέσει άλλο φόρεμα, το δευτεριάτικο, γιατί στην πρώτη εμφάνισή της φοράει το φουστάνι του γαμπρού. Αφού τοιμαστέι, μια γυναίκα από τις πλησιέστερες συγγενείς του γαμπρού την βγάζει στο χορό, για να χορέψει το δεύτερο νυφιάτικο. Αυτήν τη φορά φιλοδωρούν (101) τους οργανοπαίκτες ο γαμπρός και οι συγγενείς του, που αμιλλώνται τα φιλοδωρήματά τους να είναι ανώτερα από τα φιλοδωρήματα των συγγενών της νύφης. Κάμνει και τώρα η νύφη τρεις γύρους και κατόπιν αποσύρεται και χορεύουν τα κορίτσια και οι νεότερες κυρίες των συγγενών και φίλων του γαμπρού σέρνοντας το χορό.

Αφού χορεύσουν [αρκετά], ο γαμπρός παίρνει τους οργανοπαίκτες του και με τους συγγενείς και λοιπούς επιστρέφει στο σπίτι του, όπου άλλοτε γίνονταν τα μαρμυρισμάτα του γαμπρού. Ο κουρεύς άλειψε το κεφάλι του γαμπρού με κρόκους από αυγά, τον έλουζε με αυτά, του έκοβε τα μαλλιά και τον ξούριζεν

(ζύριζε). Ενώ ο κουρέας έκαμνε τη δουλειά του, οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν σχετικά ειδικά τραγούδια σαν τα εξής:

- 1) Λούζεται τ' αρχοντόπουλο σ' έν' αργυρό λιένι³⁷.
Η πάπια φέρνει το νερό κι η γκίζα³⁸ το σαπούνι
κι η μαργαριτοπρόσωπη φέρνει το πιστιμάλι³⁹.
- 2) Γαμπρέ μ', ποια μάνα σ' έκαμε, κ' είσαι άσπρος σαν το γάλα;
Η μάνα που με έκαμε, χρυσή ήταν η καρδιά της.
Και το βυζί που βύζανα σπυρί μαργαριτάρι.
Κι η κούνια που με κούναι ήταν μαλαματέινα.

Στης νύφης ασχολούνταν με το **πλέξιμό**⁴⁰ της, όπου τραγουδούσαν τα εξής:

- 1) Αργυρό μου χτένι, σέρνε αγάλια αγάλια, τρίχα να μη ραΐσει,
γιατί αυτήν την τρίχα την έχω αγορασμένη σαράντα δυό κάπ<ου> άσπρα
κι ένα δαχτυλίδι (κατ' άλλην εκδοχή: κι ξιαγορασμένη μ' εκατό φλωράκια)
(102)
- 2) Μάστε τα μαλλιά μου, μη μου τα μάσουν ξένοι
και μου τα κάμουν μάια, μάια του κορμιού μου
και του κεφαλιού μου.

Έτσι έκλειε και το Σάββατον.

Την Κυριακήν πολύ πρωί τα συγγενικά και γειτονικά <της νύφης> κορίτσια παραλαμβάνουν τη νύφη και τραγουδώντας διάφορα σχετικά τραγούδια σαν το παρακάτω:

« Άιντε, συντρόφισσα, να πάμε για νερό.
-Σύρτε μοναχές, δεν έρχομαι εγώ,
γιατ' έχω πολλές δουλειές
μ' αρραβώνιασαν προχτές».

έρχονται στην πλησιέστερη βρύση ή σε πηγάδι, γεμίζουν τα γκιούμια, τα γιμπρίκια⁴¹ κ.λπ. με νερό, τα θέτουν καταγής και ολόγυρα απ' αυτά χορεύουν

³⁷ **Λιέν**¹, χάλκινη λεκάνη που μαζί με το γιμπρίκι (υποσημείωση 41) αποτελούν τα μέσα για το πρωινό πλύσιμο.

³⁸ **Γκίζα**, το πουλί κίσσα, κοινώς καρακάξα.

³⁹ **Πιστιμάλι**¹, μεγάλο ορθογώνιο υφαντό πανί, χρησιμοποιείται ως τραπεζομάντηλο ή για να τυλίγουμε πράγματα.

⁴⁰ **Πλέξιμο της νύφης**, έθιμο του σιατιστινού γάμου, το χτένισμα των μαλλιών της νύφης το πρωί του Σαββάτου, παραμονή της στέψης.

⁴¹ **Γιμπρίκι, ιουμπρίκι**¹, χάλκινο δοχείο για νερό.

τραγουδούντα διάφορα τραγούδια. Το χορό τον σέρνει η νύφη, που χορεύει το χορό τον αποχωριστήριο από τις Νηράιδες⁴². Χορεύει για τελευταία φορά παρθένος. Κατόπιν τραγουδούντα πάλι επιστρέφουν στο σπίτι, όπου ασχολούνται με το στόλισμα της νύφης <καθότι μετά την εκκλησία θα αρχίσουν οι επισκέψεις, θα αρχίσει δηλ. η σκαλιώρα>. Άμα θα τελειώσει το στόλισμα, φωνάζουν ένα συγγενικό ή γειτονικό αγόρι που έχει πατέρα και μητέρα <εν ζωή> και σκεπίζει τη νύφη, της ρίπτει δηλαδή τη νυμφική σκέπη, το νυμφικό πέπλο.

Στου γαμπρού μεταβαίνουν πρωί οι παράνυμφοι, παίρνουν το γαμπρό και έρχονται στην εκκλησιά, μπαίνουν στο ιερό και ο ενορίτης⁴³ του γαμπρού τούς χρίει με έλαιο ιερό, διαβάζοντας κάποια ευχή, και τους μεταδίδει έτσι τη χάρη του Ευχελαίου μυστηρίου και ύστερα επιστρέφουν στο σπίτι του γαμπρού, όπου προγευματίζουν κάτι.

Ύστερα από τη θεία λειτουργία οι καλεσμένοι επισκέπτονται τους μελλονύμφους συγγαίροντας αυτούς (103) «πααίνουν να τους **σκαλιωρίσουν**» ή «πααίνουν στη **σκαλιώρα**», εύχονται <δηλαδή> την καλή ώρα.

Άμα τελειώσει η σκαλιώρα, οι καλεσμένοι [από τη νύφη] στο ψωμί⁴⁴ έρχονται με τα μουσικά όργανα στο σπίτι του γαμπρού και κάμνουν μια επίσημη επίσκεψη, που έχει τον τύπο πρόσκλησης, να έρθουν να πάρουν τη νύφη για τα στεφανώματα, γιατί είναι πλέον όλα έτοιμα.

Άμα φύγουν οι άνθρωποι της νύφης, ο γαμπρός με τους καλεσμένους του στο γεύμα έρχονται στου νούνου το σπίτι να τον πάρουν, μονάχα οι άνδρες, οι γυναίκες περιμένουν κάπου, από όπου θα περάσουν οι άνδρες, και όλοι μαζί, άνδρες και γυναίκες, έρχονται στις νύφης. Η νούνα δεν παρακολουθεί, μα μεταβαίνει μόνη στην εκκλησιά. Στης νύφης πηγαίνει μονάχα ο νούνος με ένα παιδί που κρατεί το φλάμπουρο, δηλαδή δοχείο (πκάλι⁴⁵ αρχαίο), στο στόμιο του οποίου τίθεται μήλο ή πορτοκάλι χρυσωμένο. Επίσης και η μητέρα του γαμπρού δεν πηγαίνει στο σπίτι της νύφης, αλλά μεταβαίνει στην εκκλησιά, όπου περιμένει τη νύφη στη θύρα της εκκλησιάς. Λοιπόν, οι καλεσμένοι του γαμπρού, άνδρες και γυναίκες, έρχονται στις νύφης το σπίτι, όπου τους δέχονται οι καλεσμένοι της νύφης παραταγμένοι σε δυο μακρές σειρές. Η νύφη βρίσκεται σε ένα δωμάτιο με τα κορίτσια. Εκεί τοποθετούν [σε κατάλληλο μέρος] τον καθρέπτη που έστειλε ο γαμπρός στο σινί, ώστε να κατοπτρίζονται εκείνοι που έρχονται απ' έξω. Στον καθρέπτη η νύφη θα ιδεί την μορφή του γαμπρού, όταν θα έρχεται, που έχει να τον ιδεί μια βδομάδα. Όταν έλθουν οι γαμήλιοι⁴⁶ του γαμπρού και καθήσουν στις αίθουσες, μπαίνουν οι γαμήλιοι

⁴² Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. γράφει: εχόρευε τον αποχαιρετιστήριο χορό των Νηρηίδων. Για τελευταία φορά εχόρευε παρθένος.

⁴³ **Ενορίτης**, εδώ, ο ιερέας της ενορίας.

⁴⁴ **Στο ψωμί**, στο γεύμα.

⁴⁵ **Πκάλι**, κανάτα με ανάγλυφες και ζωγραφικές διακοσμήσεις στην εξωτερική επιφάνειά της.

⁴⁶ **Γαμήλιοι**, οι καλεσμένοι στο γάμο.

(104) της νύφης, τους καλωσορίζουν και εύχονται καλορίζικα και σε έκαστον (στον καθένα) «κατά τον πόθον του» και κατόπιν τους σερβίζουν.

Άμα τελειώσει το σερβίρισμα, παρουσιάζεται ο αδερφός [της νύφης] ή κάποιος πλησίον συγγενής της με μια απλάδα⁴⁷, <πάνω> στην οποία είναι <τοποθετημένα> δυο ποτήρια, το ένα με κρασί το άλλο με νερό, ένα σιμίτι, μια ζώνη με κλειδώματα και το δακτυλίδι της νύφης, για να κάμει τον αρραβώνα. Ο γαμπρός και οι παράνυμφοι στέκονται όρθιοι και ένας νέος, στενός συγγενής του γαμπρού, έχει θέσιν πλησίον του γαμπρού και κρατεί το δακτυλίδι του αρραβώνος. Εκείνος που ήρθε με την απλάδα αποτελείται στο νέο που στέκεται κοντά στο γαμπρό λέγοντας τα εξής: «Δέξου τον αρραβώνα της αδελφής μου (δείνας), ή εξαδέλφης μου, μετά του αδελφού σου, ή εξαδέλφου σου (δείνος), να ζήσουν και να γηράσουν». Αυτά επαναλαμβάνονται τρεις φορές και κατόπιν έρχεται η σειρά εκείνου που παρίσταται από μέρος του γαμπρού λέγοντας: «Δέξου τον αρραβώνα του αδελφού μου ή εξαδέλφου μου (δείνος) στην αδελφή σου ή εξαδέλφη σου (δείνας), να ζήσουν και να γηράσουν». Και αφού και αυτός επαναλάβει το ίδιο τρεις φορές, χαιρετιούνται και ανταλλάσσουν τα δακτυλίδια, τα οποία ύστερα από την ανταλλαγή δίδονται αλλαγμένα στο γαμπρό και στη νύφη, για να περιέλθει στην (κατά την) τέλεση του επισήμου αρραβώνος στην εκκλησία από τον ιερέα το δακτυλίδι του γαμπρού στη νύφη και της νύφης στο γαμπρό.

Έπειτα ο προσελθών από μέρος της νύφης παίρνει από την απλάδα τη ζώνη και δοκιμάζει να ζώσει αυτήν στη μέση του γαμπρού. Αλλά τη στιγμή που ζώνει αυτήν, προσπαθεί απότομα να σηκώσει το γαμπρό, ο οποίος γνωρίζοντας αυτό (105) προφυλάσσεται και βοηθείται και από τους παράνυμφους, ώστε να μην μπορέσει να τον σηκώσει. Ύστερα από τρεις συνήθως απόπειρες μάταιες, ασπάζονται αλλήλους και ο φέρων την απλάδα με τα εις αυτήν <την> προτείνει στο γαμπρό, ο οποίος ρίχνει τα 40 άσπρα (αρχαίο (παλιό) νόμισμα, μικροτέρας αξίας του παρά⁴⁸), 20 στο ποτήρι με το νερό και τα άλλα 20 στο ποτήρι με το κρασί, [περασμένα από 20 (ανά 20) σε μεταξωτή κλωστή]. Κατόπιν περιέρχεται και στους άλλους που παρευρίσκονται εκεί και ρίχνουν και εκείνοι ό,τι νόμισμα έχουν ευχαρίστηση. Το σιμίτι κόπτεται σε δυο, το μισό δίδεται στους παράνυμφους, που το θέτουν στο μανδήλι όπου έχουν τις παντόφλες της νύφης και το φέρει ο ένας των παράνυμφων, και το άλλο μισό με τα άσπρα και τα λοιπά δώρα δίδονται στους οικείους της νύφης και ανήκουν στη νύφη.

Ύστερα από την εκτέλεση και αυτής της συνηθείας, έρχονται τα μουσικά όργανα του γαμπρού στην αίθουσα που βρίσκεται ο γαμπρός και τα όργανα της νύφης εκεί που βρίσκεται η νύφη και παίζουν άσματα κατάλληλα για τον ασπασμό των μελλονύμφων. Ενώ τα όργανα παίζουν, οι κεκλημένοι (καλεσμένοι) συγχαίρουν το γαμπρό και τη νύφη, ασπάζονται αυτούς οι στενοί συγγενείς

⁴⁷ Απλάδα, επιτραπέζιο σκεύος πλατύ και αβαθές από χαλκό ή κασσίτερο.

⁴⁸ Παράς, νόμισμα, βλέπε Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία...

τους, χύνονται τότε δάκρυα και προσφέρεται από καθένα<ν> δώρο, ένα χρηματικό ποσό, συνήθως χρυσό νόμισμα, στο γαμπρό και τη νύφη.

Ενώ γίνονται αυτά, στην αυλή του σπιτιού φορτώνονται σε δυο ζώα τα προικιά της νύφης και φέρονται στο σπίτι του γαμπρού. Προπορεύονται παιδιά, που καθένα φέρει από ένα μαγειρικό σκεύος και <ένα από αυτά> τον καθρέπτη του γαμπρού, και ακολουθούν τα ζώα, καβάλα στα οποία είναι δυο παιδιά που έχουν (106) ζωντανούς <και> τους <δυο> γονείς τους.

Άμα τελειώσει ο ασπασμός των μελλονύμφων, οι παράνυμφοι (μπράτιμοι) έρχονται όπου είναι η νύφη, για να την πάρουν και <να> την οδηγήσουν στην εκκλησιά. Ο ένας των παρανύμφων και συνήθως ο πρεσβύτερος, ως περισσότερο πεπειραμένος, βγάζει από το μανδήλι τη μια παντόφλα και προσπαθεί να τη φορέσει στο πόδι της νύφης, αλλά μια κόρη από τις βρισκόμενες με τη νύφη ματαιώνει τούτο και προσπαθεί μάλιστα να πάρει την παντόφλα από τον παράνυμφο, ο οποίος τότε αρχινάει να προσφέρει χρήματα, για να του επιτρέψουν να πάρει τη νύφη. Τα χρήματα οι παράνυμφοι <τα> ρίπτουν ή σε ένα μανδήλι που κρατούν τα κορίτσια ή στην ποδιά από ένα από αυτά και τότε αφήνουν να πάρουν τη νύφη, όταν το ποσό που πρόσφεραν το θεωρήσουν ικανοποιητικό. Ο νεότερος παράνυμφος τότε απλώνει ένα μεταξωτό μανδήλι, πιάνεται από αυτό η νύφη και οδηγείται στην εξώπορτα του σπιτιού, ενώ δυο κορίτσια την πιάνουν από τις μασχάλες. Στην εξώπορτα, πριν περάσει η νύφη, χύνουν νερό και κρασί και ο γαμπρός, ενώ προχωρεί η νύφη, την πολεμάει⁴⁹ από πίσω με κουφέτα, μπιλπιά⁵⁰ ανακατωμένα με χρήματα, σε ένδειξη ζώης που να (θα) την χαρακτηρίξει αφθονία αγαθών, αρμονία και γλυκύτητα και είναι η πρώτη απόπειρα εξιλέωσης των Νηρηίδων <εκ μέρους του γαμπρού>. Ο γαμπρός κατόπιν βγαίνει μπροστά, ασπάζεται τα δυο κορίτσια, τα φιλοδώρει και προχωρεί με το πλήθος στην εκκλησιά. Τα κορίτσια παραδίδουν τη νύφη στον παράνυμφο, όστις (ο οποίος) την οδηγεί σιγά σιγά στην εκκλησιά.

Τα χρήματα που πρόσφεραν οι παράνυμφοι τα μοιράζονται όλα τα κορίτσια που παραστέκονταν με τη νύφη. (107)

Λοιπόν, είπαμε πως σιγά σιγά οι γαμήλιοι διευθύνονται στην εκκλησιά, ενώ τα όργανα παίζουν κατάλληλα τραγούδια. Άλλοτε τα όργανα έπαιζαν και το πλήθος τραγουδούσε τα εξής:

1) «Αφήνω γεια στο μαχαλά και γεια στις μαυρομάτες.
Αφήνω και στη μάνα μου τρία γυαλιά φαρμάκι,
το 'να να πίνει το πρωί και τ' άλλο το μεσ<η>μέρι,
το τρίτο, το πικρότερο, όταν με αδοκιέται (ενθυμείται).

2) «Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζεις,
κάθε πρωί με δάκρυα κάθε βραδύ με πόνους».

⁴⁹ Την πολεμάει, ρίχνει προς αυτήν, της πετάει.

⁵⁰ Μπιλπιά, μπιμπιλιά, στραγάλια.

Σε αρχαιότερη ακόμα εποχή πήγαιναν να πάρουν τη νύφη και την πήγαιναν στην εκκλησιά έφιπποι και τραγουδούσαν το τραγούδι του Κολοκοτρώνη:

«Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά, λάμπουν και στα λαγκάδια,
λάμπουν και τα στασίδια 'που (από) την αρμάτα των κλεφτών,
'που (από) τους Κολοκοτρωναίους.

Καβάλα παν στην εκκλησιά, καβάλα προσκυνούνε,
καβάλα παίρν<ουν> αντίδωρο απ' του παπά το χέρι
κι όξω στην πόρτα στέκονται όλοι με την αράδα.

Κολοκοτρώνης χούιαζε όσο κι αν ημπορούσε.

Κολοκοτρώνης φώναζε κι ο τόπος ανατρόμαζε».

Στη θύρα της εκκλησιάς υποδέχεται τη νύφη η πεθερά και της προσφέρει δυο μήλα, τα οποία η νύφη δίδει σε δυο μικρά κορίτσια, τα **μπρατμόπκα**⁵¹, που στέκονται κοντά της. Η πεθερά ρωτάει τη νύφη αν έχει τα παπούτσια της, δηλ. την τιμή της, και η νύφη χωρίς να απαντήσει ασπάζεται το χέρι της πεθεράς και παίρνει τα μήλα, που αναφέραμε. Έπειτα οδηγείται μέσα στην εκκλησιά, για να γίνει η στέψη. Σε περίπτωση που θα τύχαινε κι άλλη νύφη, περιβάλλεται από το πλήθος (108), για να μη ιδεί η μια την άλλη. Ο παράνυμφος φέρει τη νύφη στο μέσο της εκκλησιάς, όπου στέκεται και ο γαμπρός, και ο ιερέυς τους παίρνει από τα χέρια, ενώνει αυτά και αρχίζει να τελεί το μυστήριο του γάμου. Γίνεται πρώτα ο αρραβώνας και ακολουθεί η στέψη. Στο τέλος ψάλλεται το «Ησαΐα χόρευε», γυρίζουν τρεις φορές (κάνουν τρεις γύρους), οπότε οι παρευρισκόμενοι πολεμούν τους νεονύμφους με κουφέτα. Έπειτα στέκονται στην προηγούμενη θέση τους και προσέρχονται οι συγγενείς τους και χαιρετούν τα στέφανα και κατόπιν τούτου επιστρέφουν στα σπίτια τους.

Οι νεόνυμφοι επιστρέφουν με τα στεφάνια στο κεφάλι. Όταν πλησιάζουν στο σπίτι, τα όργανα παίζουν και το πλήθος τραγουδάει το εξής τραγούδι:

«Εβγα, μάνα μ' κι πεθερά, να δεχτείς τα νιόγαμπρα,
που έρχονται καμαρωτά.
Αχ! κυρά συμπεθερούλα μ', τ' ειν' η αμάχ<η> που πιάσαμε.
Μο 'στειλεις το σταυραετό π<ου> μο 'φερε τρανό καημό
και μου πήρε μ'περδικούλα μ' και σε σας πετάξανε.
Κι ασχήμαινε το σπίτι μ' όλο, ασχήμαινε κι ο νουβουρός⁵²».

Η μάνα του γαμπρού δέχεται τα νιόγαμπρα και προσφέρει στη νύφη δυο γιμπρίκια με νερό, λείψανο της συνήθειας των αρχαίων (λουτροφόρος). Ενώ λέγουν το παραπάνω τραγούδι, η πεθερά θέτει στο κεφάλι του γαμπρού και της

⁵¹ **Μπράτ'μους**, στενός φίλος ή συγγενής του γαμπρού, που έχει την όλη φροντίδα του γάμου, **μπρατ'μόπκα**, οι μικροί μπράτιμοι.

⁵² **Νουβουρός**, αυλή σπιτιού.

νύφης από ένα πεσνίκι (πλαστό) ψωμιού σε ένδειξη αφθονίας και κρατώντας αυτά με τα χέρια της τους οδηγεί σε ένα δωμάτιο, στο νυμφώνα. Εκεί τους καθίζει τον ένα κοντά στον άλλο και θέτει στο γόνατο καθενός από ένα κομμάτι ζάχαρη. Άμα δοθεί το σύνθημα, ο καθένας προσπαθεί να αρπάξει με το στόμα του πρώτος τη ζάχαρη που βρίσκεται στο γόνατο του άλλου, σε ένδειξη αμίλλης, (109) ποιος από τους δυο θα περάσει τον άλλο στην προσπάθεια να κάμει τη ζωή τους γεμάτη από γλυκύτητα και αρμονία. Όποιος την πάρει πρώτος σηκώνεται, ενώ οι παρευρισκόμενοι γελούν.

Κατόπιν τούτου αρχίζει το φαγοπότι. Στα τραπέζια διακεκριμένη θέση δίδεται στο νούνο. Τους παρακαθημένους περιποιούνται οι παράνυμφοι, που ζώνουν στη μέση <τους> ποδιά, δώρο της πεθεράς. Οι γυναίκες κάθονται σε ιδιαίτερα τραπέζια. Οι παράνυμφοι, ύστερα από τις αναγκαίες περιποιήσεις, ζητούν την άδεια από τους καθημένους στα κοινά τραπέζια και πηγαίνουν να φάγουν σε ιδιαίτερο τραπέζι με το γαμπρό και με τη νύφη. Άμα τελειώσουν το φαγητό, έρχονται τα μουσικά όργανα και παίζουν τις **ντράφτσες**⁵³, δηλαδή για κάθε έναν παίζουν ιδιαίτερο τραγούδι, οπότε ο τιμώμενος σηκώνεται κρατώντας στο χέρι ποτήρι με κρασί και πίνει στη γεια των νεονύμφων, όπως και όλοι οι άλλοι. Ο τιμώμενος προσφέρει κάποιο χρηματικό ποσό, το οποίον θέτει εντός δοχείου που βρίσκεται στο τραπέζι, για τους οργανοπαίκτες. Το πρώτο τραγούδι λέγεται (*παίζεται*) για τιμή του νούνου. Τα όργανα επισκέπτονται με τη σειρά όλα τα τραπέζια.

Ύστερα από αρκετό χρόνο, όταν το γλέντι φτάνει στο ζενίθ, για να αποφευχθούν ενδεχόμενες αταξίες από την υπερβολική ευθυμία και για να δοθεί ευκαιρία στους οικείους να τακτοποιήσουν τα του σπιτιού και <να>ετοιμάσουν όσα χρειάζονται για τη διασκέδαση της νύχτας, ο νούνος διατάσσει τα όργανα να βγουν στον τρανό το χορό σε μια από τις πλατείες της πόλεως, την οποία <πλατεία> αυτός εκλέγει (*επιλέγει*). Εκεί γίνεται ο **κύκλιος**.⁵⁴ Πιάνονται πρώτα οι άνδρες, το χορό σέρνει ο πατέρας του γαμπρού, στο τέλος της σειράς των ανδρών (110) πιάνονται, ζωσμένοι τις ποδιές, οι παράνυμφοι, [ο γαμπρός] ζωσμένος τη ζώνη με το κλείδωμα και η νύφη. Κοντά στη νύφη πιάνεται η νούνα και ακολουθούν οι άλλες γυναίκες. Η πεθερά της νύφης στέκεται κάπου και υποδέχεται τις συμπεθερές και τις βάζει στο χορό, καθόσον στο ίδιο μέρος προσέρχονται και οι καλεσμένοι της νύφης με τα μουσικά όργανα και κάμνουν κοινό χορό. Στο χορό αυτόν [οι γυναίκες] κάμνουν επίδειξη των κοσμημάτων τους. Στο λαιμό φέρουν κολλιέ από μαργαριτάρι, στα στήθια ραμματιές φλωριά. Σκουλαρίκια, δαχτυλίδια, μηλόγουνες⁵⁵ και ό,τι άλλο ωραίο έχουν εκεί το

⁵³ **Ντράφτσες**, ο Δ. Παπαναούμ τις ονομάζει Ζτράφτσες από το κροατικό zdraviče= το «στην υγεία» των συνδαιτυμόνων τραγούδι. Βλέπε **Λαογραφικά Σιατίστης**, Έκδοση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, σελ. 24, υποσημείωση 1.

⁵⁴ **Κύκλιος (χορός)**, κυκλικός χορός. Πρόκειται για τον τρανό χορό.

⁵⁵ **Μηλόγουνες**, γούνες από αποκόμματα **μήλων** ζώου, κυρίως αλεπούς. **Μήλο**, το τριπότο απόκομμα του δέρματος που βρίσκεται μεταξύ ράχης και κοιλιάς του ζώου, κυρί-

επιδεικνύουν. Στο χορό αυτόν τραγουδούνται ειδικά τραγούδια και σχετικά με την ιστορία της Σιάτιστας. Κάμνουν τρεις γύρους και έπειτα αποσύρονται ο γαμπρός και η νύφη και οι γυναίκες και μπορούν να μείνουν ολίγο ακόμη στο χορό οι νέοι, που χορεύουν για επίδειξη κάποιον χορό και κατά προτίμηση Αρβανίτικο. Κατόπιν οι κεκλημένοι (*καλεσμένοι*) με τα όργανα επιστρέφουν στα σπίτια, οι του γαμπρού στο σπίτι του και οι της νύφης στο σπίτι της νύφης και προσφέρονται σ' αυτούς αναψυκτικά. Έστερα από λίγο φεύγουν οι κεκλημένοι (*καλεσμένοι*), όπως και τα όργανα, και επιστρέφουν μονάχα εκείνοι που πρόκειται να λάβουν μέρος στο δείπνο και τη νυχτερινή διασκέδαση.

Στον τρανό το χορό τραγουδούνται τα εξής τραγούδια:

1) Τα αναφερόμενα στην Ιστορία της Σιάτιστας, (τα οποία βλέπε στο Μέρος Α', §11.Οι σπουδαιότερες επιδρομές που αντιμετώπισεν η Σιάτιστα:

α') στου Αϊ-Θανάση την αυλή και β') Κυρά Σανούκω πές τις βάιες σου)

και 2) τα εξής σχετικά:

<1> Βγάτε αγόρια στο χορό, κορίτσια στο σεφέρι
να ιδείτε και να μάθετε πώς πιάνεται η αγάπη. (111)
Από τα μάτια πιάνεται, στα χείλη κατεβαίνει
κι από τα χείλη στην καρδιά ριζώνει και δεν βγαίνει.

<2> Για τη σένα, κυρά νύφη, πέντε κάστρα μάλωναν
κι άλλα πέντε πολεμούσαν για τα δυο σου μαύρα μάτια
και το μурτσιανό⁵⁶ σου χείλι.

3 Μωρή κοντή, κοντή συρματηρή⁵⁷, κοντή μαλαματέινη,
να 'ρθεις τ' αργά στο σπίτι μου, να 'ρθεις και στ' αργαστήρι,
έχω δυο λόγια να σου πω, δυο λόγια να σου κρίνω.
-Και πώς να πω τη μάνα μου, και πώς να την γελάσω;
-Μάνα μ', νερό δεν έχομε. – Κι αν δεν είναι, σύρε, πάρε.
Κι αδράχνει το χρυσό σταμνί και τρέχει, για να πάρει.
-Μάνα μου, στραβοπάτησα και το σταμνί μου τσάκισα.
-Δεν ήταν στραβοπάτημα, μον' ήταν νιου αγκάλιασμα.

ως της αλεπούς.(Πουλιόπουλος Λ. και Σιώντα Β., **Λεξικό Γούνας**.)

⁵⁶ Μуртσιανό, κοραλλένιο. (**Μερτζιάνι**, κοράλλι).

⁵⁷ Συρματηρός <συρματερός>: 1. όρος της αργυροχρυσοχοΐας και δηλώνει μια τεχνική, στην οποία η διακόσμηση ενός αντικειμένου γίνεται με τη χρήση ασημένιων συρμάτων πολύ λεπτών, που συγκολλούνται με πολλή προσοχή και τέχνη πάνω στην επιφάνεια του αντικειμένου που διακοσμούν (έτσι που συχνά δίνουν την εντύπωση λεπτής ασημένιας δαντέλας) και έτσι δημιουργούν το διακοσμητικό μοτίβο, το σχέδιο. 2. Το συρματηρό= το κόσμημα που γίνεται μ' αυτή την τεχνική. Μεταφορικά στο δημ. τραγούδι το επίθετο συρματηρή σημαίνει: λεπτοκαμωμένη, ντελικάτη, ωραία σαν το κόσμημα.

Αφού συγκεντρωθούν οι καλεσμένοι στο δείπνο, παρακάθονται στα τραπέζια, δειπνούν και αρχίζει ο χορός σε μια από τις αίθουσες του σπιτιού. Ενώ οι άλλοι διασκεδάζουν, οι παράνυμφοι ασχολούνται με την προετοιμασία της κλίνης της νυμφικής, συνήθως στο κελάρι. Αφού ετοιμάσουν τη νυμφική κλίνη, έρχεται ο γαμπρός και ζητεί την απομάκρυνση των παρανύμφων. Εκείνοι αρνούνται και ο γαμπρός αρχίζει να προσφέρει χρηματικό ποσόν με τη συμφωνία να αφήσουν ελεύθερη τη νυμφική κλίνη. Όταν δε το ποσό που προσφέρει ο γαμπρός το θεωρήσουν ικανοποιητικό, εύχονται στο γαμπρό τα βέλτιστα και φεύγουν από το κελάρι και, εάν έχουν αναχωρήσει και οι άλλοι καλεσμένοι, φεύγουν και (112) αυτοί στα σπίτια τους και μένουν μονάχα οι οικείοι. Τότε η μητέρα του γαμπρού φέρνει τη νύφη στο κελάρι, οπόθεν έχουμε και την παροιμία: «**μια φορά μπαίν' η νύφ' στο κελάρι**», ανάφτει τις λαμπάδες από τα στεφανώματα, αφαιρεί ό,τι επιβλαβές έχει η νύφη για τον ύπνο, τους ετοιμάζει τα νυχτικά και κατόπιν φεύγει, αφού τους δώσει τις καλύτερες ευχές της. Η πεθερά δεν κοιμάται, περιμένει να της δώσει ο υιός της τα σημάδια της τιμής της νύφης, τα οποία τα παλαιότερα χρόνια τα έστελνε και στους γονείς της νύφης για ησυχία τους. Ύστερα από τούτο παραδίδονται όλοι στις αγκάλες του Μορφέως⁵⁸ και στο σπίτι βασιλεύει άκρα ησυχία.

Τη Δευτέρα <το> πρωί μια των γυναικών ρίχνει ένα κανέστρι σε μια χαμηλή σκεπή και, εάν το κανέστρι πέσει ανάσκελα, ο γάμος θα φέρει κορίτσι, εάν πέσει απίκα⁵⁹, θα φέρει αγόρι. Η μητέρα της νύφης στέλνει τις πρωινές ώρες μικρά συγγενικά και γειτονικά παιδιά, για να φέρουν τους χαιρετισμούς της και <να> πληροφορηθεί πώς είναι η κόρη της. Επίσης, τις πρωινές ώρες της Δευτέρας έρχονται και οι παράνυμφοι, στους οποίους παρατίθεται πρόγευμα, στο οποίο απαραίτητο τρόφιμο είναι το πετιμέζι (πετιμέζι)⁶⁰. Στο πρόγευμα οι παράνυμφοι τρέφουν (ταΐζουν) το γαμπρό και κυρίως τη νύφη. Ύστερα από το πρόγευμα οι παράνυμφοι καταγίνονται με το κρέμασμα των οικείων και των καλεσμένων στο γεύμα. Δένουν <ένα σχοινί στο πάνω δοκάρι της πόρτας> στην είσοδο της μεσιάς⁶¹, απ' όπου [είναι (ήταν) αναγκασμένοι να περάσουν] εκείνοι που ήθελαν να εισέλθουν στο σπίτι, και με το σχοινί δένουν από τη μέση τους περνούοντας (όσους περνούν) και (113) τους κρατούν μετεώρους, έως ότου προσφέρουν δώρον τι (κάποιο δώρο) φαγώσιμο, φρούτα, σιτσιούκι, λουκούμια, κρασί κ.λπ.. Αυτά οι παράνυμφοι τα παραθέτουν στο τραπέζι. Άμα συγκεντρω-

⁵⁸ **Μορφέας**, στην αρχαία ελληνική μυθολογία, γιος του Ύπνου και της Νύχτας, θεός των ονείρων. Η φράση «παραδίδονται στις αγκάλες του Μορφέως» σημαίνει κοιμούνται.

⁵⁹ **Απίκα**<**Πίικα**, μπρούμυτα.

⁶⁰ **Πετιμέζι**, στη Σιάτιστα: γλυκό που γίνεται αν βράσουμε μέσα σε «δεμένο» μούστο κομμάτια κολοκύθας ή σταφύλια ή ξεραμένα κορόμηλα ή μελιτζανάκια ή πράσινα ντοματάκια.

⁶¹ **Μεσιά**, α) μεσαία αίθουσα σπιτιού, σημερινό χώλ, β) η εσωτερική είσοδος του σπιτιού.

θούν οι καλεσμένοι και έρθουν και τα όργανα, μεταβαίνουν με τους νεονύμφους σε ένα σπίτι της γειτονιάς, το οποίο έχει πηγάδι. Εκεί οι άλλοι χορεύουν, η νύφη προσκυνάει στο πηγάδι και ρίχνει μέσα με το στόμα της ένα χρυσό ή αργυρό νόμισμα, για να εξιλεώσει τις Νηράιδες⁶², γιατί έφυγε πλέον από την παρέα τους. Γεμίζει δυο γιμπρίκια με νερό και τα δίδει σε ένα αγόρι, λουτροφόρος⁶³ των αρχαίων αμφιθαλής⁶⁴, να τα φέρει στο σπίτι μαζί με τους καλεσμένους, που, αφού τους κεράσουν, θα επιστρέψουν στο γαμπρού. Άμα επιστρέψουν, η νύφη [σε ένδειξη καθαριότητας, που τη φροντίδα θα έχει αυτή, και πρόθυμης υπηρεσίας, για να διευκολύνει τη ζωή της], ρίχνει από το νερό που έφερε και νίβεται ο γαμπρός, ο οποίος χαρίζει στη νύφη νόμισμα αξίας. Κατόπιν κάθονται στα τραπέζια που είναι έτοιμα, τρώγουν και διασκεδάζουν, όπως και την Κυριακήν, βγαίνουν στον τρανό το χορό σε μια από τις πλατείες, κάμνουν τρεις γύρους και επιστρέφουν στο σπίτι, όπου διασκεδάζουν έως τις νυχτερινές ώρες και κατόπιν φεύγουν και αφήνουν τους οικείους ησύχους. Τις μεταμεσημβρινές ώρες οι οικείοι της νύφης επισκέπτονται τους νεονύμφους και μένουν εκεί, όσο μένουν και οι συγγενείς του γαμπρού.

Την Τρίτη στο σπίτι της νύφης ετοιμάζουν να δεχτούν την εσπέρα τους νεονύμφους στα **πστρόφια**⁶⁵. Προσκαλούν αυτούς με γλύκισμα, σαλιάρια ή κουραμπιέδια, και ετοιμάζουν δείπνο ανάλογα με τα πρόσωπα που <θα> λάβουν μέρος στο δείπνο (114), σύμφωνα με την πρόσκληση των γονέων της νύφης. Άλλοι προσκαλούν μονάχα τα νιόγαμπρα, άλλοι τα νιόγαμπρα, το νούνο και

⁶² Στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ. έχει: Νηρηίδες.

Οι Νηρηίδες στην αρχαία ελληνική μυθολογία ήταν νύμφες πανέμορφες κι αθάνατες, κόρες του θαλάσσιου θεού Νηρέα και της Ωκεανίδας Δωρίδας, πενήντα τον αριθμό. Κατοικούσαν στα βάθη της θάλασσας, μέσα σε μια ασημένια σπηλιά κοντά στον πατέρα τους κι έβγαιναν στα κύματα πάνω σε δελφίνια, πήγαιναν στους όρμους, στις σπηλιές και στις ακρογιαλιές κάθονταν, για να στεγνώσουν τα μαλλιά τους. Ήταν πάντα πρόθυμες να βοηθήσουν θεούς και ανθρώπους. Είχαν τη δύναμη να ταράζουν αλλά και να ηρεμούν τη θάλασσα και βοηθούσαν τους ναυτικούς στο πέλαγος γαληνεύοντάς το και κατευνάζοντας τους ανέμους. **Οι Νεράιδες**, στη νεοελληνική λαογραφία, είναι δαιμονικά όντα, πλάσματα της φαντασίας του λαού μας, με μορφή πανέμορφης γυναίκας-ζουν στα φαράγγια, στις κοιλάδες, στις πηγές, στις λίμνες και τους αρέσουν οι χοροί και τα τραγούδια. Παρουσιάζονται κύρια τις νύχτες και αντιστοιχούν προς τις Νηρηίδες, τις Δρυάδες, τις Αμαδρυάδες νύμφες των αρχαίων. (Ετυμολογία: θεωρούν οι επιστήμονες ότι η λέξη νεράιδα προέρχεται από το νηρηίς, με παρετυμολογική επίδραση της λέξης νερό. Άλλοι δεν δέχονται αυτή την ετυμολογία).

⁶³ **Λουτροφόρος, ον**, (επίθετο) στα αρχαία ελληνικά αυτός που μεταφέρει το νερό για το λουτρό του γάμου. Στα γαμήλια έθιμα της αρχαίας Αθήνας περιλαμβανόταν και το λουτρό της νύφης, την παραμονή του γάμου της. Κοπέλες, φίλες της νύφης, εν πομπή, κρατώντας δάδες, έφερναν με υδρίες το νερό από την πηγή Καλλιρρόη. Στην πομπή προηγούνταν αυλητής, που με τον αυλό του έπαιζε ύμνους σχετικούς με το γάμο.

⁶⁴ **Αμφιθαλής** (στα αρχαία ελλην.), αυτός που έχει και τους δυο γονείς του εν ζωή.

⁶⁵ **Πστρόφια<πστρόφια<επιστρόφια**, επιστροφή των νεονύμφων στο σπίτι της νύφης, για φιλοξενία από το βράδυ της Τρίτης μέχρι το Σάββατο το πρωί.

τους παρανύμφους και άλλοι αφήνουν το γαμπρό να ορίσει τον αριθμό των καλεσμένων. Την εσπέρα έρχονται από τους γονείς της νύφης δυο άνθρωποι, οι οποίοι παίρνουν τη νύφη από τα χέρια και μαζί με τα όργανα και τους καλεσμένους έρχονται στο σπίτι της νύφης. Η νύφη πρέπει να χαιρετάει με προσκύνημα όσους συναντάει στο δρόμο. Στο δείπνο η πεθερά εκτός των άλλων φαγητών οφείλει να παραθέσει και μια όρνιθα ψημένη, την οποία ο γαμπρός οφείλει να χωρίσει σε 40 κομμάτια και το κάθε κομμάτι να έχει την επιδερμίδα του και τα προσφέρει στους παρακαθημένους στο δείπνο. Ύστερα από το δείπνο ακολουθεί διασκέδαση διαρκείας, αναλόγως με την όρεξη των διασκεδαζόντων.

Την Τετάρτη χωρίζεται <την ημέρα> ο γαμπρός από τη νύφη. Η νύφη μεταβαίνει στην πεθερά της και τρώγει εκεί το γεύμα. Την Πέμπτη ο γαμπρός γευματίζει με τους γονείς του και έτσι βρίσκεται μακράν της νύφης. Την Παρασκευή οι λαβόντες μέρος στο γάμο εκ μέρους των οικείων της νύφης [προσκαλούνται] στα **γεμίσια**⁶⁶, δηλαδή <μαζί με τους νεονύμφους> να επισκεφθούν εκείνους που τους προσκάλεσαν σε επίσκεψη. Και τις μεταμεσημβρινές ώρες γίνονται οι επισκέψεις.

Το Σάββατο επιστρέφουν τα νιόγαμπρα στο σπίτι του γαμπρού με τα όργανα, τα οποία στο δρόμο παίζουν και τραγουδούν κατάλληλα για τα πιστρόφια τραγούδια, <τα> οποία είναι τα παρακάτω: (115)

Όλοι μ' έδιωχαν κι όλοι μου λέγουν φεύγα,
 ως κι η μάνα μου κι αυτή μου λέγει φεύγα,
 ως κι αφέντης μου και κείνος μου λέγει φεύγα.
 Κι τ' αδέρφια μου κι αυτά μου λέγουν φεύγα.
 Φεύγω κλαίοντας, φεύγω παραπονιώντας.
 Κι αν με μαλώνατε, τώρα χορτάστε.
 Κάτστε (καθίστε) στον τόπο μου και φάτε το ψωμί μου
 και πιέτε το κρασί μου.
 Παίρνω το στρατί, στρατί, στρατί το μονοπάτι.
 Βρίσκω ένα δεντρί και το καλημερνάω.
 - Καλημέρα σου δεντρί. – Καλώς το νέο που' ρθε.
 - Δείξε μου, δεντρί, το πού θα μείνω βράδυ.
 - Για η ρίζα μου, δέσε το άλογό σου,
 για κι ο κλώνος μου κι βάλε τ' άρματά σου,
 για κι ο ίσκιος μου κι πλάγιασε, κοιμήσου.

Έτσι τους δέχονται στου γαμπρού και κλείει και το Σάββατο.

Την Κυριακή το πρωί οι οικείοι του γαμπρού και οι νεόνυμφοι μεταβαίνουν στην εκκλησιά. Ύστερα από τη λειτουργία στέκεται η μάνα του γαμπρού σε ένα μέρος και συγκεντρώνει τους καλεσμένους για τα γεμίσια και, αφού

⁶⁶ **Γεμίσια**, μέρος της τελετουργίας του σιατιστινού γάμου, βλέπε **Παράρτημα, § 6. Γάμος σιατιστινός,.... Γεμίσια.**

συγκεντρωθούν, αρχίζουν τις επισκέψεις. Πρώτη επίσκεψη γίνεται στο νούνο, έπειτα στους μπρατίμους και έπειτα στους άλλους που είχαν την καλοσύνη να καλέσουν τους νεονύμφους. Στο σπίτι του γαμπρού πολλάκις παρατίθεται γεύμα και κατόπιν συνεχίζονται οι επισκέψεις, έως τις νυχτερινές ώρες, οπότε διασκορπίζονται οι καλεσμένοι επιστρέφοντας στα σπίτια τους και οι νεόνυμφοι στο σπίτι τους και τελειώνει ο γάμος. Χαρά κι ευθυμία για (115α) τις καλοπαντρεμένες, λύπη και κατήφεια για τις κακοπαντρεμένες, που βρίσκουν στους γάμους ευκαιρία να πουν με ανάλογα τραγούδια τον πόνο τους, σαν τα παρακάτω:

Όλες οι νιες παντρεύθηκαν κι πήραν παλικάρια
κι εγώ η Γιαννούλα η γέμορφη (όμορφη) πήρα το μαραζιάρη.
Του στρώνω πέντε στρώματα κι πέντε μαξιλάρια,
σήκου, μαράζι μ', πλάγιασε, σήκου, γκρεμίσου, πέσε.
Σεβαίνω, βγαίνω, τον τηρώ κι κάθομαι κι κλαίω.
Κι η <γ>ειτονιά μι ορμήνεψε, πάρε φαρμάκωσέ τον.
Κι στο παζάρι πάαινα, φαρμάκι ν' αγοράσω.
Κι αγόρασα κι απήτυχα καρύδι με το μέλι.
Κι το 'δωκα κι το 'φαγιν κι ίγκεν (κι έγινε) παλικάρι.

Κοιμάται το τραντάφυλλο κοντά στο μαραζιάρη,
κι ο μαραζιάρης βήγησε κι η κόρη αναστενάζει.
Τι έχεις, κόρη μ', κι θλίβεσαι; Τι έχς (έχεις) κι αναστενάξεις;
μήναν άσπρα δεν έχομε, φλωριά κι караγρόσια;
-Φωτιά να κάψ' τα άσπρα σου κι φλόγα τα φλωριά σου,
σιμά στον άντρα τον καλό, σιμά στο παλικάρι. (116)

07. Τα κατά τον θάνατο έθιμα στη Σιατίστη

Τα σχετικά με την περιποίηση του σώματος των νεκρών, με την ταφήν και τις ιερές τελετές δι' αυτούς είναι αναθεθειμένα στις φροντίδες των γυναικών, γιατί ανέχονται (αντέχουν) τις συγκινήσεις περισσότερο από τους άνδρας και είναι τυπικότερες ως αφορά (όσον αφορά) την εκτέλεση των καθηκόντων που χρεωστούμε στους αποθανόντας, γιατί θεωρούν αυτά από τα ιερότερα τους καθήκοντα. Στην έκθεση αυτών ερχόμεθα αμέσως και σύντομα.

Άμα εννοήσουν ότι πλησιάζει το μοιραίον, φροντίζουν να κοινωνήσουν τον ετοιμοθάνατο, αποφεύγοντας να τον κοινωνήσουν πρωτίτερα, για να μη του προξενήσουν φόβο. Αφού αποθάνει, πλύνουν (πλένουν) το σώμα του νεκρού με κρασί, τον αλλάζουν⁶⁷, δένουν μανδήλια μεταξωτά στα πόδια και στο πρόσωπο, στα σιαγόνια, θέτουν κόκκινο βαμπάκι στα χείλη, όπου τοποθετούν και τα πορθμεία του χάρου, ασημέρινον παρά. Έπειτα τον εκθέτουν σε άλλο δω-

⁶⁷ Τον αλλάζουν, τον ντύνουν με ρούχα ειδικά προετοιμασμένα για την ώρα αυτή.

μάτιο - γιατί εκείνο στο οποίο ξεψύχησε το κλείνουν και καίουν <εκεί> το κανδήλι πολλές μέρες και στο παράθυρό <του>, [στα σίδηρα] (στα κάγκελα), δένουν ένα κομμάτι από το σινδόνι του νεκρού] - τον ξαπλώνουν σε στρώμα (117) και από κάτω από τη σκαρπέτα⁶⁸ θέτουν σίδηρο, π.χ. το φκιάρι της φωτιάς, τον συνοδεύουν (μένουν δίπλα του, τον «ξενυχτούν») γυναίκες νύχτα και μέρα, δήθεν να μη εισέλθει οικιακόν ζώνον, γάτα ή σκυλί, και τον δρασκελίσει, το οποίον θεωρείται κακό, αλλά κυρίως να προφθάσουν να του δώσουν τις πρώτες βοήθειες σε περίπτωση νεκροφάνειας. Φροντίζουν να τον ξαπλώσουν με τρόπο να έχει το πρόσωπο <στραμμένο> κατά την Ανατολή. Ύστερα από αυτά και άμα διαδοθεί ο θάνατος, αρχίζουν να έρχονται επισκέπτες, προ πάντων γυναίκες, φέρουν άνθη, τα οποία θέτουν επάνω στο λείψανο, και εκείνες που έχουν χάσει πρόσφατα δικό τους άνθρωπο παραγγέλλουν στο νεκρό να τα δώσει σ' εκείνον για χαιρετίσματα.

Αφού έτσι εκτεθεί το λείψανο 24 ώρες, γίνεται η εκφορά του. Τίθεται σε κουτί (κουτί, φέρετρο), που βαστάζεται από 4 ανθρώπους, ακάλυπτο. Πριν το πάρουν το λείψανο, μερικές γυναίκες, μάλιστα οι παλαιότερες (οι μεγαλύτερες σε ηλικία), τον μοιρολογούν και εξαίρουν έτσι τις αρετές που κοσμούσαν τον αποθανόντα και το κενόν που αφήνει ο θάνατός του.

Η εκφορά γίνεται κατά την ακόλουθη σειρά. Προηγείται όποιος φέρει το σταυρό, έπειτα εκείνος που φέρει κάνιστρο με τα κηριά, κομμάτια ψωμιού και σιτάρι βρασμένο, τα οποία διαμοιράζονται στο νάρθηκα της εκκλησιάς του νεκροταφείου, έπειτα ακολουθεί όποιος φέρει το κάλυμμα του κουτιού (του φερέτρου), ύστερα οι άνδρες, συγγενείς και φίλοι, οι ψάλτες, ο κλήρος, το λείψανο και κατόπιν αυτού οι γυναίκες. (118)

Άμα έτσι μεταφερθεί το λείψανο στην εκκλησιά, τοποθετείται στο μέσο, τίθεται μια εικόνα στο στήθος και δυο λαμπάδες αναμμένες δεξιά και αριστερά της κεφαλής <του> και ψάλλεται η νεκρώσιμη ακολουθία. Στο τέλος αυτής εκφωνείται ο επικήδειος, εάν ο αποθανών είναι ευεργέτης της κοινότητας ή έδρασαν ωφέλιμα γι' αυτήν. Έπειτα, ενώ οι ψάλτες ψάλλουν το «δεύτε τελευταίον ασπασμόν», προσέρχονται οι συνοδεύοντες και ασπάζονται τον νεκρόν και, αφού τελειώσει ο ασπασμός, μεταφέρεται <ο νεκρός> [στον τάφο, σε μας, <στη Σιάτιστα>,) από τον κλήρο και από τις γυναίκες μόνο, όπου τον θάπτουν, και κατόπιν επιστρέφουν όσοι θέλουν στο σπίτι του νεκρού. Στην είσοδο <του σπιτιού> την εσωτερική τούς χύνει κάποιος νερό και νίπτουν τα χέρια τους και κατόπιν εισέρχονται μέσα, κάθονται ολίγο, τους προσφέρουν ποτόν τι (ένα ποτό) και καφέ και έπειτα παρατίθεται τράπεζα, «η μακαρία». Στη μακαρία παρακάθονται οι πλησιέστεροι συγγενείς και φίλοι, οι άλλοι φεύγουν, αφού ευχηθούν στους ζώντας <το> «ζωή σε λόγο Σας».

Την επομένη πρωί πρωί οι γειτόνισσες, οι φιλικές και συγγενικές γυναίκες με τις γυναίκες του σπιτιού έρχονται στον τάφο, φέρουν άνθη, τον «καλημερ-

⁶⁸ Σκαρπέτα (της καρπέτας> σκαρπέτας) <καρπέτα, τάπητας μικρών διαστάσεων από μαλλί ή μαλλί και κανάβι, χωρίς χνούδι.

νούν», τον ρωτούν πώς πέρασε την πρώτη νύχτα στον τάφο, τον μοιρολογούν, ανάφτουν κηριά, τα οποία επί 40 μέρες θα ανάφτει η νεκροθάφτρα, μαζί με κανδήλια. Επιστρέφοντας στο σπίτι παίρνουν καφέ.

Στη Σιατίστα ενταφιάζαν τους νεκρούς στις εκκλησιές όπου λειτουργούνταν οι κάτοικοι, διότι νόμιζαν ότι έτσι ωφελούσαν τις (119) ψυχές των αποθανόντων, και για τούτο βλέπομε στην Αγία Τριάδα, που τα παλαιά χρόνια χρησίμευε ως καθολικό⁶⁹, στη ΒΔ. πλευρά του περιβόλου <να υπάρχει> κοιμητήριο⁷⁰, διότι ήτο νεκροταφείο. Επίσης, στον Άγιο Δημήτριο, στη Β. πλευρά του περιβόλου, όπου σήμερα ιδρύθη ο ναός της Παναγίας, ήτο κοιμητήριο και [παράπλευρα αυτού νεκροταφείο]. Προ πολλών ετών μεταφέρθηκαν το νεκροταφείο και το κοιμητήριο στους Αγίους Αποστόλους, που δεν είναι καθολικό, καθόσον η Μεγάλη Εκκλησία πολύ ορθά θεώρησεν επιβλαβές στη δημόσια υγεία να θάπτονται οι νεκροί στον περίβολο των ναών που είναι καθολικά και απηγόρευσε να ενταφιάζουν και να τοποθετούν τα οστά στους καθιερωμένους ναούς και επέτρεψε τον ενταφιασμόν, οπίσω από το ιερό, μονάχα των αρχιερέων και των ιερέων.

Αυτά και για τα έθιμα στους νεκρούς (τα σχετικά με τους νεκρούς). Πολλά ίσως από αυτά σήμερα να παραλείπονται, για να αποφεύγονται οι συγκινήσεις. Π.χ. τα μοιρολόγια, αν δεν έλειψαν εντελώς, περιορίστηκαν πολύ και θα λείψουν εντελώς, άμα λείψουν οι γυναίκες της περασμένης γενεάς, που ξέρουν αυτά. Έχοντας αυτό κατά νουν θα παραθέσω παρακάτω ολίγα, όσα μπόρεσα να συλλέξω.

Ο αποθανών δεν απαλείφεται (δε σβήνει, δεν διαγράφεται) εύκολα από τη μνήμη των επιζώντων. Οι άνδρες, για να κάμουν έκδηλο το πένθος στον κόσμο, μένουν αζύριστοι έως το 40ήμερο (120) μνημόσυνο. Οι γυναίκες 40 μέρες δεν βγαίνουν έξω από το σπίτι, ακόμη κι αν πρόκειται να συνοδεύσουν άλλον νεκρό. Έως την ημέρα της ανακομιδής δεν λαμβάνουν μέρος σε συγκεντρώσεις διαχυτικές. Εκτός από αυτά προβαίνουν και σε τέλεση παρακλητικών τελετών για την ανάπαυση της ψυχής του αποθανόντος, τα εννεάημερα, το 40ήμερο μνημόσυνο, το ετήσιο μνημόσυνο και το ψαλτικό⁷¹ στα 3 χρόνια, οπότε γίνεται η ανακομιδή των λειψάνων.

Την εσπέρα της παραμονής <του ψαλτικού> πηγαίνουν στον τάφο, βγάζουν τα οστά, τα καθαρίζουν, τα πλύνουν (πλένουν) με κρασί, τα θέτουν σε κάτιστρο, τα μεταφέρουν στο καθολικό, όπου θα γίνει το μνημόσυνο, διαβάζει ο ιερεύς ευχή συγχωρητική, τα μαζεύουν σε ένα σιντουκάκι και τα φέρουν στο κοιμητήριο.

⁶⁹ **Καθολικό**, ο κύριος ναός (μέσα στην πόλη), στον οποίο εκκλησιάζονται όλοι οι κάτοικοι της πόλης

⁷⁰ **Κοιμητήριο**, οστεοφυλάκειο.

⁷¹ **Ψαλτικό**, μνημόσυνο.

Τα μοιρολόγια

(1)

Τι έχουν τα καημένα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
 Μήναν τα χιόνια τα βαρούν; Μήναν βροχή τα κρούει;
 Ούτε τα χιόνια τα βαρούν κι ούτε η βροχή τα κρούει.
 Μον' (μόνο) περνάει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.
 Έχ' (έχει) τους νιους απ' αμπροστά, τους γέρους 'που (από) κατόπι
 Και τα μικρά παιδόπουλα έρχονται από κοντά τους.
 Βρίσκουν και μια κρυόβρυση, κρύα παταγωμένη.
 Παρακαλούν οι γέροντες να παν να ξιαποστάσουν.
 Παρακαλούν κι οι νιούτσικοι να παν να λιθαρίσουν⁷²,
 Και τα μικρά παιδόπουλα να πάνουν, για να παίξουν.
 Κι ο Χάρος δεν τους άφησε (121) να μην παν οι νιες να πάρν' (πάρουν)
 νερό
 κι τους γνωρίσουν κι τους πάρουν.

(2)

Ακούς, ακούς μωρ' μάνα, κάτι θα σου πω, κάτι θα σι ορμηνέσω.
 Πάρε το δαχτυλίδι 'που (από) το τζέπι μου και ρίξτο μες στη λίμνη,
 μέσα στη θάλασσα. Αν δώσ' κι λάμψ' η θάλασσα,
 θάρρια απ' όρχομαι, κι αν σκοτεινιάσ' μη με καρτερείς.
 Κάπου κίνησα να πάω, τα παιδιά δεν με αφήνουν.
 -Κάτσε, παιδί μ' κι μην πααίνς (πηγαίνεις).
 -Κάθομαι, μάνα μ', κάθομαι, μα δεν μι αφήνουν.

(3)

Τι κάθεστε, δέσποινες, και δεν μοιρολογάτε;
 Από 'να δάκρυ στάξετε κι από 'να μοιρολόγι.
 Ποια μάνα χάσει το παιδί, 'χάσε (έχασε) και την καρδιά της
 κι ποια 'δερφή τον αδερφό χάνει και το ξεχειλίω
 και ποια γυναίκα χάσει τον άντρα της, χάνει κι την τιμή της.
 κι όλες παιδάκια χάσαμε κι όλες χαροδαρμένες είμαστε.

(4)

Αντάς⁷³ σας / (σε) πάρ' (πάρει) η αραθυμιά
 κι αντάς σας/ (σε) πάρ' ο πόνος
 κίνα έλα μια φορά, κίνα έλα ένα βράδυ,
 κάνε τα νύχια σου τσαπιά, την απαλάμη σ' φκιάρι,
 ρίξ' (ρίξε) το χώμα σε μια μεριά κι τα σανίδια σε μια άλλη
 κι αυτό το έρμο σάβανο τράβξτο στα ποδάρια.
 Κι αν είμαι άσπρος κι όμορφος σκύψε χαιρέτισέ με,

⁷² **Λιθάρι**, το αγώνισμα της λιθοβολίας. **Λιθαρίζω**, ρίχνω το λιθάρι, μετέχω στο αγώνισμα της λιθοβολίας.

⁷³ **Αντάς**< άντας, όταν.

κι αν είμαι μαύρος κι ραχνιός, ύρνα⁷⁴ κι σκέπασέ με.
 Ποτές να μη με καρτερείς. Ποτές να μη με παντυχαίνεις.⁷⁵
 Έχ(ει)ς, μάνα μ', κι άλλα παιδιά, έχς (έχεις) κι άλλα κορίτσια.
 Σύρε, μάνα μ', σπίτι σου, σύμμασε τα παιδιά σου.
 Ποτές να μη με καρτερείς. Ποτές να μη με παντυχαίνεις. (122)

08. Ο μύθος Δεκοχτούρας – Νιόβης

Στη Σιατίστα ο πολύς κόσμος παραδέχεται ότι η δεκοχτούρα ήταν κάποτε μια μητέρα που είχε δεκαοκτώ παιδιά, εννέα αρσενικά και εννέα θηλυκά. Η πλούσια αυτή απόκτησή της σε τέκνα απειλήθηκε κάποτε από κρατική βιαία διαρπαγή αυτών. Η μητέρα, για να ασφαλίσει τα τέκνα της από την διαρπαγή αυτή, αποφάσισε να μεταφέρει τα παιδιά της σε άλλο μέρος, όπου πίστευε ότι θα είναι σε ασφάλεια. Μια [ημέρα, λοιπόν], παρέλαβε με όλες τις δυνατές προφυλάξεις τα τέκνα της, για να μη γίνει αντιληπτή στην κυρίαρχη εξουσία, και ξεκίνησε για το μέρος της εκλογής (επιλογής) της. Κατά την πορεία της συνήντησε στο δρόμο μια βρύση και, επειδή κατείχετο τόσον εκείνη όσο και παιδιά της από υπερβολική δίψα, διέκοψε για λίγο την πορεία και σταμάτησεν εκεί, για να καταπαύσει τη δίψα της και τη δίψα των παιδιών της πίνοντας δροσερό νερό από τη βρύση. Τη στιγμή δε που έσκυψαν να πιουν, βγήκαν Τούρκοι οπλισμένοι με σπαθιά και της πήραν τα παιδιά. Η μητέρα, αφού αποχωρίσθηκε από τα παιδιά της, που θρηνούντα κρατούσαν αυτήν σφιχτά αγκαλιασμένα με τρόπο σπαραξικάρδιο, πρωτάκουστο και πρωτοφανή, που τα πάντα ήταν σε θέση να θέσει σε συγκίνηση (μπορούσε να συγκινήσει) και μονάχα την τουρκική αγριότητα (123) άφηνεν ασυγκίνητη, αρχίνησε να θρηνολογεί τίλλουσα⁷⁶ τις τρίχες της κεφαλής της και αλλόφρων να γυρίζει τον γύρω κόσμο και με ολολυγμούς⁷⁷ να διεκτραγωδεί το βαθύτατο πλήγμα της μητρικής της καρδιάς: «Δεκαοχτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

Ο θεός ευσπλαχνίσθηκε την δικαίως θρηνολογούσαν μητέρα και, αναγνωρίζοντας την μητρικήν αδυναμίας να ζήσει μεταξύ των ανθρώπων ύστερα από την αρπαγή των τέκνων της, την μεταμόρφωσε στο γνωστό πουλί, τη δεκοχτούρα, στην οποία έκτοτε έδωκε το χάρισμα όπως προσαρμόζεται (να προσαρμόζεται) [το λάλημα της] εις το φρικτό και θρηνώδες⁷⁸ δεινοπάθημα της δυστυχημένης μητρός: «Δεκαοχτώ παιδάκια μου, έσκυψα να πιω νερό, βγήκαν Τούρκοι με σπαθιά και μου πήραν τα παιδιά».

⁷⁴ Ύρνα, γύρνα.

⁷⁵ Παντυχαίνω, περιμένω, ελπίζω.

⁷⁶ Τίλλω, μαδώ τις τρίχες του κεφαλιού, ή μαδώ τα φτερά.

⁷⁷ Ολολυγμός, γοερός θρήνος, οδυρμός.

⁷⁸ Θρηνώδης, θρηνητικός (άσμα θρηνώδες). Εδώ σημαίνει: άξιος θρήνου.

Οι άνθρωποι, ακούοντας το θρηνώδες λάλημα του πτηνού, ησθάνθηκαν και ανεγνώριζαν σ' αυτό τον πόνο της μητρικής καρδιάς και ήρχισαν να περιβάλλουν το πτηνόν με τη θερμή τους συμπάθεια, φανταζόμενοι ότι περιβάλλουν με αυτήν την δυστυχή μητέρα. Του προετοιμάζουν τόπο να κάμνει τη φωλεά του θέτοντες στα δένδρα και στη στέγη των οικιών κάνιστρα ή καλαθάκια, για να διευκολύνουν τη γονιμοποίησή του. (124) Η συμπάθεια του κόσμου στη δεκοχτούρα προχώρησε (*προχώρησε*) πιο πολύ, με το να θεωρεί αυτήν ιερό πουλί, να απαγορεύσει την οιαδήποτε κακοποίησή της και να θεωρούν αμάρτημα την χρησιμοποίηση του κρέατός της για τροφήν του ανθρώπου. Έκτοτε δε η δεκοχτούρα ανακηρύχθηκε για όλους τους Έλληνες σύμβολο της μητρικής στοργής και μέχρι σήμερα εξακολουθεί να είναι τοιούτο.

09. Ο μύθος της Νιόβης

Ο μύθος της Δεκοχτούρας των νεότερων Ελλήνων έχει μεγάλην ομοιότητα με τον μύthon της Νιόβης των αρχαίων Ελλήνων.

Η Νιόβη υπήρξε θυγάτηρ του Ταντάλου⁷⁹ και σύζυγος του Αμφίονος, βασιλέως των Θηβών. Η Νιόβη είχαν αποκτήσει δεκατέσσερα τέκνα, επτά αρσενικά και επτά θηλυκά. Υπερήφανη δε γενομένη για την πλούσια αυτή απόκτηση τέκνων έστρεψε την γλώσσα της ειρωνείας εναντίον της Λητούς, διότι δεν είχε αποκτήσει παρά μονάχα δύο τέκνα, τον Απόλλωνα και την Άρτεμιν. Η γλώσσα της Νιόβης έθιξε πολύ την Λητώ και κατάκαρδα την ελύπησε. Τα τέκνα της Λητούς, για να ικανοποιήσουν τη μητέρα τους, εξετόξευσαν τα φαρμακερά βέλη τους εναντίον των τέκνων της Νιόβης και εφόνευσαν και τα δεκατέσσερα. (125) Η δυστυχής Νιόβη πληγείσα (*πληγωμένη*) βαθύτατα στην καρδιά της ήτο αδύνατο πλέον να ζει μεταξύ των ανθρώπων, ύστερα από το σπαραξικάρδιο πλήγμα της, και μεταμορφώθηκε σε βράχον. Έκτοτε δε η Νιόβη έμεινε μεταξύ όλων των Ελλήνων ως σύμβολο της μητρικής στοργής.

Στο μύθο αυτό, εάν λάβομεν υπόψη τις βιοτικές συνθήκες μεταξύ των αρχαίων και νεότερων Ελλήνων και με βαθύτητα μελετήσομε αυτές, θα αποκαλύψομε τόσες πολλές τις ομοιότητες, ώστε δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσομε ότι ο μύθος της Δεκοχτούρας είναι μια πιστή επανάληψις του μύθου της Νιόβης με τρόπον παραστατικότερον και να παραδεχθούμε ότι μεταξύ των αρχαίων και των νεότερων Ελλήνων υφίσταται μια συνέχεια αδιάσπαστη, την οποίαν οι εχθροί του Ελληνισμού αμφισβητούν και παντί σθένει⁸⁰ αποκρούουν. (126)

⁷⁹ **Τάνταλος**, στη μυθολογία βασιλιάς της Φρυγίας, που οι θεοί για το αμάρτημά του (να σκοτώσει το γιο του Πέλοπα και να τον προσφέρει γεύμα στους θεούς του Ολύμπου) τον καταδίκασαν στον κάτω κόσμο σε αιώνια πείνα και δίψα ανικανοποίητη, με το νόημα ότι, ενώ υπήρχαν μπροστά του όλα τα αγαθά, μόλις άπλωνε το χέρι να τα αγγίξει, αυτά απομακρύνονταν. (Ταντάλειο μαρτύριο).

⁸⁰ **Παντί σθένει**, με όλη τους τη δύναμη.

10. Το Πάσχα

Μια ανασκόπηση του εορτασμού του Πάσχα στη Σιάτιστα προξενεί ακατανίκητη νοσταλγία να ζήσομε την ωραία εκείνη και χαριτωμένη ζωή με όλα τα όμορφα και χαροποιά στοιχεία της, που δυστυχώς σήμερα κατήντησε, όπως φαίνεται, να περιέλθει <η ζωή αυτή> στη δικαιοδοσία του παρελθόντος.

Ο εορτασμός της Λαμπρής αρχίζει από την εσπέρα των Βαΐων, από τότε αρχινούν οι γλυκιές για κείνον ασχολίες. Οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά πηγαίνουν στην Αγρυπνία⁸¹. Τα κορίτσια κάθονται στα σπίτια και μαζεύονται σε ένα σπίτι της γειτονιάς, για να αρχίσουν να **γράφουν**⁸² τις **περδίκες**⁸³, που θα διανείμουν στους φίλους και συγγενείς επισκέπτες το Πάσχα ή θα τις στείλουν πασχαλινό δώρο στους μνηστήρες τους, αν είναι αρραβωνιασμένες. Τις περδίκες <τις> γράφουν με ειδικά κοντύλια⁸⁴, τα οποία βουτίζουν σε κηρί λυωμένο και τα επιθέτουν στιγμαία σε φλόγα λάμπας πρωτόγονης ή λυχαριου⁸⁵. Με το κοντύλι αυτό γράφουν σε αυγό, ολίγο ζεστό, πουλιά, σταυρούς, βυζαντινό αετό, φράσεις από θρησκευτικά τροπάρια, στίχους ερωτικούς, όπως τα εξής: «Χριστός ανέστη, μάτια μου, κι έλα να φιληθούμε, τώρα τα Πασχαλόιορτα να μην απεικαστούμε⁸⁶». Απαραίτητη ήταν στην υπόδουλη εποχή η απεικόνιση της εθνικής μας σημαίας με τις λέξεις «καλή Ελευθεριά» και «στην (127) Αγιά Σοφιά». Μεγάλη ευχαρίστηση και χαρά απεικονίζεται στα πρόσωπα των κοριτσιών και γίνεται φανερή από τα τραγούδια που συνοδεύουν την εργασία αυτή, αλλά και άμιλλα ποιο να κάμει σχέδιο που να χρησιμεύσει ως υπόδειγμα στα άλλα. Όλες οι μέρες της Μεγάλης Βδομάδας ως τη Μεγάλη Πέφτη, που βάφουν τα αυγά και τις περδίκες, έχουν τα βράδια παρόμοιες συγκεντρώσεις των κοριτσιών σε ηλικία <γάμου>. Τι διαφορά ζωής και διασκέδασης το είδος τούτο συγκρινόμενο με τις συγκεντρώσεις που βλέπομε αλλού; Συγκεντρώσεις απαλλαγμένες από ηθικούς κινδύνους και από δυσάρεστες συνέπειες. Πλην, ας μη ξεφύγομε από το θέμα μας. Το πρώτο αυγό που βάφουν το αφιερώνουν στη θρησκεία μας, το τοποθετούν στο εικονοστάσι του σπιτιού και μένει εκεί όλο το χρόνο, οπότε το παίρνουν και το παραχώνουν σε κάποιο μέρος από τα αμπελοχώραφα του νοικοκύρη.

⁸¹ **Αγρυπνίες**, εδώ οι εσπερινές ακολουθίες της Μεγάλης Εβδομάδας.

⁸² **Γράφουν**, ζωγραφίζουν.

⁸³ **Περδίκες**, κόκκινο πασχαλινό αυγό, ζωγραφισμένο με κηρί ή οξύ.

⁸⁴ **Κοντύλι**, γραφίδα, μολύβι.

⁸⁵ Την τεχνική του κεριού την ακολουθούν σε ζεστό άσπρο αυγό, που το βάφουν μετά κόκκινο. Με το οξύ «γράφουν» (ουσιαστικά ξεβάφουν τοπικά, εκεί που γράφουν) τα ήδη βαμμένα κόκκινα αυγά.

⁸⁶ **Να μην απεικαστούμε**, να μη μας καταλάβουν, να μη μας αναγνωρίσουν, (ρ. απεικάζω).

Τη Μεγάλη Παρασκευή τα κορίτσια τοιμάζονται να μεταβούν το απόγευμα στην εκκλησιά με τις μητέρες τους, αφού πάρουν και την αρραβωνιαστική του αδερφού τους, εάν έχουν, να χαιρετίσουν τον Επιτάφιο, να τον ράνουν με άνθη και να τον συνοδεύσουν⁸⁷ ολίγον χρόνον και κατόπιν <να> επιστρέψουν πάλιν στα σπίτια τους. Τι ζωή αθώα, τι ζωή που ευωδιάζει από λιβάνι θρησκευτικό και ηθικό.

Οι άντρες ασχολούνται με την αγορά του αρνιού που προορίζεται για το Πάσχα, διαλέγοντας από εκείνα που φέρουν (128) οι χωρικοί από τα πλησίον χωριά, για να τα πωλήσουν στη Σιάτιστα, που τη μέρα εκείνη και το πρωί του Σαββάτου βοΐζει από τα βελιάγματα. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβάλλεται από τους αρραβωνιασμένους νέους να επιτύχουν όμορφο αρνί, το οποίο το βάφουν με γαριβάλδο⁸⁸, θέτουν (*καρφώνουν*) στα κέρατα πορτοκάλια ή μήλα χρυσωμένα και το Σάββατο το στέλλουν στην αρραβωνιαστική με μια λαμπάδα ποικιλή με φύλλα βαράκι⁸⁹ και με διάφορα τσιμπήματα <στο κερί>. Αμα η αρραβωνιαστική πάρει αυτά, στέλλει δώρα, είδη εργοχείρων, σιμίτι ή κουλούρα, περδίκες 8-10 και μια καναβέτα με δυο φιάλες κρασί, και προσκαλεί τους οικείους του γαμπρού και το γαμπρό σε φιλειά, το γεύμα ή το δείπνο, μια από τις τρεις μέρες του Πάσχα.

Όλο το Σάββατο παρατηρείται μια πυρετώδης κίνηση, γεμάτη από χαρά και ευχαρίστηση. Οι άνδρες φροντίζουν να φέρουν τα χρειαζόμενα και οι γυναίκες ασχολούνται με τη μαγειρική. Τη 10^η ώρα μ.μ. του Σαββάτου αρχίζουν να πιάνουν κατάλληλες θέσεις στον αυλόγυρο της εκκλησίας. Αμα έλθει η ορισμένη ώρα, αρχίζουν να χτυπούν πανηγυρικά οι κώδωνες, αφού δοθεί το σύνθημα με ένα πυροβολισμό. Ο κόσμος τότε χύνεται στους δρόμους που φέρουν στην εκκλησία και ψυχή δεν μένει στα σπίτια. Οι μανάδες που έχουν βρέφη τα παίρνουν στην αγκαλιά και τρέχουν στην εκκλησιά να παρευρεθούν στην πρώτη Ανάσταση. Οι αρραβωνιασμένες και (129) προπάντων οι υπονήφιες για αρραβώνα πληρώνουν άνθρωπο, που διαλέγει καλή θέση και την παραχωρεί στην κόρη που τον έχει στείλει, για να επιδείξει τα νιάτα της φωτιζόμενα από το χαρπό φως των πασχαλινών λαμπάδων. Αμα συγκεντρωθεί το πλήθος και έλθει η ώρα του μεσονυχτίου που γίνεται η Ανάσταση, παρουσιάζεται στη μεσαία θύρα (*την Ωραία Πύλη*) του Ιερού ο δεσπότης με το τρίκερι⁹⁰ αναμμένο και καλεί το λαό να ανάψει τις λαμπάδες του από εκεί λέγοντας το «δεύτε λάβετε φως». Κατόπιν εξέρχονται στον αυλόγυρο και από την εξέδρα αναγινώσκεται το Ευαγγέλιο και έπειτα ψάλλεται το Χριστός Ανέστη. Στην πρώτη λέξη λαμ-

⁸⁷ **Συνοδεύω (τον Επιτάφιο)**, μένω δίπλα του, δίπλα στο νεκρό Χριστό, όπως συνηθίζουμε να «ξενυχτούμε» τους νεκρούς μας στο σπίτι.

⁸⁸ **Με γαριβάλδο**, με κόκκινο χρώμα.

⁸⁹ **Βαράκι**, λεπτό φύλλο χρυσού, με το οποίο επιχρυσώνουν βιβλία, έπιπλα κ.ά., βλέπε **Παράρτημα, § 5. Βαράκι**.

⁹⁰ **Τρίκερι**, (τρικήριον>τρικέρι), εκκλησιαστικό φορητό κηροπήγιο για τρία κεριά.

βάνουν χώρα πυροβολισμοί, ρουκέτες, πράκες⁹¹, βεγγαλικά φώτα και τσιγκρίσματα αυγών. Ύστερα επιστρέφουν μέσα στην εκκλησιά και γίνεται η κανονική λειτουργία. Το πλήθος, άλλοι επιστρέφουν στα σπίτια τους, άλλοι παραμένουν στην εκκλησία έως το τέλος, για να ακούσουν την ευχή του Χρυσοστόμου, που συγχωρεί τους πάντας, νηστεύσαντας και μη νηστεύσαντας. Άμα γίνει η απόλυση, οι επίτροποι της εκκλησίας και πολλοί από τους προύχοντες επισκέπτονται τον αρχιερέα, ο οποίος στην αναχώρησή τους προσφέρει με το χέρι από δυο αυγά σε έκαστον. Τα αυγά αυτά ο δεσπότης τα έχει από προσκλήσεις των χριστιανών. Όσοι θέλουν να τους επισκεφθεί ο δεσπότης το Πάσχα τού στέλλουν ένα σιμίτι ή κουλούρα με 8-10 αυγά κόκκινα και με (130) καναβέτα με δυο φιάλες κρασί πρώτης ποιότητας.

Τα παλαιά χρόνια σε μια από τις πλατείες Χώρας και Γεράνειας, στήνονταν αιώρες (κούνιες), κτήμα των εκκλησιών, τις οποίες οι επίτροποι έδιδαν με ενοίκιο, για ωφέλεια του παγκαριού. Εκείνοι που κουνιούνταν έδιδαν για τίμημα αυγά ή κηρί, κομμάτια από τις πασχαλινές λαμπάδες, ή και χρήματα.

Ύστερα από το μεσημέρι της πρώτης ημέρας γίνεται η δεύτερη Ανάσταση, η εορτή της Αγάπης. Συγκεντρώνεται το πλήθος στην Ιερά Μητρόπολη, όπου στην αίθουσα φοραίνεται (βαζει τα άμφιά του) με επισημότητα ο αρχιερέυς και οι επίτροποι των εκκλησιών από τον εξώστη πωλούν την Ανάσταση σ' εκείνο το ισνάφι⁹² που θα πλειοδοτήσει και έχει <γι' αυτό> το δικαίωμα να την φέρει (κρατάει) κατά την μετάβαση από τη Μητρόπολη στην εκκλησιά μέσον των κεντρικότερων οδών. Στην εκκλησιά λέγεται (διαβάζεται) το Ευαγγέλιο σε διάφορες γλώσσες και στην απόλυση άλλοτε εγίνετο το φίλημα της Αγάπης, ασπάζονταν αλλήλους οι παρευρισκόμενοι, εχθροί και φίλοι. Όλα αλλάζουν την ημέρα αυτή και ο συνήθης χαιρετισμός «Καλή μέρα – Πολλά τα έτη» υποχωρεί στον ειδικό της ημέρας χαιρετισμό «Χριστός Ανέστη – Αληθώς Ανέστη». Ύστερα από την απόλυση διασκορπίζονται οι Χριστιανοί επισκεπτόμενοι καθ' ομάδας τους εορτάζοντας Αναστασίους και τους συγγενείς και φίλους τους.

Τη Δεύτερη μέρα εκκλησιάζονται στον Προφήτη Ηλία, απ' όπου (131) μεταβαίνουν στη Γεράνεια, για να επισκεφθούν τους εκεί φίλους και συγγενείς τους, και την Τρίτη ημέρα εκκλησιάζονται στην Αγία Τριάδα, Χωριώτες και Γερανειώτες (όπως και τη Δεύτερη στον Προφήτη Ηλία) και οι Γερανειώτες επισκέπτονται τους Χωριώτες, αποδίδοντας (ανταποδίδοντας) τις επισκέψεις της Δευτέρας ημέρας, στην εποχή που την χαρακτήριζε πλήρης συναδέλφωση, μακράν από κάθε πάθος και κάθε μίσος.

11. Τα Καρναβάλια (Μπουμπουσιάρια)

Εάν τα ήθη κι έθιμα από ένα μέρος δείχνουν το βαθμό του πολιτισμού εκείνου του μέρους, δεν θα είναι άσκοπο να κάμομε λόγο για το έθιμο του

⁹¹ Πράκες, αυτοσχέδιες κροτίδες.

⁹² Ισνάφι- σινάφι, από το τουρκ. esnaf= συντεχνία.

Καρναβαλιού, το οποίο στη Σιάτιστα φέρει το όνομα Μπουμπουσιάρια, γιατί έτσι θα κάμομε καταφανέστερο το βαθμό της ευφυΐας της ζώσης εκάστοτε γενεάς <της πατρίδος μας>, της καλαισθησίας, της ευπορίας και της συναισθηματικής πλευράς <της ζωής> της.

Όπως η πρόοδος γενικά ενός τόπου εξαρτάται από τους εκπροσώπους κάθε εποχής, έτσι και τα Καρναβάλια, που είναι μια εκδήλωση της ζωής του τόπου, είναι ανάλογα με την ευφυΐα, την καλαισθησία και γενικά ανάλογα με τη μόρφωση των κατοίκων του τόπου. Όταν στη Σιάτιστα ζούσαν άνθρωποι που τους διέκρινεν ευφυΐα, εφευρετικότητα, όπως π.χ. ο Δημήτριος Πατσιάς, οι Σιατιστινοί είδαν τις άριστες αναπαραστάσεις θρησκευτικού, πατριωτικού και ηθικού είδους. Είδαν τότε την αναπαράσταση αγγέλων θαυμασίας τέχνης, που νόμιζε κανένας πως πραγματικά πετούσαν, όταν (132) έκαμναν παρέλαση από τον Άγιο Δημήτριο έως τα Τρία Πηγάδια. Είδαν να αναπαριστάνεται το τάγμα των διαβόλων με τον Αρχιβελζεβούλ τους, που, όταν σφύριζε στην πλατεία των Τριών Πηγαδιών, συγκέντρωνεν εκεί τους οπαδούς του, που έβγαιναν από διάφορους δρόμους. Και η αναπαράσταση έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε ο τότε αρχιερέυς Αγαθάγγελος⁹³, με μόρφωση ευρωπαϊκή, εξεδήλωσε τον θαυμασμόν του λέγοντας ότι, αν η αναπαράσταση εκείνη γίνονταν στους Παρισίους, θα έπαιρνε το πρώτο βραβείο. Είδαν να σατιρίζεται η δειλία με τρόπο πολύ παραστατικό, σπεύδοντας ο δειλός να κρυφτεί μέσα σε ένα βαένι, όταν του έλεγαν ότι έρχονταν ο διώχτης του. <Είδαν> και άλλα επίσης άτοπα, [που με τον σατιρισμόν τους] επιδιώκονταν η αποφυγή τους από μέρος των κατοίκων. Είδαν αναπαραστάσεις των αρχαίων Ελλήνων, που όχι μονάχα κινούσαν το θαυμασμό των κατοίκων, αλλά και προκαλούσαν συναισθήματα υπερηφανείας, διότι είχαμε τέτοιους προγόνους, και ρίγη πατριωτισμού. Είδαν αναπαραστάσεις φουστανελοφόρων ανταρτών και ζήλευαν τη ζωή τους στα δάση, στα βουνά, στα λημέρια της Ελευθερίας και ζωντάνευαν μέσα τους τα όνειρα της φυλής μας, που σήμερα έγιναν πραγματικότητα. Όλα τα ανωτέρω γίνονται στη Σιάτιστα την πρώτη του έτους, τότε που εορτάζεται ο Καρνάβαλος.

Την πρώτη του έτους τα καρναβάλια μεταβαίνουν παρέες παρέες στα σπίτια με τη συνοδεία ενός τραγουδιστή, που τραγουδάει άσματα ειδικά, ιδιαίτερα για κάθε μέλος της οικογένειας (133) και πρώτα για το νοικοκύρη του σπιτιού:

(1)

«Σε τούτ' τα σπίτια τα ψηλά και τα ζωγραφισμένα
στέκουν τα φλάμπουρα ανοιχτά ιντέκια στολισμένα.
Χίλιοι κρατούν τα φλάμπουρα και χίλιοι τα ιντέκια⁹⁴
κι άλλοι χίλιοι παρακαλούν, αφέντη μ', καβαλικά.
Κι αφέντης καβαλίκεψε στον Αϊ- Γεώργη να πάει.

⁹³ Αγαθάγγελος Στεφανάκης, μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης το διάστημα 1877-1882.

⁹⁴ Ιντέκια, βλέπε Παράρτημα, § 12. Ιντέκια, Μια προσέγγιση της σημασίας της λέξης "Ιντέκια".

Βόηθα μ' Αϊ- Γεώργη μ', βόηθα με να καζαντίσω,
να φέρω γρόσια και φλωριά, γρόσια και караγρόσια⁹⁵
να φέρω και μια χρυσόμουλα, να περπατώ καβάλα.

(2)

Σε τούτο <το> σπίτι που 'ρθαμε πέτρα να μη ραΐσει
κι ο νοικοκύρης του σπιτιού χίλια χρόνια να ζήσει.

(3)

Έπειτα για την οικοδέσποινα:

Είπαμε του αφέντη μας, θα πούμε κι τ'ς (της) κυράς μας.

Εσένα πρέπ' αρχόντισσα, βασίλισσα να γένεις
και στο θρονί να κάθησαι τις όμορφες να κρένεις,
τις όμορφες κι τις καλές κι αυτές τις μαυρομάτες,
πο'χουν το μάτι σαν καυκί, το φρύδι σα γαιτάνι
και αυτό το ματοτσινόρο σαν της ηλιάς (ελιάς) το φύλλο.

(4)

Ύστερα έλεγαν τραγούδια για τα άλλα μέλη της οικογενείας:

Κι κίνησεν ο νιούτσικος να πάει ν' αρραβωνιάσει
κι ούτε τα ρούχα τ' έβαζε ούτε τη φορεσιά του.

Κι η μάνα του τού έλεγε κι η αδελφή του λέγει:

Γύρισε πίσω νιούτσικε, βάλε τη φορεσιά σου.

-Μήναν με πρέπ'ν (πρέπουν) τα ρούχα μου, μήναν η φουρεσιά μου;

Μένα με πρέπ'ν τα νιάτα μου, με πρέπ' η λεβεντιά μου.

(5)

Γραμματικός εκάθονταν στου βασιλιά τις πόρτες

κι γράφε κι (134) κοντύλιαζε όλο για την αγάπη

κι σπάραξε⁹⁶ το χέρι του κι χύθκιν (χύθηκεν) η μελάνη

κι λέρωσε τα ρούχα του τα χρυσοκιντημένα.

(6)

Ιδώ έχουν κόρη για παντρεία, πάσχουν να την παντρέψουν.

Της δίνουν υιόν του βασιλιά, της δίνουν υιόν του ρήγα,

-Δεν θέλω υιόν του βασιλιά, δεν θέλω υιόν του ρήγα,

μον' θέλω τ' αρχοντόπουλο που κοσκινίζει τ' άσπρα⁹⁷,

που κοσκινίζει τα φλουριά κι αυτά τα караγρόσια .

(7)

Μωρή μικρή μου τσαπουρνιά, τι στέκεις στολισμένη;

- Η μάνα μου με στόλισε κι στέκω στολισμένη.

- Απ' το φλουρί δε φαίνεσαι κι απ' το μαργαριτάρι.

⁹⁵ **Καραγρόσια**, νόμισμα, βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία ...**

⁹⁶ **Σπάραξε το χέρι του**, κούνησε το χέρι του.

⁹⁷ **Άσπρα**, νόμισμα, βλέπε **Παράρτημα, § 19. Νομίσματα κατά την Τουρκοκρατία...**

(8)

Ένα μικρό, μικρούτσικο, σπυρί μαργαριτάρι,
Σάββατο μέρα ινήθηκε (*γεννήθηκε*), την Κυριακή βαφτίστηκε
κι τη Δευτέρα το πρωί βγήκι στο παζάρι.
Κι ο κόσμος π' το είδε θάμαξε
κορίτσια αντιλογήθηκαν.

Άμα τραγουδούν (*Αφού τραγουδήσουν*) όσα πρέπει, ανάλογα με τα μέλη της οικογενείας, λένουν στο τέλος το παρακάτω:

Κι βάλε το χιράκι σου στον αργυρό σου τσέπη
κι πάρε γρόσια κι φλουριά, για να δωρίσεις τα παιδιά.

Αφού πάρουν το φιλοδώρημα, κάποιο χρηματικόν ποσόν, μεταβαίνουν σε άλλο σπίτι να ευχηθούν τα ίδια, να τραγουδήσουν και να φιλοδωρηθούν. Τα φιλοδώρηματα σε χρήματα τα μαζεύει ο ταμίας της παρέας και τα ξοδεύουν ή για κάποιο κοινωφελές έργο ή για γλέντι <της παρέας> μια άλλη μέρα.

Για τους ανθρώπους που δεν τους δίδουν φιλοδώρημα τραγουδούν το παρακάτω τραγούδι:

Αφέντη μου, στην κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες,
άλλες γεννούν, άλλες κλωσούν κι άλλες αυγομαζώνουν
κι άλλες παρακαλούν να μη τις ζιουματίσουν,

και φεύγουν.

Κάθε οικογένεια θεωρεί χαϊρλίθικο⁹⁸ (135) να δεχτεί τους κουδουνάδες⁹⁹, που αναπαριστάνουν τους Κορύβαντες¹⁰⁰ των Αρχαίων ή τους οπαδούς του θεού των ποιμένων Πανός.

Οι επισκέψεις των Καρναβαλιών αρχίζουν από την Ιερά Μητρόπολη. Πριν απολύκει (*απολύσει*) η εκκλησία, μαζεύονται αμπροστά από τη Μητρόπολη και χορεύουν εκεί, έως ότου να απολύκει η εκκλησία και επιστρέψει ο μητροπολίτης, οπότε μπαίνουν στον αυλόγυρο <και> τραγουδούν το:

Βασίλη μ', πόθεν έρχεσαι και πόθεν κατεβαίνεις;
-Από τα ξένα έρχομαι κι στα δικά μ' πααίνω.
-Αν έρχησαι 'που ν' (*από την*) ξενιτιά, πες μας ένα τραγούδι.

⁹⁸ Χαϊρλίθκο, αυτό που φέρνει καλή τύχη, γούρικο.

⁹⁹ Κουδουνάδες, βλέπε Παράρτημα, § 22 Πρωτοχρονιά, Κουδουνάδες.

¹⁰⁰ Κορύβαντες, δαίμονες, παιδιά της Ρέας ή της μούσας Θάλειας και του Απόλλωνα. Στη Φρυγία ήταν ιερείς της Κυβέλης (Μητέρας των θεών, ανθρώπων, φυτών και ζώων) και εκτελούσαν τους οργανιστικούς χορούς τους με συνοδεία κυμβάλων, αυλών και τυμπάνων.

-Εγώ τραγούδια μάθαινα, τραγούδια να σας λέω.
 Στην πατερίτσ' ακούμπησε να πει την Αλφαβήτα.
 Κι η πατερίτσ<α> ήταν χλωρή κι απόλυκε κλωνάρι,
 κλωνάρι, χρυσοκλώναρο με τ' αργυρό το φύλλο.

Φιλοδωρούνται από τον αρχιερέα και επισκέπτονται άλλα σπίτια. Όλην την μέρα αυτή ο κόσμος όχι μονάχα γλιντάει (*γλεντάει*), μα φανερώνει με τις εθνικές του παραστάσεις την εθνική του οντότητα, από τα αρχαιότερα χρόνια έως τα χρόνια του '21, και προκαλούνται ρίγη συγκίνησης εθνικής.

Μα τα ρίγη της συγκίνησης δεν περιορίζονται μονάχα στην πατριωτική πλευρά, αλλ' επεκτείνονται παράλληλα και στην ερωτική πλευρά. Την μέρα αυτή ζωντανεύει και η συναισθηματική ζωή των νέων. Όλα τα αρχοντόσπιτα είναι ανοιχτά και τα παράθυρά τους γεμάτα από όμορφες κοπέλες, που βλέπουν τα ερχόμενα εκεί καρναβάλια. Ύστερα από το μεσημέρι τα σπίτια που βρίσκονται στον κεντρικό δρόμο, που φέρνει από την Αγορά της Χώρας έως την Αγορά της Γεράνειας, και οι πλατείες Τριών Πηγαδιών, Φούρκας και Αγοράς της Γεράνειας (136) είναι γεμάτα από τον ελεύθερο ωραιόκοσμο, που παρακολουθεί με πραγματική σεμνότητα την κίνηση των καρναβαλιών και προσπαθεί, από λόγια και μερικά άλλα καμώματα των μασκαράδων, να μαντεύσει ποιος είναι εκείνος που στέκεται απέναντι και κρύβεται με την προσωπίδα και <που θα> επιστρέψει το βράδυ στο σπίτι του με την ικανοποίηση εκείνη της καρδιάς, που γεννάει τόσα όνειρα γλυκά για τη μέλλουσα αποκατάστασή του. Εποχή αξέχαστη, εποχή από την οποία δεν λείπουν και τα ασυγκράτητα γέλια, χάρις στις κωμικές παραστάσεις των καρναβαλιών.

12. Το προβατόψωμα¹⁰¹

Την πρώτη του έτους οι ποιμένες πανηγυρίζουν στα μαντριά τους κατά τρόπον ιδιάζοντα. Την παραμονή οι γυναίκες των κτηνοτρόφων κάμνουν ψωμί στον ταβά¹⁰², το οποίο απεικονίζει το μαντρί, ένα ποιμένα και ολίγα πρόβατα. Την επομένη αυτό με τα άλλα χρειώδη για ένα γεύμα αποστέλλονται στη μάντρα. Εκεί ψήνονται σφαχτά και με αυτά γίνεται το γεύμα, το οποίο <το> ακολουθεί διασκέδαση μέχρι των νυκτερινών ωρών. Τα κεφάλια από τα ψητά <τα> σουβλίζουν σε ξύλα (*στις σουβλές*), κρατούν αυτά ψηλά και γυρίζουν διασκεδάζοντας στα σπίτια τους. (137)

¹⁰¹ Το λεκτικό σύνολο «**το προβατόψωμα**» μας είναι άγνωστο και ως γραμματικός τύπος και ως περιεχόμενο.

¹⁰² **Ταβάς**, ταψί βαθύ στρογγυλό, διαφόρων μεγεθών, με χερούλια.

13. Κάλαντα <γενικά>

Τι είναι τα Κάλαντα και πώς εορτάζονται στη Σιάτιστα αμέσως παρακάτω εκθέτω και από την ανάγνωσή των θα πεισθεί ο αναγνώστης ότι το έθιμο του εορτασμού αυτών δεν είναι έθιμο νεοελληνικό, αλλ' έθιμο παλαιό, που κληρονομήσαμε από τους προγόνους μας, με τις αναγκαίες σχετικές παραλλαγές (αλλαγές).

Τα Κάλαντα έχουν μεγάλη σχέση με την Ειρεσιώνη¹⁰³ των αρχαίων Ελλήνων. Κατά τον εορτασμόν της Ειρεσιώνης οι πρόγονοί μας έκοπταν κλάδον ελαίας ή δάφνης, κρεμούσαν σ' αυτόν μαλλί άσπρο ή κόκκινο και καρπούς ακροδρύων¹⁰⁴ από την πρώτη φθινοπωρινή εισοδεία (σοδειά). Το κλαδί αυτό τα παιδιά, ομάδες ομάδες, <το> περιέφερναν στα σπίτια των κατοίκων της κοινότητος και τραγουδούσαν (τραγουδούσαν, έψαλλαν) άσματα για την ευημερία του νοικοκύρη και των λοιπών μελών της οικογενείας. Ύστερα από τα τραγούδια ζητούσαν να τους δώσουν δώρα, χρήματα ή γλυκίσματα ή καρπούς, ό,τι ήθελεν ο νοικοκύρης (δος μας τα, να ζήσεις και του χρόνου). Στο τέλος ο κλάδος κατατίθονταν (κατετίθετο, τον άφηναν) μπροστά στους ιερούς ναούς του Απόλλωνος, της Αθηνάς και των Ωρών, εκφράζοντας έτσι τας ευχαριστίας των εορταζόντων προς τους Θεούς για την γονιμοποίησιν (γονιμότητα) του λήξαντος (138) έτους και παρακαλώντας, όπως συνεχίσουν (παρακαλώντας να συνεχίσουν) αυτήν και κατά το ακόλουθο (επόμενο) έτος. Πολλά παιδιά έφερναν τον κλάδο αυτόν στα σπίτια τους και τον κρεμούσαν στην πόρτα τους, όπως ημείς κάμνομεν κατά τον εορτασμόν των Θεοφανίων και των Βαΐων.

Κατά την εορτήν των Θεοφανίων παίρνομεν από την εκκλησίαν χειρόβολο¹⁰⁵, βυθισμένο στο αγιασμένο ύδωρ, το χωρίζομε σε τμήματα, τα οποία προσδένομε στα καρποφόρα δένδρα και πιστεύομε ότι έτσι ο επιφανείς με το βάπτισμά του στον κόσμο Χριστός θα μας χαρίσει πλούσια δενδροκαρπία εκείνον το χρόνο. Επίσης δε και κατά την εορτήν των Βαΐων έχομε έθιμο πολύ σχετικό με την Ειρεσιώνη. Κατά την μετάβασή μας στη θεία λειτουργία, στην είσοδο της εκκλησίας ο ιερεύς μας δίδει κλάδον βαΐων και, όταν επιστρέψομε στο σπίτι μας, κόβομε κλωναράκια, τα οποία τοποθετούμε στα υπέρθυρα των σπιτιών μας, και τον όλο κλάδον τοποθετούμε στο εικονοστάσιο, ενώ συγχρόνως παίρνομε απ' εκεί τον περυσινό κλάδο και τον καίμε. Πιστεύομε δε ότι έτσι ο Χριστός μας θα χαρίσει στην (139) οικογένεια υγεία και ευημερία όλο το έτος εκείνο.

¹⁰³ **Ειρεσιώνη**, έθιμο των αρχαίων, ανάλογο προς τα κάλαντα.

¹⁰⁴ **Ακρόδρυα**, καρποί, οι οποίοι περιβάλλονται από σκληρό ξυλώδες κέλυφος και περιέχουν ψύχα στερεή και φαγώσιμη, όπως τα καρύδια, τα αμύγδαλα, τα φουντούκια κ.λπ..

¹⁰⁵ **Χειρόβολο** (χερόβολο), ποσότητα σπαρτών που μπορεί να πιάσει με το ένα χέρι του ο θεριστής. Εδώ: ένα ματσάκι από κλωνιά συνήθως βασιλικού, βάγιας ή δάφνης, που το χρησιμοποιούμε στους αγιασμούς.

Ό,τι όμως μας δείχνει τη μεγάλη σχέση που έχουν τα Κάλαντα με την Ειρεσιώνη των αρχαίων προγόνων μας είναι ένα από τα περισσώδη άσματα, που έψαλλαν τα παιδιά κατά την αρχαιότητα και το οποίο έχει όλο το χρώμα, την υφή και τις έννοιες των πολυποικίλων κατά τόπους νεοελληνικών καλάντων. Το σχετικό αυτό άσμα αναφέρει ο Πλούταρχος στο **βίο του Θησέως** (22)¹⁰⁶ και έχει κατά παράφρασιν ως εξής:

Εφτάσαμε στ' αρχοντικό του κύρη του μεγάλου
που 'χει μεγάλη δύναμη κι ειν' πάντα ευτυχισμένος.
Ανοίχτε, πόρτες, για να μη ο πλούτος κι η ευτυχία.
Να'χη η χαρά η παντοτεινή και η καλή ειρήνη.
Και είτε τα κρασοβάρελα γεμάτα να'νε πάντα
κι η σκάφη από διαλεχτό ζυμάρι να 'ν' γεμάτη
έτσι που το γλυκό ψωμί ποτέ να μη σας λείπη.

(Εκ του **Μακεδονικού Φρουρού**, εβδομαδιαίας εφημερίδος της Χίης Μεραρχίας, χριστουγεννιάτικο φύλλο 1948).

(140) Εις ενίσχυσιν της διατυπωθείσης παραπάνω γνώμης περί ομοιότητος των σημερινών εθίμων προς τα αρχαία ελληνικά έθιμα αναφέρω τα όσα περί του ζητήματος αυτού έγραψεν ο Γυμνασιάρχης και Δ/ντής Μ. Εκπαιδευσεως Στεφ. Δ. Βασιλόπουλος στον **Ήλιο**, σελ. 108 τ. 252 περί Νικ. Πολίτου¹⁰⁷.

«...Αλλ' ο Πολίτης δεν υπήρξεν μόνον βαθύς επιστήμων, αλλά και μέγας πατριώτης. Δια τούτο τα αθάνατα έργα του δεν αποτελούν κυρίως και πρωτίστως συμβολήν εις τας επιστημονικάς μελέτας και ερεύνas, αλλ' εθνικά κεφάλαια αδιάσειστα περί της αδιασπάστου συνεχείας και ενότητος της ελληνικής φυλής, από της λίαν απομεμακρυσμένης αρχαιότητος μέχρι των καθ' ημάς χρόνων. Εις εποχήν καθ' ην οι βόρειοι γείτονές μας Σέρβοι, Βούλγαροι και Ρουμάνοι, οίτινες δεν διακρίνονται και τόσον πολύ δια τας επιστημονικάς των επιδόσεις, δαπανούν αφειδώς και πλουτίζουν αδιακόπως τας λαογραφικάς των συλ-

¹⁰⁶ Το χωρίο στο πρωτότυπο αρχαίο κείμενο (Πλούταρχου, **Βίοι Παράλληλοι, βίος Θησέως, κβ'**) έχει ως εξής:

*«Είρεσιώνη σῦκα φέρει, καὶ πίονας ἄρτους,
καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀποψήσασθαι,
καὶ κύλικ' εὐζωρον, ὡς ἂν μεθύουσα καθεύδῃ».*

Μετάφραση:

*«Σύκα φέρ' Ειρεσιώνη, και πολλά παχύ ψωμί-
φέρει λάδι να το ψήσης, φέρει μέλι εις σταμνί,
και καλόν κρασί αθών διά να πιης να ευφρανθής,
έως ότου να μεθύσης και γλυκά να κοιμηθής».*

(Νικολάου Ιωάννης, **Πλούταρχου Βίοι Παράλληλοι**, τ. 1ος, σελ. 40, 45).

¹⁰⁷ Το παραπάνω απόσπασμα το αναζητήσαμε στο Λεξικό του «**Ήλιος**» με βάση τα στοιχεία παραπομπής που δίνει ο συγγραφέας, αλλά δεν το εντοπίσαμε. Πιθανολογούμε ότι πρόκειται για το περιοδικό «**Ήλιος**», τεύχος 252.

λογάς καταβάλλοντες απεγνωσμένες προσπάθειάς να στηρίξουν επί επιστημονικών δεδομένων και άκρως εξηκριβωμένων βάσεων τας παραλόγους αυτών αξιώσεις επί γνησίως ελληνικών εδαφών, εις εποχήν καθ' ην ο περιβόητος Γερμανός ιστορικός Φαλμεράνερ με την όντως (141) λίαν αξιοπερίεργον θεωρίαν του διεκήρυσσεν εν τω συγγράμματί του «περί της καταγωγής των Νεοελλήνων» ότι η ελληνική φυλή εξεσλαβίσθη και εξεφυλίσθη με τας επανειλημμένας καταλήψεις της υπό των βαρβάρων κατά τους μέσους χρόνους, ο Νικόλαος Πολίτης, όπως και πολλοί άλλοι Έλληνες, μεταξύ των οποίων και ο μέγας γλωσσολόγος μας Γεώργιος Χατζιδάκης, ύψωσε το επιστημονικόν του ανάστημα και με τον πλούτον των λαογραφικών του εργασιών ανήρесе τας επιπολαιάς τούτας κρίσεις του Γερμανού ιστορικού καταδείξας την απειρίαν εν τω σημερινώ βίω του ελληνικού λαού των λειψάνων του αρχαίου ελληνικού κόσμου, τας τωρινάς δοξασίας, αι οποίαι είνε άμεσος απόρροια παλαιότερων τοιούτων του Ελληνισμού εν τη πρώτη αυτού ηλικία, ως επίσης και τας ομοιότητας των σημερινών προς τα αρχαία ελληνικά έθιμα, δι' ων όλων αφ' ενός μεν πιστοποιείται η ταυτότης του εθνικού βίου των εις τας ελληνικάς χώρας οικούντων Ελλήνων και αφ' ετέρου η ενότης της ελληνικής φυλής από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον». (142)

14. Τα Κάλαντα (Κόλιαντα) <στη Σιάτιστα>

Τα Κόλιαντα διασώζουν, <όπως προαναφέραμε>, το αρχαίο έθιμο των ασμάτων του αγερμού¹⁰⁸ και της περιφοράς της Ειρεσιώνης και τραγουδούνται τη νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων από ομάδες συνήθως παιδιών, αλλά και από νέους (εφήβους) και από ώριμου ακόμη ηλικίας άνδρας.

Από την μέρα του Αγίου Σπυριδώνα οι άνδρες αρχίζουν να κρούουν τις πρώτες ώρες της νύχτας τα κουδούνια, προπάντων στις ακρινές κατοικίες της πόλεως, στις οποίες κατοικούν ποιμένες και εργάτες, και ετοιμάζονται για τα Κόλιαντα και τον Άγιο Βασίλη, <τότε> που επισκέπτονται τα σπίτια και τα κρούουν <τα κουδούνια> θορυβωδώς, ενώ τα φέρουν [τοποθετημένα] στη ράχη τους.

Τα παιδιά πάλι ετοιμάζονται [από την αρχή της Μεγάλης Σαρακοστής], για να κάμουν το έθιμο της κλαδαριάς, που την ανάφτουν την παραμονή των Κάλαντων. Παρέες παιδιών, που ανήκουν στην ίδια γειτονιά, τις ώρες που δεν έχουν εργασίες και τις εορτές [βγαίνουν] στις παρακείμενες πλαγιές των βουνών και μαζεύουν ξηρά χόρτα και μάλιστα ένα είδος χόρτου με το οποίο κάμνουν οι γεωργοί σκούπες για τ' αλώνια και το λένε **κουκουδοφόκαλι** (τα παιδιά το λένε

¹⁰⁸ **Αγερμός ή αγυρμός**, (από το ρήμα αγείρω), συνάθροιση, συγκέντρωση χρημάτων για την υπηρεσία των θεών ή γενικά συνάθροιση, συγκέντρωση, αποθησαύριση. Στη λαογραφία σημαίνει επίσκεψη ομάδας ατόμων στα σπίτια μέρες εορταστικές, για να ψάλουν τραγούδια και να ευχηθούν υγεία και ευτυχία.

λόζιο). Το λόζιο, άμα τον μάσουν, τον κάμνουν δέματα (ζαλίκια), τον μεταφέρουν στην πόλη και τον τοποθετούν σε μέρος ασφαλισμένο, για να τον χρησιμοποιήσουν για την κλαδαριά την εσπέρα της παραμονής των Καλάντων, παραμονής των Χριστουγέννων, δηλαδή την εσπέρα της 23ης Δεκεμβρίου. Το τι γίνεται, αν μια παρέα που μαζεύει λόζιο συναντήσει άλλη παρέα, είναι αρκετά διασκεδαστικό. (143) Συνάπτεται τότε αληθινή παιδική μάχη, <για να αρπάξει η μια παρέα το λόζιο της άλλης>, και αναπτύσσεται όλη η δυνατή δύναμη, που ενισχύεται από το φιλότιμο και από το πείσμα που διακρίνει την παιδική ηλικία για την επικράτηση. Άμα κατορθωθεί η επικράτηση της μιας παρέας, η νικημένη έρχεται στην πόλη κατεντροπιασμένη και απευθύνει φοβέρες για εκδίκηση και ύβρεις, ενώ η νικήτρια παρέα έρχεται υπερήφανη και φέρει επιδεικτικά τη λεία της.

Άμα λοιπόν έρθει η <23^η Δεκεμβρίου>, η ημέρα προ της παραμονής των Χριστουγέννων, από το μεσημέρι ανοίγουν μια οπή στο πλατύτερο μέρος της γειτονιάς τους, τραγουδούν ειδικά τραγούδια και κρούουν τα κουδούνια. Στην οπή στήνουν ένα ξύλο (βεργί), αφού <πρώτα> στην κορυφή του θέσουν θύσανο από εύφλεκτη ύλη¹⁰⁹. Έπειτα περιβάλλουν το ξύλο με το λόζιο ή με άλλα ξηρά χόρτα και σχηματίζουν ένα κύλινδρο από χόρτο. Αυτή είναι η κλαδαρά¹¹⁰. Ολόγυρα από την κλαδαρά τραγουδούν και κρούουν τα κουδούνια, έως ότου να σκοτεινιάσει. Άμα σκοτεινιάσει, μαζεύονται όλοι σχεδόν οι κάτοικοι της γειτονιάς, άνδρες, γυναίκες, παιδιά και κορίτσια, και ανάφτουν την κλαδαριά και οι φλόγες υψώνονται σε αρκετό ύψος, χωρίς να συμβεί <ποτέ> κάτι δυσάρεστο <δηλ. πυρκαγιά>. Οι άνθρωποι τραγουδούν, χορεύουν και, άμα οι φλόγες χαμηλώσουν, πηδούν <πάνω απ'> αυτές.

Τα ειδικά άσματα, τα οποία [στις κεντρικότερες κλαδαρές] συνοδεύονται και από μουσικά όργανα του τόπου, είναι τα ακόλουθα:

Κόλιαντα, μπάμπου μ', κόλιαντα κι μένα ν' (την) κολιαντίνα
κι μένα την τρανύτερη, να ζήσεις κι του χρόνου.
Να ζήσεις χρόνους εκατό κι να τους απεράσεις,
ν' ασπρίσεις σαν τον Έλυμπο, σαν τ' άσπρο περιστέρι.
Δυο (144) περιστέρια μάλωναν κι πάλι αγαπιούνταν.

¹⁰⁹ **Θύσανος**, είναι η «φούντα» στην κλαδαριά. Γι' αυτήν γράφει ο Ελευθέριος Κουφογιάννης: «*Η λέξη φούντα κάποτε ταυτίστηκε σημασιολογικά με την ελληνική λέξη «θύσανος» λόγω της παρομοιότητας της μορφής των αντικειμένων που σημαίνουν. Έτσι η λέξη «φούντα-θύσανος» σημαίνει τη δέσμη από κλωστές (νήματα) που δένονται μεταξύ τους στη μια άκρη τους, ενώ στην άλλη αφήνονται ελεύθερες. Σ' ό,τι αφορά όμως στην κλαδαριά η φούντα γίνεται από ξερά χορτάρια, κύρια από **κουκ(κ)ουδοφόκαλις** (κουκ(κ)ουδοφόκαλες), και δένεται με φορά προς τα πάνω στην κορυφή του **βιργιού**», (πηγή: www.siatistanews.gr, έθιμα Χριστουγέννων).*

¹¹⁰ Παράλληλοι τύποι: κλαδαρά και κλαδαριά, τσιουμάκες και τζιουμάκες.

Ύστερα από τις κλαδαρές οι νέοι, αφού δειπνήσουν, [όσοι ανήκουν στην παρέα εκείνη (σε μια παρέα)] μαζεύονται σε ένα σπίτι και διασκεδάζουν [ολίγες ώρες], με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ή και χωρίς όργανα, και κατόπιν φεύγουν από εκεί και επισκέπτονται τα σπίτια όλων εκείνων που αποτελούν την παρέα ή και συγγενικά εκείνων σπίτια.

Τα παιδιά, ύστερα από τα μεσάνυχτα, κρατούντα στα χέρια ράβδο, που στο ένα άκρο έχει όγκο (εξόγκωμα) (κεφάλι), και φέροντα σακούλια, γυρίζουν όλα τα σπίτια κρούοντας τις εξώπορτες ρυθμικά με τις ράβδους (τσιουμάκες) και αναγγέλλουν τη γέννηση του Χριστού και ζητούν φιλοδώρημα τραγουδώντας:

«Κόλιαντα, μπάμπου μ', κόλιαντα κι μένα ν' κολιαντίνα.

Κι σαν δεν έχεις κόλιαντα, δος μας ένα σιτζιούκι,
να'ναι τρανό, να'ναι γλυκό, να'ναι ζαχαρωμένο.

Κι αν δεν έχεις κι σιτζιούκι¹¹¹, δος μας ένα κορίτσι.

–Κι τι το θέλεις, γάιδαρε, το ξένο το κορίτσι;

–Να το φιλώ, να το τσιουμπώ, να με ζεσταίν<νει> το βράδυ».

Η οικοδέσποινα, άμα ακούσει τα χτυπήματα και τα τραγούδια, βγαίνει και προσφέρει στα παιδιά φιλοδώρηματα, κάστανα, μύγδαλα, καρύδια, μήλα, σαλιάρια¹¹² και ειδικά ζυμαρικά με μούστο ζυμωμένα, τα μουστοκούλουρα, που έχουν διάφορα σχήματα, πουλιά, φίδια κ.λπ.. Αφού τα παιδιά πάρουν τα δώρα, πηγαίνουν σε άλλα σπίτια, για να χτυπήσουν κι εκεί την εξώπορτα και <να> δεχτούν παρόμοιες περιποιήσεις. Όταν συναντούν άλλα παιδιά, προσπαθούν να τους πάρουν τα κόλιαντα τραγουδώντας (145) «κόλιαντα δεν είχαμε κι κόλιαντα θα πάρομε». Και, άμα κατορθώσουν να τους τα πάρουν, τραγουδούν το «αν σι' (σου) άρεσαν τα κόλιαντα, σύρε κι στα Σούροβα»¹¹³. Στους μεγάλους προσφέρονται σαλιάρια, σιτζιούκια ακέραια, αμυγδαλόσπορα καβουρντισμένα, καρύδια, φρούτα και καλό κρασί. Τα σαλιάρια και τα σιτζιούκια <τα> μαζεύουν σε ένα κανέστρι¹¹⁴.

Το έθιμο των κλαδαριών πολλοί το σχετίζουν με τον Χριστιανισμό, ότι δηλ. φανερώνει τις φωτιές που είχαν αναμμένες κατά τη γέννηση του Χριστού οι ποιμένες «αγραυλούντες»¹¹⁵. Άλλοι φρονούν ότι <οι φωτιές> έχουν την αρχή από τις (στις) Ρωμαϊκές Καλένδες¹¹⁶ του Ιανουαρίου, οπότε οι Ρωμαίοι έδιδαν

¹¹¹ **Σιτζιούκι** (ιτζιούκ'), χειμωνιάτικο γλυκό με ραμματιασμένη καρυδόψυχα περιχυμένη με μπόλικη πηχτή μουσταλευριά.

¹¹² **Σαλιάρια** (σαλιάρ', σάλιαρς), σιατιστινός κουραμπιές με γέμιση από καρύδι τριμμένο, κανέλα και γαρίφαλο και επικαλυμμένος με ζάχαρη άχνη. Προσφέρεται κυρίως στους αρραβώνες.

¹¹³ **Σούροβα**, στη Μακεδονία, τα κάλαντα την παραμονής της Πρωτοχρονιάς.

¹¹⁴ **Κανέστρι** < κάνιστρο, καλάθι πλατύ και αβαθές, πανέρι.

¹¹⁵ **Αγραυλούντες**, αυτοί που ζουν στους αγρούς.

¹¹⁶ **Καλένδες**, στο ρωμαϊκό ημερολόγιο Καλένδες ονομάζονται οι πρώτες 5 ή 7 μέρες του μήνα. 5 ημέρες για τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Απρίλιο, Ιούνιο, Αύγουστο,

και δέχονταν ευχές και δώρα για το νέο έτος. Και επειδή τότε <στις Καλένδες του Ιανουαρίου> συνέπιπτε (*συνέβαινε*) να εορτάζεται και η επέτειος της γέννησης του Χριστού, πριν δηλ. να ορισθεί η 25^η Δεκεμβρίου, <πράγμα> που έγινε τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, αυτό το έθιμο [επεκράτησεν] και <κατά> την παραμονή της 25ης του Δεκέμβρη, που ορίστηκε ως επέτειος της γέννησης του Χριστού. Η εκδοχή αυτή μου φαίνεται πιθανότερη, γιατί το παραπάνω έθιμο επαναλαμβάνεται και την παραμονή του νέου έτους, τα Σούρουβα, που αυτή η μέρα δεν έχει σχέση με τη γέννηση του Χριστού. Και τότε δηλ. κάμνουν κλαδαρές και τότε γίνονται παρέες και γυρίζουν στα σπίτια και τραγουδούν ειδικά άσματα και πολυχρονισμούς σαν το εξής:

Αρχιμηνιά, αρχιχροινιά, αρχή καλός μας χρόνος,
 εκκλησιά με τ' άγιος θρόνος.
 Αρχή κατέβ<η>κεν ο Χριστός, ο επουράνιος Θεός
 τη γη για να πατήσει κι να μας καλοκαρδίσει.
 Άγιος Βασίλης έρχεται κι δεν μας καταδέχεται
 από την Καισαρεία, συ 'σαι αρχόντισσα κυρία,
 (155) (και 152) βαστάει εικόνα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι,
 το καλαμάρι έγγραφε κι το χαρτί μιλούσε:
 Κάτσι (*κάθησε*) να φας, κάτσι να πεις, κάτσι να τραγουδήσεις
 κι να μας καλουκαρδίσεις.
 -Ιμένα η μάνα μ' γράμματα δεν μ' έμαθε,
 μον' μ' έμαθε την Αλφαβήτα.
 Κάτσι να κόψομε την πίτα».

[Τα Κόλιαντα] στην αρχή των τραγουδιών (*πριν αρχίσουν τα τραγούδια*) λένε και το τοπικό τραγούδι:

Ήρθαν, πιδιά μ', τα κόλιαντα κι όλοι ετοιμαστείτε,
 πάρτε κι τις τζιουμάκες σας κι στον Αϊ-Λιά να βγείτε,
 κι απ' τουν Αϊ-Λιά στον Πρόδρομο, στα Τρία τα Πηγάδια.
 Εκεί θα ιένει (*γίνει*) το συναγώγι¹¹⁷, εκεί κι το τσιουμπούσι . (153)

15. Το άνοιγμα των ουρανίων

Και στη Σιάτιστα, όπως σε τόσα μέρη της Μακεδονίας και της λοιπής Ελλάδος, σώζεται παράδοση για το άνοιγμα των ουρανίων, που ικανοποιεί έναν από τους μυχιωτάτους πόθους των ευσεβών χριστιανών για μια ανέκφρα-

Σεπτέμβριο, Νοέμβριο, Δεκέμβριο και 7 μέρες για τους μήνες: Μάρτιο, Μάιο, Ιούλιο, Οκτώβριο.

¹¹⁷ **Συναγώγι**, το <η συναγωγή, συγκέντρωση ατόμων και ο τόπος όπου αυτά συγκεντρώνονται.

στη ευτυχία. Το άνοιγμα των ουρανίων, σύμφωνα με τη Σιατιστινή παράδοση, γίνεται μια στιγμή τις μεσονύχτιες ώρες της παραμονής των Θεοφανίων, οπότε λέγουμεν ότι βαφτίζονται τα νερά, μένουν ανοιχτά ολίγες μονάχα στιγμές και εκείνος που θα είχε το μεγάλο ευτύχημα να αξιωθεί να τα ιδει ανοιχτά και θα πρόφθανε να διατυπώσει στο Θεό τη στιγμή εκείνη την ευχή να του χαρίσει το ποθούμενο, θα το λάμβανε άφευκτα. Εκείνοι που επεχείρησαν (*επιχειρούν*) να αγρυπνήσουν για το σκοπό αυτόν, για να μη τύχει <και> χάσουν την πολύτιμη εκείνη στιγμή, διότι δεν θα την αντιληφθούν, θέτουν αμπροστά τους ένα δοχείο με νερό και παρατηρούν προσεκτικά το νερό, για να αντιληφθούν τη στιγμή που θα ταραχθεί το νερό. Το τάραγμα του νερού δείχνει τη στιγμή του ανοίγματος των ουρανίων. Σπεύδουν τότε σε μέρος από το οποίο φαίνεται ο ουρανός, για να ιδούν το άνοιγμα, το οποίο βαστάει ολίγη μονάχα ώρα, και να διατυπώσουν τους πόθους τους. Δυστυχώς δεν ήκουσα από κανένα εξ εκείνων που υπεβλήθησαν σε αγρυπνία ότι αξιώθηκε να ιδεί ανοιχτά (154) τα ουράνια και <όλοι> απέδιδαν την αποτυχία τους στην αμαρτωλή ζωή τους, καθόσον πιστεύουν ότι μονάχα οι ευσεβείς και δίκαιοι χριστιανοί λαμβάνουν το μεγάλο και ανεκτίμητο χάρισμα να ιδούν το θαυμάσιο εκείνο φαινόμενο του ανοίγματος των ουρανίων και να αξιωθούν να ιδούν το πρόσωπο του Θεού. (155)

16. Θεοφάνια (Φώτα)

Την παραμονή των Θεοφανίων παραδέχονται <οι χριστιανοί> ως ημέραν που βαφτίζονται τα νερά. Τη νύχτα αυτής της μέρας πιστεύουν οι απλοϊκοί ότι ανοίγονται τα ουράνια και επικοινωνούν τα εκεί με τα <ευρισκόμενα> στη γη. Τη μέρα των Θεοφανίων γίνεται ο αγιασμός των υδάτων και από το αγιασμένο νερό οι χριστιανοί παίρνουν μέρος και ραντίζουν με αυτό τα αμπέλια και τα οπωροφόρα δένδρα. Πολλοί βρέχουν με το αγιασμένο νερό χειρόβολο και μέρος από αυτό προσδένουν στα αμπέλια και στα δένδρα, για να δώσουν άφθονη καρποφορία. Στον καιρό της τουρκοκρατίας θεωρούσαν καλόν οιωνό, αν την μέρα αυτή γίνονταν (*επικρατούσε*) παγωνιά, γιατί παραδέχονταν ότι ημείς θα σταθούμε γεροί, ενώ τουναντίον οι Τούρκοι θα είναι αδύνατοι.

Τη μέρα των Φώτων οι επίτροποι των εκκλησιών, με την επωνυμία οι Πνιχτάδες, γυρίζουν τα σπίτια και σε κάθε οικογένεια προσφέρουν από ένα φιλί (κομμάτι) (156) πίτας κι εκείνη η οικογένεια, στις οποίας το φιλί θα βρεθεί σταυρός, υποχρεώνεται τον ακόλουθο χρόνο να κάμει [με έξοδά της] μια πίτα και να τη δωρίσει στην εκκλησιά για τη διανομή· κι έτσι εξοικονομείται το ποσόν που χρειάζεται <η εκκλησιά>. Για την πίτα που δίνει η επιτροπή κάθε οικογένεια προσφέρει σ' αυτήν χρηματικόν ποσόν, όσο θέλει, για ωφέλεια της εκκλησίας. Οι καημένοι οι πρόγονοί μας εκμεταλλεύονταν και την ευσέβεια των

συμπολιτών τους, για να δημιουργήσουν πόρους και <να> μπορέσουν να συντηρήσουν, όπως έπρεπε, τις εκκλησίες και τα σχολεία τους¹¹⁸.

Την μέρα αυτή, τη στιγμή που ο δεσπότης ή ο ιερέυς ψάλλει το «εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε», ο λαός που εκκλησιάζεται φωνάζει «Κυριαλέησον» πολλές φορές. Πολλοί αρχιερείς θέλησαν να κόψουν τη συνήθεια αυτή, αλλά στάθηκε αδύνατο να ακούσει το πλήθος, λέγοντας «Χωρίς Κυριαλέησο δε γίνονται Θεοφάνια».

17. Καλικάντζαροι

Από τη μέρα των Χριστουγέννων έως την παραμονή των Φώτων είναι τα Δωδεκάημερα και κατά τη διάρκεια αυτών παραδέχονται ότι δεν πρέπει να βγαίνουν οι άνθρωποι έξω στους δρόμους τη νύχτα, διότι πιστεύουν ότι αυτές τις 12 μέρες είναι στον κόσμο οι καλικάντζαροι (Λάμιες, Δράκοι, Αρμένηδες), πονηρά πνεύματα, που όλο το χρόνο μένουν σε κρύπτες της γης και μονάχα τις μέρες αυτές βγαίνουν από τις κρύπτες τους, γυρίζουν στον κόσμο και κακοποιούν όποιον θα τύχει να συναντήσουν τη νύχτα. Όταν όμως βαπτίζονται τα νερά και ανοίγονται τα ουράνια, δεν (157) μπορούν τα κακοποιά αυτά στοιχία να μείνουν ανάμεσα στον κόσμο και αποσύρονται πάλι στις κρύπτες τους, όπου μένουν περιορισμένα και δεν μπορούν να κάμουν κακό στους ανθρώπους¹¹⁹.

Στη Σιάτιστα πιστεύουν επίσης ότι υπάρχουν και «Στιά»¹²⁰, δηλαδή πνεύματα αγαθά ή πονηρά που κάμνουν φανερή την ύπαρξή τους, τα πονηρά προξενούνται ζημίες, θραύουν ή μετατοπίζουν διάφορα αντικείμενα, τα αγαθά μεταδίδουν ειδήσεις ευχάριστες ή δυσάρεστες στους ενοίκους με θόρυβο ή με άλλους διάφορους τρόπους. Είναι αόρατα ως επί το πλείστον, όταν <όμως> θέλουν να παρουσιαστούν, παίρνουν μορφήν ή ανθρώπου ή ζώου.

18. Ματραγκόνα

Από τους αρχαίους χρόνους έως σήμερα οι Έλληνες παραδεχόμαστε ότι υπάρχουν μερικά πράγματα που έχουν την ιδιότητα [σαν άλλο Αμαλθείας κέρας¹²¹] να χαρίζουν σ' εκείνους που τα έχουν κάποια δυναμικότητα (δυνατότητα, ικανότητα) να κάμνουν ό,τι θέλουν π.χ. προσελκύουν την αγάπη των άλ-

¹¹⁸ Γιατί «οι δάσκαλοι πληρώνονταν από το παγκάρι των εκκλησιών», γράφει στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ.

¹¹⁹ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): Φράσεις <σχετικές με το θέμα>: «Ανεβαίνει σαν καλικάντζαρος».

¹²⁰ Στιά <στοιχεία/ στοιχιά/ στια, φαντάσματα.

¹²¹ Αμάλθεια, η κατσικά που με το γάλα της τράφηκε ο νεογέννητος Δίας στην Κρήτη, στο Ιδαίο Άντρο (σπηλιά στο βουνό Ίδη) - κατ' άλλους στο βουνό Δίκτη- όπου τον είχε κρύψει η μητέρα του, για να τον γλυτώσει από τον Κρόνο, τον πατέρα του, που έτρωγε

λων, ό,τι (όποια) επιχείρηση κι αν επιχειρήσουν τους βγαίνει για καλό, ό,τι εμπορεύμα κι αν αγοράσουν το πωλούν με κέρδος κ.λπ.. Στη Σιάτιστα παραδέχονται ότι κυρία ή κόρη που προσελκύει την αγάπη των ανδρών φέρει επάνω της κάποιο αντικείμενο, που το λέγουν «Μαντραγκόνα», κι αυτό της χαρίζει την ελκυστικότητα, όπως όταν έχει το κοκαλάκι της νυχτερίδας. Η πίστη ότι υπάρχουν πράγματα που σ' εκείνον που τα έχει φέρνουν ευτυχία ή ουρσουζιά¹²² και ότι ο κάτοχος αυτών μπορεί να κάμνει με τη δύναμή τους ό,τι επιθυμεί σώζεται καθαρά στα παραμύθια.(158)

[Πίστευε, επίσης, ο κόσμος πως το κοκαλάκι της νυχτερίδας δίνει τη δυνατότητα στις γυναίκες που το φέρουν (το έχουν πάνω τους) να κερδίσουν την αγάπη των ανδρών]. Η παράδοση μας μεταδίδει ότι δυο γυναίκες στη Σιάτιστα [έσφαξαν με νόμισμα αργυρού νυχτερίδα], έβγαλαν το κοκαλάκι και το τοποθέτησαν κρυφά σε ένα μέρος της εκκλησιάς να λειτουργηθεί 40 μέρες. Ο ιερέυς αντιλήφτηκε το πράγμα, άγνωστο πώς, και προσκάλεσε τις γυναίκες και τις φοβέριξε ότι θα αφορίσει εκείνην που έπραξε την ασέβεια αυτή, άμα την ανακαλύψει. Οι ενδιαφερόμενες γυναίκες εθορυβήθησαν και παρουσιάστηκαν στον ιερέα ιδιαίτερα, ομολόγησαν την πράξη τους, ζήτησαν συγχώρηση και τον παρακάλεσαν να τους διαβάσει μια συγχωρητική ευχή.

19. Οι Αποκριές

Σ τον εορτασμό της Αποκριάς δόθηκε στη Σιάτιστα κάποια ιδιαίτερη μορφή, που την υπαγόρευσε όχι η απόλαυση και η κραιπάλη, όχι τα ηδονικά όργια, μα η εκδήλωση ενός πνεύματος ανωτέρου, η εκδήλωση ευγενών και υψηλών συναισθημάτων, οποία (όπως) είναι η φιλελευθερία, η κοινωνική αδελφοσύνη, ο σεβασμός στους πρεσβυτέρους, η ευσέβεια. Επωφελήθηκαν την ελευθερία, που ο κυρίαρχος Τούρκος εκάριζε στους χριστιανούς για την άσκηση των εθίμων τους, και την απομακρυσμένη διαμονή τους από τα κέντρα των τυραννικών πιέσεων και μετάφεραν τις εορτές του Καρναβάλου στην 1^η του έτους και επεφύλαξαν για τις εορτές της Αποκριάς μορφήν ανάλογη με τον φιλήσυχο και φιλελεύθερο χαρακτήρα τους, ανάλογη με τον ειρηνικό και ανυπόταχτο χαρακτήρα τους, ανάλογη με το σώφρονα και νοικοκυρεμένο χαρακτήρα τους.

Από την Κυριακή του Ασώτου αρχίζουν να ετοιμάζονται όσα χρειάζονται για τον εορτασμό. Τα παιδιά τοιμάζουν τα μυτηρά σίδηρα, με τα οποία (159) θα χτυπούν τα μεταλλικά σπίρτα (καψούλια), τοιμάζουν το χρυσάφι και το γκιζά-

τα παιδιά του. Ο Δίας, όταν έγινε βασιλιάς των Θεών, τίμησε την Αμάλθεια μεταμορφώνοντάς την σε άστρο λαμπρό. Το δέρμα της το έκανε ασπίδα του, τη γνωστή «αιγίδα», που ήταν απρόσβλητη, και το κέρας της, κι αυτό γνωστό ως **Αμαλθείας Κέρας**, έγινε το σύμβολο της αφθονίας, της ευημερίας, αφού από αυτό έρρεαν όλα τα αγαθά.

¹²² **Ουρσουζιά** <γουρσουζιά, κακοσημαδιά, κακοτυχία.

πι¹²³, που τα βράζουν και σχηματίζουν έτσι την ύλη με την οποία κάμνουν τα χάρτινα σπέρτα, και προμηθεύονται κατάλληλο χαρτί για τις μπόμπες. Οι γέροι καθαρίζουν τα προσφιλή τους ντουφέκια, που τους φύλαξαν από τους τόσους κινδύνους που υπόφεραν στη ζωή τους αυτοί και οι πρόγονοί τους, από τους οποίους τα έχουν κληρονομήσει.

Την Κυριακή λοιπόν της Αποκριάς από πολύ πρωί και μάλιστα ύστερα από την απόλυση της εκκλησιάς βλέπουμε τα παιδιά που πωλούν σπέρτα και ακούμε να διαφημίζουν το εμπόρευσμά τους, άλλα πάλι να τα κροτούν εφαρμόζοντας αυτά στη μύτη από το σιδηρέιο εργαλείο, που το χτυπούν επάνω σε λιθινό τοίχο, ή, αν το σιδηρό είναι βαρύ, το αφήνουν να πέσει κάθετα επάνω στο λιθόστρωτο. Και <βλέπουμε επίσης> άλλα παιδιά να πετούν βόλους τυλιγμένους με σιγαρόχαρτο, που φέρουν στη μύτη εύφλεκτη εκρηκτική ύλη, που <την> έκαμαν με το γκιζάπι και <το> χρυσάφι, και που με το χτύπημα <των βόλων αυτών πάνω> σε τόπο σκληρό γίνεται έκρηξη και παράγεται κρότος και άλλα παιδιά να ρίχνουν βόμβες¹²⁴, <αυτοσχέδια πυροτεχνήματα>. (160) Αυτά γίνονται τη μικρή Αποκριά και σε μικρογραφία και όλες τις μέρες της Τυροφάγου εβδομάδας.

Η εβδομάδα της Τυροφάγου είναι εβδομάδα από τα γλυκίσματα (*των γλυκισμάτων*). Τότε γίνονται οι μπακλαβάδες, τα σαραϊλιά, οι χαλβάδες. Δεν τρώγουν κρέας, παρά μονάχα τυρί, γάλα, βούτυρο, αυγά και ψάρια, που μας φέρνουν από τη λίμνη της Καστοριάς όλην την εβδομάδα, και κυρίως το Σάββατο πιο μεγάλα, γιατί τότε αγοράζουν οι αρραβωνιασμένοι και τα στέλνουν στις αρραβωνιαστικές τους μαζί με καναδυό οκάδες χαλβάν, που αγοράζουν από τους Γκέκηδες, που εκείνη την ημέρα έρχονται και εκθέτουν σε δίσκους το χαλβά που φέρουν να πωλήσουν. Το ψάρι που στέλνει ο γαμπρός θα φαγωθεί σε φιλειά που κάμνει η νύφη στο γαμπρό και τους οικείους του την Κυριακή.

Την Κυριακή <της Τυροφάγου, τη Μεγάλη Αποκριά>, ύστερα από την απόλυση της εκκλησιάς, γίνονται επισκέψεις. Απαραίτητες είναι οι επισκέψεις από τους νιόγαμπρους στο νούνο και στους πρεσβυτέρους συγγενείς, <για> να τους φιλήσουν το χέρι και <να> τους ζητήσουν συγχώρηση, γιατί από την επομένη μέρα μπαίνομε στο μέγα πέλαγος της προσευχής και <της> νηστείας. Το απόγευμα τα κορίτσια και πολλές νέες ύπανδρες μαζεύονται σε ένα φιλικό γειτονικό σπίτι, τραγουδούν αποκριάτικα τραγούδια και (161) χορεύουν. Τις εσπερινές ώρες μαζεύονται σε μια πλατεία, προπάντων στα Τρία τα Πηγάδια, στη Φούρκα και στην Αγορά της Γεράνειας, και πιάνουν χορό, ενώ άλλοι τοποθετούνται σε μια θέση (*πιάνουν μια θέση*) στην άκρα της πλατείας και με άλλους που στέκονται σε άλλη θέση, στην απέναντι άκρα, πιάνουν πόλεμο με τις μπόμπες. Στον πανζουρλισμό αυτό του μπομποπολέμου, του χορού και των τραγουδιών, απαραίτητη <είναι> και η εμφάνιση του περιωνύμου φαρσέρ της Σιά-

¹²³ Χρυσάφι και γκιζάπι, βλέπε Παράρτημα, § 1. Αποκριές, Πυροτεχνήματα.

¹²⁴ Στο χειρόγραφο ακολουθεί δυσανάγνωστο και δυσνόητο εδάφιο περίπου 13 γραμμών με περιγραφή της κατασκευής τους, το οποίο δεν μπορέσαμε να μεταγράψουμε .

τιστας Κώτσιου Μπαλαμπάνη με τη μαγκούρα στο χέρι, που στο ένα άκρο της είχε [δεμένο] ένα σχοινί. Ανέβαινε επάνω στο πηγάδι, έδενε στο άλλο άκρο του σχοινοῦ ένα αυγό βρασμένο ή ένα κομμάτι χαλβάν ή ένα σύκο, μάζευε τα παιδιά πέριξ του πηγαδιού και άρχιζε να τους κάμνει το χάσκα, ενώ μεγάλοι και μικροί ξέσπαζαν (ξεσπούσαν) στα γέλια. Ύστερα από αρκετή ώρα έφευγε, για να πηγαίνει (πάει) σε άλλη πλατεία, στη Φούρκα <και> στην Αγορά της Γεράνειας, και <να> επαναλάβει και εκεί το ίδιο έργο.

Τα πλήθη τα συγκεντρωμένα στις πλατείες, άμα σκοτεινιάζει, διασκορπίζονται και τις νυχτερινές ώρες πολλές οικογένειες παίρνουν τα φαγητά και τα γλυκίσματα και, αφού συνεννοηθούν, μαζεύονται σε ένα σπίτι φιλικό ή συγγενικό, όπου συντρώγουν και διασκεδάζουν τραγουδώντας και χορεύοντας¹²⁵. Και, ενώ οι νέοι διασκεδάζουν, οι γέροι ξαπλωμένοι στις πρωτιές του ουτζιακιού καμαρώνουν τους νέους και περνούν τις ώρες με το να συντραγουδούν, να πυροβολούν με τα όπλα, που καθαρισμένα (162) <τα> έχουν κρεμασμένα στην αίθουσαν, με το να ακούουν τον κρότο από τα άλλα ντουφέκια, να φροντίζουν να καταλάβουν από τον τόνο της φωνής (του ήχου) του όπλου τίνος οικογενείας ήταν αυτό που ρίχτηκε (αυτό το όπλο που εκπυρσοκρότησε) και να ανοίγουν κουβέντα σχετική με τα κατορθώματα που έκαμεν ο κάτοχος αυτού του όπλου στις επιδρομές και σε άλλες περιστάσεις και να ορίζουν την αξία του όπλου και, αν ήταν λαζαρίνα¹²⁶, να λέγουν το «Λαζαρίνα με κεφάλι, χίλια γρόσια στον τηλιάλη». Δυστυχώς όλα αυτά τα όπλα, τα κρετσανά¹²⁷ καροφίλια (καριοφίλια), τις βροντερές λαζαρίνες, τα σπανίας κοσμητικής τέχνης πιστόλια, τα οικογενειακά αυτά κειμήλια, που μας έφερναν στο νου τόσες αναμνήσεις πατριωτισμού και παλικαριάς, <τα> είδαμε να φορτώνονται και να μεταφέρονται στην Κοζάνη, για να σταλούν απ' εκεί στη Γαλλία και πολλά για την τέχνη τους [να στολίσουν] τις αίθουσες Γάλλων αξιωματικών, όπως στόλισαν τα μουσεία τους και τα μνημεία που φορτώθηκαν από τη Θεσσαλονίκη.

Πλην, ας αφήσουμε το λυπηρό αυτό θέμα και ας επανέλθουμε στον εορτασμό της Αποκριάς, που η διασκέδαση εξακολουθεί ως τις πρωινές ώρες με χορούς και με τα ειδικά τραγούδια, που αρχινοῦσαν από το παρακάτω ιδιότυπο τραγούδι:

(1)

Μωρ' όλη τη Σαρακοστή (κι άντι, μάτια μου, επωδός που επαναλαμβάνεται)

κι μια μέρα του Βαϊού, πάησα στον πνεματικό,
για να ζημολογηθώ

κι να πο τα κρίματά μου κι τα ζημολόγητά μου.

Τα είπα, τα μολόγησα κι κανένα δεν απόκρυψα.

¹²⁵ Τα πλήθη...τραγουδώντας και χορεύοντας: Σχήμα κατά το νοούμενο (αντί τραγουδούντα και χορεύοντα. Βλέπε Εισαγωγή).

¹²⁶ **Λαζαρίνα**, είδος παλιού εμπροσθογεμούς τουφεκιού.

¹²⁷ **Κρετσανά<Κριτσώ, τρίζω.**

Μου 'πεν φίλησες (163) καμιά;

-Φίλησα σαράντα μια, καλογριές και παπαδιές.

(2)

Σαράντα μέρες (κι βούι βούι κι ζμπρουμ κι ζμπρουμ, κι αμάν αμάν, επω-
δός) να πάω στον πλεματικό.

Πααίνω μια, πααίνω δυο, πααίνω κι τον βρίσκω μοναχό,
σκύφτω φιλό το χέρι του, κάθομαι στο μιντέρι του.

-Παπά μου, ξημολόγα με, τα κρίματά μου σχώρα με.

-Πες μου, παιδί μ', τα κρίματα σ'.

-Τα κρίματά μ' είναι πολλά.

Πάν' ο παπάς στην εκκλησιά κι γω πάνω¹²⁸ στην παπαδιά.

Παν' ο παπάς στην γκόνη του κι γω πάνω στην κόρη του.

(3)

Μικρόν με καλοέρεψαν κι μ' έντυσαν στα μαύρα
κι γω γυρεύω το χορό, γυρεύω τα τραγούδια.

Ζηλεύω την αγάπη μου, που ειν' τώρα καινούρια,
φορεί κι στο κεφάλι της μπαχτσέν με τα λουλούδια.

Κόψε κλωνί βασιλικό κι μέτρησε τα φύλλα,
λογάριασε κι τον καιρό που με παιδεύεις σκύλα.

(4)

Πέρα στον πέρα μαχαλά μαζεύονται, μπίρου μ', πολλά παιδιά
κι παίζουνε παλικαράκια, σαν χρυσά περιστεράκια.

Κόρη ξανθή αγνάντευε, κανένας, μπίρου μ', δεν την άρεζε,
μον' ένας την αρέζει, που φορεί στραβά το φέσι.

Αυτός λαλεί το ιβγίλι κι αυτή τηριέται στο γυαλί.

-Σώνει, κόρη μ', κι έλα τώρα, γράφτηκες σαν την ακόλλα.

(5)

Ανάμεσα σ' τρεις θάλασσες πύργος θεμελιωμένος,
επάνω κόρη κάθονταν (τρανταφυλλάκι μ' κόκκινο
(επωδός) νεράντζι μ' κι λεμόνι),

φλωράκια ραμματιάζει, ραμματιάζ', ξιραμματιάζ' (επωδός)

εννιά σειρές φλωράκια (επωδός). Τις πέντε βάζει στο λαιμό (επωδός)

τις τέσσαρες (164) στα στήθια (επωδός) τον ήλιο συνερίζει.

Έβγα, Ηλιάκη μ', για να βγω, να λάμπεις κι να λάμπω,
πολλές καρδιές να κάψω».¹²⁹

(6)

Άγορος απ' το Ζαγόρι κι μια κόρη απ' την Αγιά,

¹²⁸ Πάνω (ρήμα), πηγαίνω.

¹²⁹ Από το χειρόγραφο τετράδιο του Νικολάου Δημητρίου Γιαννακού, Σιατίστα 1900 (Οικογενειακό αρχείο Μαλαματιής Χ. Καρακουλάκη-Μελά) φαίνεται πως δεν είναι μία η επωδός αλλά δυο, που εναλλάσσονται: τρανταφυλλάκι μ' κόκκινο (επωδός 1) και νεράντζι μ' κι λεμόνι (επωδός 2).

Πάησαν κι ανταμώθηκαν σ' έναν βαθυπόταμο.
 -Πέρασες με, νιούτσικε, θα σου δώσω φίλημα.
 Φίλημα σαν άκουσε, πέρα την απέταξε.
 -Δωμ', κόρη μ', το φίλημα, το φίλημα που μο' ταξες.
 -Να φανούν τ' αμπέλια μας κι τ' αμπελοχώραφα.
 -Δωμ', κόρη μ', το φίλημα, το φίλημα που μο' ταξες.
 -Να φανούν τα σπίτια μας και της μάνας μ' οι αυλές.
 -Δωμ', κόρη μ', το φίλημα, το φίλημα που μο' ταξες.
 -Εβγα, μάνα μ', να ιδείς, σ' φέρνω έναν γάιδαρο.
 Πάρ' τον, μάνα μ', απ' το φτι (αυτί), σύρε δεσ' τον στο παχνί,
 δωσ' τ' κι γαζιολάγκαθα¹³⁰ ν' ακονάει τα δόντια του.

(7)

Ο Δεσπότης ο καημένος χώρες περπατεί,
 για κόρες για κοράσια μον καταρωτεί.
 Πααίνει σε μια χώρα, χώρα μακρινή,
 βρίσκει ένα κορίτσι ψηλά στο σιαχνισί
 -Κατέβα κάτω, κόρη μ', κοριτσάκι μου,
 να ψήσεις μπέρδικά μου, το κιμπάπι μου.
 Η πέρδικα σ' είναι ψημένη κι η καρδιά μ' είναι καμένη.
 -Σώπα, σώπα, αφέντη μου, δεν αντρέπεσαι,
 τα λόγια που μου λες αμαρταίνεσαι.
 Να τηράς τα γράμματά σου, για ν' αγιάσει η καρδιά σου.
 Να τηράς την προσευχή σου, για ν' αγιάσει η ψυχή σου.

(8)

Έχω σαράντα Κυριακές κι εξήντα δυο Δευτέρες
 π' δεν είδα την αγάπη μου δεν είδα την καλή μου (δισ).
 Ιψές την είδα στο χορό, την είδα στολισμένη,
 κι με το μάτι την βαρώ κι με τα χειλ<η> της λέγω:
 Πού 'σαν ιψές, αγάπη μου, πού 'σαν ιψές, καλή μου;
 Ιψές ήμαν στη μάνα μου, προψές στην αδερφή μου
 κι απόψε ήρθα στους φίλους μου να τους ευχαριστήσω. (165)

20. Η Κουρούνα

Κουρούνα βέβαια είναι η γνωστή κορώνη, που κάθε μέρα βλέπουμε στη στέγη των σπιτιών μας, μα στη φαντασία των παιδιών έχει παραμορφωθεί σε τρόπο που νομίζουν ότι πρόκειται για κάποιο αόρατο ον, που το επικαλούνται, όταν τους πέφτει δόντι από την πρώτη οδοντοφυΐα, παρακαλώντας το να πάρει αυτό που έπεσε και να τους χαρίσει σιδηρέινο. [Τότε, ενώ ρίχνουν το δόντι στη στέγη, λένουν]: «Να, κουρούνα, κόκαλο κι δομ' σιδηρέινο». Με αυτό το ζώο οι μητέρες ησυχάζουν τα παιδιά τους, [λέγοντας σ' αυτά], όταν σε καιρό

¹³⁰ Γαζιολάγκαθο, γαϊδουράγκαθο.

νηστείας ζητούν να φάγουν κάτι αρτυμένο: «δεν έχομε, καλό μου, μας το πήρε η κουρούνα». Και με την κουρούνα πάλι χαροποιούν τα παιδιά τους κάθε παραμονή κρεοφαγίας [λέγοντας]: «Ταχιά θα μας φέρει η κουρούνα το κρέας».

Αυτά η κουρούνα τα κάμνει, ενώ επικοινωνεί με το σπίτι μέσον του ουτζιακιού.

21. Τα φυλαχτήρια (χαμαϊλιά)

Τα φυλαχτήρια κατάντησε να πιστεύομε ότι έχουν δύναμη μαγική και υπεράνθρωπη. Νομίζομε πως μπορούν να προφυλάξουν από κάθε κακό και μάλιστα από την προσβολή σφαίρας πυροβόλου. [Εκείνον που έχει φυλαχτήριο πάνω του], «δεν τον πιάνει το μολύβι, γιατί έχει τίμιο ξύλο». Και για τούτο φέρνουν (*φορούν*) χαμαϊλιά προπάντων οι κλέφτες¹³¹. Είναι δε τα χαμαϊλιά διάφορα αντικείμενα, εικονίδια αγίων, κομμάτια από λείψανα αγίων, κομμάτι από τον τίμιο Σταυρό (τίμιο ξύλο). Αυτά τα θέτουν σε ένα <μικρό> σακίδιο (*σακουλάκι*), που έχει σχήμα τριγωνικό και το φέρουν κρεμασμένο από το λαιμό στα στήθια. (166)

22. Πρωτομαϊά

Την παραμονή της Πρωτομαγιάς οι νέοι τοιμάζουν παρέες, παρέες όσα χρειάζονται για μια διασκέδαση ολονυχτιάς, <που την πραγματοποιούν> ή στο ύπαιθρο, αν ο καιρός επιτρέπει, ή σε ένα από τα σπίτια τους, αν ο καιρός δεν επιτρέπει την παραμονή στο ύπαιθρο. Και ύστερα από τη διασκέδαση, τις πρωινές ώρες <της πρώτης Μαΐου> βγαίνουν στην εξοχή, για να πιάσουν το Μάη, γυρίζουν στις εκκλησιές (*περιέρχονται τις εκκλησιές*) που βρίσκονται στα άκρα της Σιατίστης, χορεύουν εκεί και τραγουδούν ειδικά τραγούδια, με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ή και χωρίς όργανα, και συνεχίζουν το γλέντι όλην την ημέρα.

Τα κορίτσια πάλι [την παραμονή, από το βράδυ] τοιμάζουν τα δοχεία του νερού και πρόχειρα φαγητά, στα οποία απαραίτητο είναι το σκόρδο, για να φαν <λίγο από αυτό> αμέσως άμα εξυπνήσουν, για να μη τα «τσακίσει» ο κούκος¹³².

¹³¹ **Κλέφτες:** προφανώς αναφέρεται στους κλέφτες αγωνιστές ενάντια στους δυνάστες κατακτητές.

¹³² Επικρατεί η πρόληψη ότι το πρωί της Πρωτομαγιάς πρέπει ο καθένας να φάει σκόρδο, γιατί διαφορετικά «*αδυνατίζει και ασθενεί*». Πρέπει μάλιστα να το φάει πολύ πρωί, πριν ακούσει το λάλημα κούκου, γιατί διαφορετικά «*Θα κουμπωθή, θα αισθανθή δηλ. στενοχώριαν εις τον λαιμόν του, η οποία θα του φέρει αναποδιά. Δι' αυτό λέγουν ότι πρέπει να φάγει κανείς σκόροδον αφ' εσπέρας και δια να μη τον τσακίσει ο κούκος*» γράφει ο Γ. Γκανούλης στο άρθρο του: «*Η Πρωτομαγιά*», ΜΗΣ, 1937, σελ. 94.

Την πρωία, πριν βαρέσ<ει> ο ήλιος (*το πρωί πριν βγει ο ήλιος*), σηκώνονται, νίβονται με φρέσκο νερό στο πηγάδι, συγκεντρώνονται όλα τα κορίτσια του μαχαλά και με τα δοχεία του νερού άδεια και συνοδευόμενα και από ύπανδρες γυναίκες πηγαίνουν σε καμιά βρύση ή πηγάδι στην άκρα της πόλεως, για να πάρουν νερό και <να> «τσακώσουν» έτσι το Μάη. Άμα φθάσουν εκεί, γεμίζουν τα αγγεία με νερό, τα στολίζουν με χόρτα και αγριολούλουδα που μαζεύουν στις πλαγιές των βουνών, κάμνουν στεφάνια που θέτουν στο κεφάλι ή ζώνουν <με αυτά> τη μέση τους, κάθονται κάτω σε κύκλο, τρώγουν ό,τι καθεμιά έχει ετοιμάσει και, αφού φάγουν, πιάνουν χορό τραγουδώντας τραγούδια της Πρωτομαγιάς και ύστερα γυρίζουν στα σπίτια τους πάλι με τραγούδια σαν τα ακόλουθα:

(1)

Τώρα Μαϊά, τώρα (167) δροσιά, τώρα το καλοκαίρι,
 τώρα κι ο ξένος βούλεται να πάνει στα δικά του.
 Νύχτα σελών' το μαύρο του, νύχτα τον καλιγώνει.
 Βάζει τα πέταλα χρυσά και τα καρφιά 'σημείνα
 και τα καλιγοσφύρια του ήταν μαλαματέινα.

(2)

Άκου το πουλί, Μπεϊνα μ', άκου το πουλί
 τι όμορφα λαλεί,
 Σαν την άνοιξη, Μπεϊνα μ', σαν την άνοιξη,
 λούσου κι άλλαξε.
 Λούσου κι άλλαξε, Μπεϊνα μ', λούσου κι άλλαξε,
 κοντά μου πλάγιασε.
 Τώρα το Μάη, Μπεϊνα μ', τώρα το Μάη με τη δροσιά,
 πόσο γλυκά 'ναι τα φιλιά .

Πολλά κορίτσια και πολλές κυρίες, ύστερα από το γύρισμα πο (*από*) την εξοχή, τοιμάζονται να λάβουν μέρος στη μεγάλη συγκέντρωση που γίνεται στον Άγιο Χριστόφορο. Εκεί συναθροίζονται άνδρες, γυναίκες, κορίτσια και παιδιά (*αγόρια*), όργανα (*μουσικοί*) και καφετζήδες. Άλλοι είναι απλοί θεαταί, που μεταβαίνουν πέρα από την εκκλησιά στα πλαβοβότανα¹³³ και κόβουν από τα ευώδη αυτά χόρτα, άλλοι χορεύουν και άλλοι κάμνουν οικογενειακούς και φιλικούς κύκλους και τρώγουν τις ετοιμασίες που έφεραν από τα σπίτια τους και διασκεδάζουν έως τις εσπερινές ώρες και πολλάκις έως τις νυχτερινές ώρες τραγουδώντας κοντά στα άλλα και το εξής:

Κι ημείς το Μάη τον θέλομε,
 γιατ' είναι σκανδαλιάρης
 κι σκανδαλίζει τα παιδιά
 κι αυτές τις μαυρομάτες,

¹³³ Πλαβοβότανο, αρωματικό φυτό των βουνών μας.

πο'χουν το μάτι σαν καυκί,¹³⁴
 το φρύδι σαν γαϊτάνι
 κι αυτό το ματοτσίνουρο
 σαν της ελιάς το φύλλο. (168)

Ιψές στο όνειρό μου κι στον ξύπνο μου
 ήρθε μια μαυρομάτα κι με ξύπνησε.
 Ξυπνώ κι δεν την βρίσκω, κλαίω κι πιθυμώ,
 τα ρούχα μου μαζεύω κι πάνω να τη βρω.
 Στο δρόμο που πηγαίνω βρίσκω μια μηλιά,
 τα μήλα φορτωμένα και μια ξανθιά ψηλά.
 Κάμνω να κόψω μήλο, πιάνω το χέρι της,
 Χριστέ μ' κι Παναγιά μου, να γίνω ταίρι της,
 Κάμνω να κόψω κλώνο, πιάνω το πόδι της,
 Χριστέ μ' κι Παναγιά μου, να μπω στο στρώμα της.

Όλα τα πουλάκια ζυγά, ζυγά, το έρημο τ' αηδόνι το μοναχό,
 περπατεί στους κάμπους και μον' λαλεί, περπατεί και λέγει κι κελαηδεί.
 Άντρα μου πολίτη,πραματευτή, πόθεν μας την φέρεις αυτήν τη νιά,
 την ξανθομαλλούσα την Αθηνά;
 Από την Πόλ<η> ερχούμαν κι απ' τα νησιά, απ' το μαχαλά της απέρασα,
 το βασιλικό της επότιζε κι τη μαντζουράνα της εδρόσιζε.
 Ζήτησα κλωνάρι κι μο 'δωκε, μού 'πε κι έναν λόγο κι μ' άρεσε.
 Βρε παλικαράκι, αν μ' αγαπάς, στείλε προξενήτριες στη μάνα μου
 κι προξενητάδες στο μπάρμπα μου.

Απόψε δεν κοιμήθηκα για της χήρας τον υγιό·
 μου 'πεν βράδυ πως θα 'ρθει κι έστρωσα στο σιαχνισί
 κι άναψα τρανή φωτιά κι άναψα πέντ' εξ<ι> κηριά
 μες στο χρυσοσιέντανο¹³⁵
 κι έπεσεν ένα κηρί κι άναψεν ο τζέπης μου,
 με σαράντα δυο φλωριά, με την αρραβώνα μου. (169)

Ο Νικολός

Πέρα σ' εκείνο το βουνό, μπρέ Νικολό,
 εμ πέρα σε κεί<η> τη ράχη
 άι μπρε Νικολό Τζοβάρια,
 'κεί ήτανε μια κρυόβρυση, μπρε Νικολό,

¹³⁴ **Καυκί**, 1. γαβάθα και 2. δοχείο, συνήθως ξύλινο ή πήλινο, με πλατύ στόμιο, με το οποίο πίνουμε κρασί, (τάσι, κούπα). Εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά, για να δηλώσει τα μεγάλα, προφανώς ωραία, μάτια.

¹³⁵ **Χρυσοσιέντανο**, χρυσό κηροπήγιο.

εμ κρυά παταγωμένη,
 μια χαρά ήταν η καημένη.
 Κι έσκυπα να πιω νερό, μπρε Νικολό,
 εμ να πιω και να γιομίσω,
 την καρδούλα μ' να δροσίσω.
 Κι έχασα το μαντήλι μου, μπρε Νικολό,
 Εμ το χρυσοκεντημένο,
 μια χαρά ήταν το καημένο.
 Νυφάδες το κεντούσανε, μπρε Νικολό,
 εμ και δυο καλά κορίτσια,
 σαν του Μάη τα κυπαρίσσια.¹³⁶

23. <Και άλλα τραγούδια που τραγουδιούνται σε διάφορες περιπτώσεις στη Σιάτιστα>

(1) Στιχάκια αναφερόμενα σε πρόσωπα γνωστά στη Σιάτιστα ερωτευμένα:

Σήκω, καημέν' Αλέξανδρε, και πέταξε το χόμα,
να ιδείς την κυρά Βασιλική πώς σε λυπιέται ακόμα.

Μαρία με τα κίτρινα, ποιον αγαπάς καλύτερα;
 τον άντρα σ' ή το γείτονα;
 Τον άντρα μου τον αγαπώ, το γείτονα μ' καλύτερα.
 Άντρας να γίνει μάρμαρο, γείτονας τριαντάφυλλο,
 για να πατώ το μάρμαρο, να κόβω το τριαντάφυλλο. (170)

(2) Το μήλο το γλυκόμηλο

Το μήλο το γλυκόμηλο απ' την γλυκειά μηλίτσα
 δεν πέφτει, δεν μαραίνεται κι ουδέ κανείς το κόφτει,
 μον' πέφτει στο μεσοχωριό, μέσα στο μεσοχώρι,
 να το πατούν οι όμορφες κι όλες οι μαυρομάτες
 να το πατεί κι η όμορφη με τ' άσπρο το φουστάνι .
 -Μαρή νεραντζοφουντωτή και βαμβακοστηθούσα,
 ακούστηκαν τα κάλλη σου πολύ μακριά στην πόλη.
 Τι μάνα ήταν που σ' έκαμε και χέρια σε βαστούσαν;
 Και μένα μάνα μ' έκαμε πώς σ' έκαμε και σένα,
 μον' μ' έκαμε πανόμορφη, εικόνα στολισμένη.

<Εκ της συλλογής δημοτικών τραγουδιών Γ.Θ.Γκανούλη, Γυμνασιάρχου,
 ΜΗΣ 1949, σελ. 92.>

¹³⁶ Το τραγούδι έφερε κατά αντιγραφή η Βίκυ Κ. Δίτσιου.

(3) Η μηλίτσα.

-Μηλίτσα μ', που 'σαι στον κρημνό με μήλα φορτωμένη
τα μήλα σου λιμπίστηκα και τον κρημνό φοβούμαι.

-Κι αν τον φοβάσαι τον κρημνό, έλα απ' το μονοπάτι.
Το μονοπάτι μ' έβγαλε σε μια παλιά 'κκλησούδα.

Βρίσκω σαράντα μνήματα, όλα αράδ' αράδα
μον' ένα μνήμα ξεχωρα, ξεχωριστά απ' όλα
δεν το 'δα και το πάτησα πάνω στην κεφαλή του,
και το μνημόρι στέναξε και βαριαναστενάζει.

-Τάχα κι εγώ δεν ήμαν νειος, δεν ήμαν παλικάρι;
Τάχα και δεν περπάτησα στην ξενιτειά λεβέντης;

Εκ της συλλογής δημοτικών τραγουδιών Γ.Θ. Γκανούλη, (Γυμ/ρχου),
<ΜΗΣ 1949, σελ. 92>. (171)

(4) Η ξενιτιά

(Άσμα που τραγουδιέται, όταν κάποιος πηγαίνει στην ξενιτιά)

*Μάννα μου, τὰ λουλούδια σου συχνὰ νὰ τὰ ποτίζης,
κάθε πρωὶ μὲ δάκρυα, τὸ βράδυ μὲ τοὺς πόνοους.
Ἀφίνω γειὰ στὸ μαχαλᾶ καὶ γειὰ στὲς μαυρομάτες,
ἀφίνω καὶ στὸ σπίτι μου τρία γυαλιὰ φαρμάκι
Τῶνα νὰ πίν' ἡ μάννα μου, τᾶλλο ἢ ἀδερφή μου,
τὸ τρίτο ποῦνε τὸ φαρμακερό, ἄς πίνουν οἱ ἐχθροὶ μου.*

(5) Η επάνοδος εκ της ξενιτιάς

(Άσμα αδόμενον (που τραγουδιέται) υπό διαφόρων ανδρών μεταβαινόντων
έξω της πόλεως εις τας εργασίας των λίαν πρωί)

*Σὰν χάραξαν ἢ χαραυγὲς καὶ ρόχαξαν στὲς βρύσες,
πάνουν ἢ ἄσπρες γιὰ νερό, ἢ ὄμορφες νὰ πλύνουν.
Πέρνω κ' ἐγὼ τὸν μαῦρό μου, πάω νὰ τὸν ποτίσω.
βρίσκω τὴν κόρη πὸ πλυνε τ' ἀντρός της τὸ μαντήλι,
ὄλο μὲ δάκρυα τὸ πλυνε κι' ὄλο μὲ μοιρολόγια.
Κι' ἐγὼ νερὸ τῆς γύρεψα τὸ μαῦρό μ' νὰ ποτίσω.
Σαράντα τάσια μοῦ ὄδωκε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα
κι' ἀπ' τὰ σαράντα κι' ὕστερα τὴν βλέπω δακρυσμένη.
Κόρη μ', τί ἔχεις καὶ θλίβεσαι, τί ἔχεις καὶ δακρύζεις;
- Ἐγὼ ἔχω ἄνδρα στὴν ξενιτιά, τώρα ἔχει δέκα χρόνους
κι' ἀκόμη τρεῖς τὸν καρτερῶ, πέντε τὸν παντυχαίνω,
κι' ἀπὸ τοὺς πέντε κι' ὕστερα καλογρηᾶ θὰ γένω.
Ἄλλοι μοῦ λέγουν πέθανεν, ἄλλοι μοῦ λέγουν 'χάθη.*

-- Αλήθεια, κόρη μ' πέθανεν, αλήθεια κόρη μ' 'χάθη· (172)
 ἐγὼ τοῦ ἀναψα κερὶ καὶ ἦλθα νὰ μ' τὸ πληρώσης.
 -Ξένε μ' ἂν τ' ἀναψες κερὶ, ἐγὼ θὰ σ' τὸ πληρώσω.
 -Κόρη μ' τοῦ 'δωσα φίλημα κι ἦλθα νὰ μοῦ τὸ δώσης.
 -Φίλημα κι' ἂν τοῦ 'δωσες, σύρε νὰ σοῦ τὸ δώση.
 Κἄλλιο νὰ ἰδῶ τὸ αἷμα μου τῆ γῆ νὰ κοκκινήση
 παρὰ νὰ ἰδῶ τὸ σῶμά μου ἄλλος νὰ τὸ φιλήση.
 -Κόρη μου, ἐγὼ εἶμ' ὁ ἄνδρας σου ἐγὼ εἶμ' ὁ καλός σου.
 -'Σἂν εἶσαι σὺ ὁ ἄνδρας μου, κι ἂν εἶσαι ὁ καλός μου,
 δεῖξε μ' σημάδια τοῦ σπιτιοῦ μου, σημάδια τοῦ κορμιοῦ μου.
 -'Εχεις ἐλήνὰ στὸ μέτωπο, ἐλήνὰ στὴν ἀμπασχάλη,
 ἔχεις μηλιὰ στὸν κῆπό σου καὶ περογλιὰ μεσ' στὴν αὐλή σου,
 κάνει σταφύλι ρᾶζακί, κάνει καὶ μοσχοστάφλο.
 'Σὰν ρόϊσαν κι' ἀγκαλιάστηκαν στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια,
 Ξεχωρισμὸ δὲν εἶχαν.

(6) Το ὄνειρο

(Ἄσμα αδόμενον κατὰ τους γάμους)

Στῆς μαντζουράνας τὸν ἀνθὸ πλάγιασα ν' ἀποκοιμηθῶ,
 λίγον ὕπνο γιὰ νὰ πάρω, τὴν καρδοῦλά μου νὰ γιάνω.
 Ὅνειρο εἶδα στὸν ὕπνο μου, ὄνειρο καὶ στὸν ζύπνο μου,
 ὄνειρο καὶ φαντασιά μου, σ' ἀγαπῶ κυρὰ Στασιά μου.
 Παντρεῦεται ἡ ἀγάπη μου, τὸ κάμνει γιὰ γινάτι μου·
 βᾶϊ καὶ πέρνει τὸν ἐχθρό μου, γιὰ πείσμα τὸ δικό μου.
 Μὲ καλέσανε καὶ στὴ χαρά, βᾶστα νταγιάντα μου καρδιά,(173)
 ἐμέ, νουνὸ νὰ στεφανώσω, δυὸ κορμάκια ν' ἀνταμώσω.
 Κάμνω στεφάνια ἀπὸ φλουρί, Βᾶστα νταγιάντα μου ψυχὴ,
 καὶ λαμπάδες ἀπ' ἀσημι, Ἔλεος κ' ἐλεημοσύνη!
 Καὶ τὰ στεφανοδέματα, βᾶστα ψυχὴ μου πέθανα!
 Ὅλο μαργαριτάρι. Ποιὸς τὴν κάμνει αὐτὴν τῆ χάρι;

(7) Αναστασιά

(Ἄσμα που χορεύεται κατὰ τους αρραβῶνας ἢ τους γάμους)

Εὔπνα, καῦμὲν' Ἀναστασιά, ζύπνα καὶ μὴν κοιμᾶσαι
 σήκω ν' ἀνάμης τὴ φωτιὰ νὰ σβύσης τὸ λυχνάρι
 γιὰτὶ μᾶς πῆρε ἡμέρα χαραυγὴ, μᾶς πῆρε μεσημέρι.
 Πῶς νὰ σκωθῶ γιὰρέντη μου ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά σου,
 μπερδεύκαν τὰ μαλλάκια μου, μαζὺ μὲ τὰ δικά σου,
 καὶ πῶς νὰ τὰ ξεμπλέξω;

-Φεσάκι μ' Βαρβαρέζικο¹³⁷ με τή χρυσή τή φοῦντα,
 με ποιόν κοιμήθηκες ἐψές και εἶσαι μπερδεμένο;
 -Με μιὰ ψηλή, με μιὰ λιγνή, με μιὰ καγγελοφρύδα,
 πῶχει τὸ μάτι σὰν καυκί, τὸ φρύδι σὰν γαιτάνι
 κι αὐτὸ τὸ ματοτσίνоро σὰν τῆς ἐληῆς τὸ φύλλο.

(8) Η αρραβωνιασμένη

(Άσμα που τραγουδιέται κατά τους αρραβῶνας, ὅταν βγαίνει η νύφη)

Τ' εἶν' τὰ χεῖλη σου ροῖδοκοκκινοβαμμένα (γαλαζιοκίτρινα κατ' ἄλλην εκδο-
 χήν)
 μὴ ν' ἀρρώστησες, μὴ νὰ θερμάθηκες;
 -Οὔτ' ἀρρώστησα, οὔτε θερμάθηκα.
 Ἐμένα ἢ μάννα μ' μ' εἶχε μονάχη, μοναχούτσικη· (174)
 μ' ἀρραβόνιασε, μ' ἔδωσε μακρυά, στὸν πέρα μαχαλᾶ.
 Βρήκα πεθερὰ σὰν τὴν τρανταφυλλιὰ,
 βρήκα πεθερὸν ψηλὸν βασιλικὸν (κλωνί βασιλικὸν, ἄλλη εκδοχή)
 τ' ἀντραδέρφια μου κλωνιὰ βασιλικός.

Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1929,
 Γεώργιος Θ. Γκανούλης, καθηγητής

(9) Χορὸς σιατιστινός

Μεταξὺ τῶν ἄλλων χορῶν που διδάσκονται κατά το ἔτος 1949 στην
 Ε' τάξη του Γ' Γυμνασίου Θηλέων Θεσσαλονίκης εἶναι και ο κατωτέρω σιατι-
 στινός χορὸς.

(1) Ψηλά στην Κωστηλάτα βόσκουν τα πρόβατα,
 χορεύουν τα κορίτσια με τ' ασπροζώναρα.
 Πω, πω, πω, πω ποια να'ναι αυτή
 με το γαρίφαλο <στ' αὐτί>,
 πω, πω ,πω ,πω, τρομάρα μου,
 να μην το μάθει η μάνα μου.

(2) Εγώ είμαι το σταφύλι κι εσύ το τσάμπουρο,
 φίλα με εσύ στα χεῖλη κι εγώ στο μάγουλο.
 Πω, πω, πω, πω, τι να'ναι αὐτό
 π' αντρέπομαι να της το πω;
 Πω, πω, πω, πω, τρομάρα μου,
 να μην το μάθει η μάνα μου.

¹³⁷ «κάλλυμα Τουρκικὸν της κεφαλῆς κατασκευαζόμενον εν Γερμανία», γράφει ο Γ. Θ.
 Γκανούλης σε σχετική υποσημείωση.

(3) Μωρ' μη με δέρνεις, μάνα μου, με τ' αργαλειού τ'αντί
 Κι εγώ θα τον επάρω το γιο του Κωνσταντή.
 Πω, πω, πω, πω, ποια να'ναι αυτή
 με το γαρίφαλο στ' αυτί;¹³⁸ (175)

24. Ο Τρυγητός (τρύγος)

Εάν άνθρωποι που λείπουν από τη Σιάτιστα περισσότερο από μια τριακο-
 νταετία τύχαινε να βρεθούν σήμερα (1945) τις μέρες του τρύγου, θα έ-
 τριβαν τα μάτια τους από αμφιβολία ότι αυτή είναι η Σιάτιστα που άλλοτε έ-
 χουν γνωρίσει. Νεκρική σχεδόν σιγή τώρα βασιλεύει τις μέρες του τρύγου. Δι-
 ακρίνει τις (κάποιος) κάπου κάπου κανένα ζώο φορτωμένο με σταφύλια να
 περνάει, μα οι άνθρωποι ασχολούνται ήσυχοι στις καθημερινές τους εργασίες,
 τα σχολεία λειτουργούν κανονικά¹³⁹ και τίποτε δεν του δίδει την εντύπωση ότι
 οι κάτοικοι καταγίνονται στη συλλογή των σταφυλών, του μόνου προϊόντος του
 τόπου τους. Ενσκήψασα η φυλλοξήρα έχει καταστρέψει τις μεγάλες εκτάσεις
 των αμπελιών και έχει ξηράνει τον τόπον. Και ναι μεν ασχολούνται με την α-
 ντικατάσταση με κλήματα αμερικανικά, αλλ' αποβαίνει αδύνατο να φέρουν τα
 πράγματα στο σημείο που βρίσκονταν, γιατί η αντικατάσταση είναι πολυδάπα-
 νη και ο τόπος μαστίζεται από μεγάλη οικονομική δυσπραγία. Είναι ανάγκη η
 Κυβέρνηση να παραχωρήσει μεγάλες διευκολύνσεις στους κατοίκους, για να
 προωθήσει την αναφύτευση. <Με> πλέρια ασυδοσία¹⁴⁰ στο προϊόν και κατάρ-
 γηση του φόρου των αμβύκων¹⁴¹ επί μίαν δεκαετία πιστεύω ότι θα είναι δυνατή
 η παρακίνηση των ανθρώπων σε αναφύτευση.

Υστερα από τα παραπάνω, ας δώσομε μια αμυδρή εικόνα του τι γίνονταν
 άλλοτε τις μέρες του τρύγου.

Όταν άρχιζαν να ωριμάζουν τα σταφύλια και η δενδροκαρπία στα αμπέλια
 ήταν κατάλληλη για συλλογή (αμυγδάλων και καρυδιών), πωλιούνταν από τις
 τουρκικές κυβερνητικές αρχές η δεκάτη¹⁴² αυτών σε πλειοδοσία και, άμα κατα-

¹³⁸ Το τραγούδι έφερε κατ' αντιγραφή η Τ. Μ.Μπούρου.

¹³⁹ Για την «εθιμικό δικαίω» διακοπή των μαθημάτων την περίοδο του τρύγου βλέπε
 Δάρδας Α., **Ίδρυση και λειτουργία του Γραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την
 εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 364.

¹⁴⁰ **Πλέρια ασυδοσία**, πλήρης απελευθέρωση από φορολογικές δεσμεύσεις / χωρίς κα-
 νένα περιορισμό.

¹⁴¹ **Αμβυκας**, το καπάκι του ρακοκάζανου. Φόρος αμβύκων, βλέπε **Παράρτημα, § 10.
 Ελληνικές Κοινότητες ...**

¹⁴² **Δέκατο** / δεκάτη, ο φόρος που επέβαλλαν στα γεωργικά προϊόντα και τον οποίο ει-
 σέπρατταν σε είδος. Κατά λέξη σημαίνει το ένα δέκατο (το 10 %) της όλης φορολογού-
 μενης ποσότητας. Από την αφήγηση παρακάτω προκύπτει ότι το ποσό της δεκάτης τε-
 λικά δεν είναι το ένα δέκατο της όλης ποσότητας του προϊόντος, αλλά είναι αποτέλεσμα
 διαπραγματεύσεων, κάποτε πιέσεων και εκβιασμών, ανάμεσα σε δεκατιστή και την

κυρούνταν (*κατακυρώνονταν*) στον τελευταίο πλειοδότη, (176) διόριζεν αυτός φύλακες (κολτσήδες) και έστηνε καλύβες στα επίκαιρα σημεία, απ' όπου [ήσαν υποχρεωμένοι να περάσουν] οι κάτοικοι, που θα επήγαιναν στα αμπέλια να πάρουν μέρος από τα σταφύλια ή να μάζουν (*μαζέψουν*) τα εκεί αμύγδαλα και καρύδια, ύστερα από ειδική άδεια¹⁴³. Η άδεια έγραφεν: Ο δείνα είναι ελεύθερος να πάρει ένα καλάθι σταφύλια, οκάδες 10 ή 20 ή και περισσότερες, και να μάζει και τα αμύγδαλα ή <τα> καρύδια του. Στην καλύβα έδειχνε την άδεια, ο φύλακας έβλεπε το ποσόν των σταφυλιών και, αν το εύρισκε περισσότερο, υποχρέωνε τον νοικοκύρη να πληρώσει την αξία του περισσότερου ποσού, ελάμβανε το δέκατο από τα αμύγδαλα ή <τα> καρύδια και τον άφηνε έπειτα ελεύθερον να μεταφέρει τα προϊόντα στο σπίτι του.

Όταν τα σταφύλια ωριμάζαν και ήτο πλέον καιρός να τρυγήσουν, αρχινούσαν οι διαπραγματεύσεις με τον δεκατιστή και την Κοινότητα, για να καθορίσουν πόσο δέκατο θα πληρώσουν οι κάτοικοι στο φόρτωμα από 100 οκάδες. Εδώ παρουσιάζονταν πολλές δυσκολίες απ' τη γλισχρότητα¹⁴⁴ του δεκατιστή και πολλές φορές αναγκάζονταν οι κάτοικοι να αφήνουν τα σταφύλια περισσότερο καιρό του πρέποντος <στα αμπέλια> προς ζημία και των δυο, <μέχρις ότου αναγκάζετο ο δεκατιστής να υποχωρήσει>.

Άμα επέρχονταν συμφωνία, οι κάτοικοι έβαζαν τηλιάληδες στις εβδομαδιαίες αγορές της Κοζάνης, των Γρεβενών και του Τσοτυλιού, που διαλαλούσαν την ημέρα που θα αρχινούσεν ο τρύγος, για να έλθουν αγωγιάτες, εργάτες και εργάτριες από τα πέριξ χωριά, για να τρυγήσουν. Ύστερα από αυτήν την ενέργεια, την παραμονή του τρύγου γέμιζαν οι αγορές της Σιατίστης από ξένον εργατικόν κόσμον και κάθε νοικοκύρης που είχε τρύγο έρχονταν στην αγορά, (177) συμφωνούσεν όσους ανθρώπους χρειάζονταν, τους οδηγούσε στο σπίτι του και τους παρέθετε δείπνο και τους παραχωρούσε μέρος για ύπνο. Η πόλη την εσπέρα εκείνη αντηχούσεν από φωνές και τραγούδια. Την άλλη μέρα, πριν χαράξει ακόμα, αφού φόρτωναν τα κουσιώρια¹⁴⁵, τα καλάθια, το πρόγευμα και νερό αρκετό και κρασί, ξεκινούσαν από τα σπίτια και ξεχύνονταν, σαν οι μέλισσες, σε διάφορες διευθύνσεις (*κατευθύνσεις*), όπου κάθε νοικοκύρης είχε τα αμπέλια του. Το τι γίνονταν στα σπίτια, στους δρόμους και στα αμπέλια με τα πειράγματα, τις αστειότητες και τα καλαμπούρια είναι ανεκδιήγητο. Στα σπίτια τοίμαζαν τα σκεύη, για να δεχτούν ύστερα από δυο ώρες τα σταφύλια, οπότε νεάνιδες ευτραφείς και γεμάτες από σφρίγος νεανικό έτρεχαν να βοηθήσουν τον αγωγιάτη να ξεφορτώσει τα ζώα και μαζί του να αδειάσουν τα σταφύλια

κοινότητα. Περισσότερα για τους φόρους βλέπε. στο **Παράρτημα, § 10. Ελληνικές Κοινότητες ...**

¹⁴³ (Βλέπε **Παράρτημα** εικ.10).

¹⁴⁴ **Γλισχρότητα**, φιλαργυρία, τσιγκουνιά (γλ. του δεκατιστή). Εδώ πρόκειται για τη δυστροπία και τις μεγαλύτερες απαιτήσεις του δεκατιστή κατά τις διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό του δέκατου.

¹⁴⁵ **Κουσιώρια**, μεγάλα κοφίνια.

στο πουστάβι¹⁴⁶ ή σε μεγάλα καρούτια¹⁴⁷ την παλαιότερη εποχή. Ο αγωγιάτης μετά ταύτα φόρτωνε τα κουσιώρια, έπαιρνε και το φαγητό για το γεύμα, ή, αν δεν ήταν έτοιμο, το άφηνε να το πάρει τη δεύτερη στράτα, και πήγαινε να ξαναφορτώσει τα σταφύλια που θα εύρισκε έτοιμα στο αμπέλι. Στο σπίτι οι γυναίκες πατούσαν με τα πόδια τα σταφύλια, μάζευαν το γλεύκος χωριστά σε δοχεία και κατόπιν σε βαγένια¹⁴⁸, αφού μάζευαν πρώτα ανάλογα στέμφυλα¹⁴⁹. Την εσπέρα παρατίθονταν (*παρετίθετο, παρέθεταν*) δείπνο στον αγωγιάτη και στους εργάτες και <κατόπιν> αναπαύονταν <ενωρίς>, για να σηκωθούν την επομένη ενωρίς. Την τελευταία εσπέρα γίνονταν εξαιρετική περιποίηση (178) και διασκέδαση και την άλλη μέρα πληρώνονταν και έφευγαν για τα χωριά τους, αν δεν εύρισκαν να τρυγήσουν σε άλλον νοικοκύρη. Ο τρύγος βαστούσε μια εβδομάδα και περισσότερο. Έβγαζαν τα αμπέλια 40 και 50 χιλιάδες φορτώματα των 100 οκάδων, 50.000 X 100 = 5.000.000, δηλαδή πέντε εκατομμύρια οκάδες, και η τιμή έφτανε κάποτε 25 γρόσια οι 100 οκάδες.

<Τραγούδι σχετικό με τον τρύγο>

«Μπαίνω μες τ' αμπέλι (3)

σα νοικοκυρά.

Να κι ο νοικοκύρης (3)

Πο 'ρχεται κοντά.

Έλα, νοικοκύρη, (3)

να τρυγήσομε,

νόστιμες κοπέλες (3)

να φιλήσομε.

Δομ', θειε, ένα σταφύλ<ι>,

να σ' χορέψω τον τραχείλ'.

25. Οι χουχουιάσινες¹⁵⁰

Τις μακρές νύχτες το χειμώνα κι όταν ξημερώνει εορτή και δεν έχουν τα παιδιά σχολικές εργασίες και οι γυναίκες δεν εργάζονται, παίζουν παιχνίδια <καθισμένοι> γύρω στο τζιάκι.

¹⁴⁶ **Πουστάβι**, πατητήρι, παλιά ξύλινο, καμωμένο από βαρέλι κομμένο στα δυο κατά μήκος.

¹⁴⁷ **Καρούτια**, μεγάλοι ξύλινοι ληνοί, Φ.Ζ., σελ. χειρ. 63.

¹⁴⁸ **Βαγένι, βαένι**, μεγάλο ξύλινο βαρέλι για αποθήκευση κρασιού.

¹⁴⁹ **Στέμφυλα**, τα τσίπουρα, η πολτώδης μάζα που απομένει ύστερα από την έκθλιψη των σταφυλιών. Για τη χρήση τους βλέπε **Παράρτημα, § 15. Κρασί σιατιστινό....**

¹⁵⁰ **Χουχουιάσινες**, παιχνίδι στο οποίο οι συμμετέχοντες προσπαθούν να εντοπίσουν και να ονομάσουν μια οικογένεια, που κατοικεί σε μια περιοχή της πόλης, περιοχή συγκεκριμένη και αυστηρά ορισμένη στο παιχνίδι. Στοιχεία για την αναγνώριση της οικογένειας: ο αριθμός των μελών της, το φύλο τους, η ηλικία και η μεταξύ τους σχέση.

Ένα από τα παιχνίδια είναι κι οι χουχουιάσινες, παιχνίδι που αναπτύσσει τον διασκεπτικό νου, τη μνήμη και τις πατριδογνωστικές γνώσεις. Ορίζονται <στην αρχή> τα όρια της έκτασης του τόπου, έως πού <δηλαδή> θα εκτείνονται οι προτάσεις <αναζήτησης>, κι από ένας, ένας με τη σειρά έκαμνε την πρότασή <του>. <Ελεγαν π.χ θα συμπεριλάβουμε τα σπίτια προς Α. μέχρι του Ταχμιντζή, προς Β. μέχρι του Γκανούλη, προς Δ. μέχρι του Αργυριάδου και προς Ν. μέχρι του Τέρτη>.¹⁵¹

Και αρχίζουν, λοιπόν: «Πού είδες κι άξες (και άκουσες), ένα αντρόγυνο, δυο πετνάρια κι μια πουλακίθα»;¹⁵² Προτείνονται οι λύσεις <δηλ. δηλώνεται από τους συμπαίκτες η οικογένεια που - κατά την άποψή τους - υπονοείται με την ερώτηση>. Ο ευρίσκων τη λύση έχει το δικαίωμα να προτείνει <οικογένεια> και εκείνος <στη συνέχεια>. Εάν δε<ν> βρει κανένας την προτεινόμενη οικογένεια, δίδεται (προσφέρεται) (179) στον υποβαλόντα την πρόταση μια πόλη <για να την φανερώσει> και, [εάν του αρέζει η πόλη], λέγει (φανερώνει) την οικογένεια, εάν όχι, ζητεί άλλη πόλη για αμοιβή. Συζητήσεις και αντιρρήσεις <ήσαν> απαραίτητοι.¹⁵³

26. Εορτές του θερισμού

Τη χρονιά που γράφεται το παρόν έργο, 1939, άρχισαν να οργανώνονται εορτές του θερισμού, αρχαίο έθιμο «τα Ελευσίνα». Αυτής της εορτής λείψανα <διαβλέπω ότι> σώζονται στη Σιάτιστα, όπου την πρώτη μέρα του θερισμού, προτού ν' αρχίσει ο θερισμός του αγρού, ο κεχαγιάς κάμνει με στάχυα ένα σταυρό και κατόπιν δίδει το σύνθημα στους θεριστές να αρχίσουν να θερίζουν. Τον σταυρό <αυτό> ο νοικοκύρης του αγρού τον παίρνει και τον κρεμνάει στο ταβάνι από το δωμάτιο της υποδοχής, όπου ευρίσκεται (παραμένει κρεμασμένος) καθ' όλο το έτος.

27. Το σιτάρι που βάζουν τα κορίτσια <κάτω από το μαξιλάρι τους στο Σάββατο> του Αγίου Θεοδώρου

Από το σιτάρι που πηγαίνουν οι χριστιανοί <στην εκκλησία> τα τρία Σάββατα: των Ψυχών, της Τυρινής και του Αγίου Θεοδώρου, που είναι όλα

¹⁵¹ Η ίδια έκταση οριοθετημένη με δεδομένα του 2010: προς Α.: γωνία Μητροπόλεως και Δ. Τράχου, προς Β.: γωνία Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά και Ζαβίρα, προς Δ.: γωνία Ρήγα Φεραίου και Καποδίστρια και προς Ν.: γωνία Αν. Τσίπου και Κυρά Σανούκως.

¹⁵² (Σημ. συγγραφέα- μεταφορά από το κείμενο): αντρόγυνο= ο άντρας και η γυναίκα. Χουχουγιάσης= απόχηρος <=χήρος>. Χουχουγιάσινα= η χήρα. Πετνάρια<Πετεινάρια= οι άγαμοι νέοι και πουλακίθες= οι νεάνιδες.

¹⁵³ (Σημ. συγγραφέα- μεταφορά από το κείμενο): Οι χουχουιάσινες φρονώ ότι έχουν την αρχή από την οικογένεια του Χούχου, (Φ.Ζ. σελ. χειρ. 601), που πρώτη θα έχει (ίσως είχε) εισαγάγει το παιχνίδι και η οποία σήμερα δε σώζεται (δεν υπάρχει πια).

Σημ. επιμ.: Το όνομα Χούχας εντοπίζεται στο 6^ο Μέρος, στους ευεργέτες της Σιάτιστας.

<ημέρες> αργίας <τουλάχιστον για τις γυναίκες>,¹⁵⁴ παίρνουν τα κορίτσια <το απόγεμα της παραμονής> του Αγίου Θεοδώρου εννέα σπυριά. Τα σπυριά αυτά <μαζί> με την πρώτη δαγκασιά του ψωμιού [κατά το δείπνο], που δεν την τρώγουν <αλλά την κρατούν>, τα δένουν σε ένα κόκκινο πανάκι και, όταν παν να κοιμηθούν, μεταβαίνουν <πρώτα> σε ένα δέντρο ή σε μια τρανταφυλλιιά κι αφού θα πουν (180) τα εξής λόγια: «<Άγιε Θεόδωρε και στρατηλάτη>, συ που γυρίζεις Δύση κι Ανατολή, κάνε εκείνον που είναι στη μοίρα μου να 'ρθει απόψε στο στάρι αυτό, να το σπείρομε, να το θερίσομε μαζί, να το αλωνίσομε μαζί και μαζί να το φάμε», <στη συνέχεια>, χωρίς να ομιλήσουν έρχονται στο δωμάτιο του ύπνου, βάζουν το σιτάρι από κάτω από το προσκέφαλό τους, κοιμούνται και βλέπουν <ή ελπίζουν ότι θα δουν> στον ύπνο <τους> τον προορισμένο για σύζυγο.

28. Ο αργαλειός¹⁵⁵

Εφθασεν η άνοιξη, οι μέρες έγιναν πιο μεγάλες και πιο ζεστές, η καλή νοικοκυρά θα στήσει τον αργαλειό της στο πιο ευάερο και δροσερό μέρος τους σπιτιού της και <είναι> ανάγκη να ετοιμάσει τα υλικά. Ο νοικοκύρης θα αγοράσει το νήμα από τον έμπορο που προμηθεύεται τα καλύτερα νήματα από την αγορά της Θεσσαλονίκης, βαμβακερό και τριπλικίσιο¹⁵⁶, και μαλλιά από κανένα κτηνοτρόφο ή από ειδικόν έμπορο, που τα φέρνει από τη Δράμα ή την Αδριανούπολη ή από την Ανατολή. Τη μετάξινη κλωστή την έχει έτοιμη η κυρία του από πέρυσι. Άνοιξε κουκούλι μόνη της, που, για να χαϊρώσει,¹⁵⁷ διέδιδε χίλιες δυο ψεύτικες ειδήσεις, έμασε το θεμεκέλι¹⁵⁸, το έκαμε κλωστή με έναν απλούστατο τρόπο – μέσα σε γλιαρό νερό έβαλε τα θεμεκέλια και με ένα ξυλάκι (κλήμα σπασμένο) πιάνοντας και σέρνοντας την κλωστή από το θεμεκέλι το έκαμε κλωστή και την κλωστή την έχει από τότε έτοιμη, για να υφάνει το

¹⁵⁴ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): «Ανάθεμα ποιος δούλεψε τα τρία καλά Σαββάτα, του Ψυχού, κι της Τυρινής κι τ' Αγίου Θεοδώρου».

¹⁵⁵ Σημείωση συγγραφέα: Ο αργαλειός είναι μια από τις υφαντουργικές μηχανές που, παρά τις τελειοποιήσεις τους, διατηρούν ακόμη τα πρωταρχικά γνωρίσματα των μέσων που ο άνθρωπος μεταχειρίστηκε προσπαθώντας να εξασφαλίσει τον ιματισμό του.

¹⁵⁶ **Τριπλικίσιο**, πιθανόν από τη λέξη Τεριπλένιο (το) = 1. νήμα αντοχής (βενετικό). 2. κάθε υφαντό με τέτοιο νήμα. Πρόσθεταν στις δύο βαμβακερές κλωστές και μία τριπλένια, που είναι πιο χοντρή απ' την μπαμπακερή (= νήμα βαμβακερό), που χρησιμοποιούσαν ως στημόνι (στον σπιτικό αργαλειό) και υφάδι. Με τριπλένιο νήμα που πρόσθεταν στο βαμβακερό έφτιαχναν σεντόνια, πετσέτες, προσόψια και γενικά την προίκα των παιδιών. Ίσως επειδή ήταν τρίκλωνο νήμα να ονομάστηκε <τεριπλένιο>, λέξη μάλλον βενετική, [ιταλ. terna (= τρία) + pleno (= πλήρης)] > τριπλένιο (= τρεις ολόκληρες κλωστές).

¹⁵⁷ **Χαϊρώνω**, προκόβω, στερεώνω.

¹⁵⁸ **Θεμεκέλι**, από την περιγραφή της επεξεργασίας του φαίνεται ότι θεμεκέλι είναι το βομβύκι του μεταξοσκώληκα, από το οποίο παίρνουμε τη μεταξωτή κλωστή.

ηλιασμένο της πανί. Επίσης, έχει έτοιμη και τη λινή κλωστή, που <την> έκαμε τις μακρές νύχτες του χειμώνα, για τα λινά πανιά.

Αφού ο νοικοκύρης προμηθευθεί τα νήματα και τα μαλλιά, οι γυναίκες την άλλη μέρα βρίσκονται σε κίνηση από το πρωί. Σκαφίδια μπροστά στο πηγάδι με νήματα και μαλλιά. Γυναίκες ανασκουμπωμένες ως τη μασχάλη και ζωσμένες με ποδιές, άλλες βγάζουν νερό με το γκουβά, άλλες ασχολούνται με το πλύσιμο και σαπούνισμα (181) των νημάτων και άλλες με το πλύσιμο [των μαλλιών με άφθονο νερό] και, αφού θεωρήσουν αρκετό το πλύσιμο, τα εκθέτουν στον αέρα και στον ήλιο να στεγνώσουν και, άμα στεγνώσουν, αρχίζουν άλλες εργασίες. Τα μαλλιά θέλουν λανάρισμα και γνέσιμο και ετοιμάζονται τα λανάρια και το τσικρίκι. Τα νήματα πρέπει να καλαμιστούν και χρειάζεται η ανέμη¹⁵⁹ και η ροδάνη¹⁶⁰ και τα καλάμια και, αφού καλαμιστούν, πηγαίνουν στη διάστρα (διαστήριο), όπου τακτοποιούνται τα νήματα και τοιμάζονται για ύφασμα (για ύφανση). Απ' εκεί φέρνονται σε ειδική τεχνήτρια (τυλίχτρα), για να κάμει την τρούμπα, και, άμα γίνει η τρούμπα, έρχεται η σειρά από το πέρασμα της κλωστής του στημονιού στα μτάρια (μιτάρια) και στο χτένι (το αναβόδισμα) και, άμα τελειώσει και αυτό, ακολουθεί το στήσιμο του αργαλειού, που γίνεται με μεγάλη χαρά, γιατί τέλειωσαν οι πολύπλοκες δουλειές και μπαίνουν στην καθαυτό δουλειά.

Πώς γίνεται το στήσιμο; <βλέπε Παράρτημα εικ.16> Ο αργαλειός είναι (αποτελείται από) τέσσερα ξύλα, που χρησιμεύουν ως βάσις (που είναι τα βασικά, απαραίτητα στοιχεία) του ορθογωνίου παραλληλεπίπεδου <του σκελετού του>. Στο κάτω μέρος [τα ξύλα] είναι ογκώδη, άνω από το κάθισμα της υφάντρας φέρουν δόντια, <5>, όπου τίθενται (στηρίζονται / εφαρμόζονται) τα διάφορα χρειώδη ξύλα του αργαλειού, η τρούμπα, η κομποδέτρα κ.λπ.. Τα 4 ξύλα [στο κάτω και πάνω μέρος τους] συνδέονται με οριζόντια και κάθετα <προς αυτά> ξύλα.

Άμα στηθούν τα ξύλα, <1,2,3,4> και σχηματισθεί το ορθογώνιο (ο σκελετός του αργαλειού), περνούμε στο οπίσω μέρος <του> την τρούμπα, <11>, της οποίας τα νήματα <τα> έχομε περασμένα από τα καλαμίδια, <15>, τα μτάρια, <14,16>, και από το χτένι, <9>. Τα καλαμίδια ξεχωρίζουν τα νήματα στα μτάρια, χωρίς αυτά δεν ανοίγει το «στόμα». Από το χτένι, που είναι <μέσα> στο ξυλόχτενο, <8,18>, που είναι περασμένο και στερεωμένο στα επάνω κάθετα ξύλα του ορθογωνίου <σκελετού του αργαλειού>, φέρονται τα νήματα στην

¹⁵⁹ Σημείωση συγγραφέα: (1) Η ανέμη χρησιμεύει να μαζεύουν το νήμα στα καλάμια και στα μασούρια. (2) το τσικρίκι <χρησιμεύει> να κάμνουν τις πάλτσες, <κουλούρες πολύ αραιωμένου μαλλιού>, κλωστές. Αυτό μπορεί να αντικαταστήσει τη ροδάνη (ροδάνη <μεταφορικά>= φλύαρος). Το τσικρίκι μπορεί να το αντικαταστήσει η ρόκα και το αδράχτι.

¹⁶⁰ Ροδάνη, (ροδάνι) όργανο με το οποίο περιτυλίζουν το νήμα της ανέμης σε μασούρια. Συνώνυμο: τσικρίκι. (Βλέπε Παράρτημα εικ. 16,17,18,19,20). Επίσης, στο Παράρτημα την § 2. Υφαίνω σε αργαλειό.

κομποδέτρα, <6>, στην οποία θέτουν μια βέργα, που δένεται στην κομποδέτρα και σ' αυτήν <τη βέργα> κομποδένονται τα νήματα. Κάτω στο πάτωμα είναι οι **πατήτρες, <13>**, που δένονται στα μτάρια και έχουν συγκοινωνία (*σύνδεση*) με τα **καρούλια, <12>**, που είναι δεμένα στο επάνω μέρος <του αργαλειού> σε ένα <οριζόντιο> ξύλο. **(182)** Η υφάντρα πατώντας τη μια πατήτρα ανεβάζει το ένα μτάρι και κατεβάζει το άλλο και ανοίγεται το **στόμα** και περνάει η σαΐτα με το νήμα, που το χτυπούν με το ξυλόχτενο και σφίγγει. Το νήμα που υφαίνεται (που έγινε δηλ. *ύφασμα, πανί*) κουλουριάζεται (*τυλίγεται*) στην κομποδέτρα, η οποία σταθεροποιείται με ένα ξυλάκι (τη **ζάνουζα, <7>**), η οποία σφίγγεται (*ακινητοποιείται*) με ένα σχοινί <που είναι> δεμένο στο ξύλο του αργαλειού, περνάει από μια οπή της ζάνουζας, <τυλίγεται σ' αυτήν> και κομποδένεται εκεί.

Άμα τακτοποιηθεί ο αργαλειός, η υφάντρα με χαρά αρχινάει να υφαίνει και να εκδηλώνει τη χαρά της τραγουδώντας τα ακόλουθα τραγούδια:

(1). Στον αργαλειό της καθισμένη τη σαΐτα της πετάει,
το ξυλόχτενο χτυπάει, μια δουλεύτρα πηνημένη (*παινεμένη*).
Στο χωριό την ξέρουν όλοι την υφάντρα την καλή,
γιατί σ' ένα της πανί ψιλοκέντησε την πόλη.
Όλο δος του κι αυγατίζει άσπρα κάτασπρα πανιά
και με τέχνη τα πλομίζει (*πλουμίζει*).

(2). Μαλαματένιος αργαλειός, μαλαματένιο χτένι
και η κόρ<η> που το υφαίνει στημόνια τρων<ε> τα χέρια της
κι ο πάγκος την ποδιά της
και το βαρύ το σχέδιο τρώει τα σωθικά της,
Αχ! τρώει τα σωθικά της.

Όταν στήνονταν ο αργαλειός, ο τυχών επισκέπτης έπρεπε τρεχάτος να πάει στο μέρος που στήνονταν ο αργαλειός, για να «κινήσ'» (*για να ξεκινήσει*) με ευκολία, χωρίς εμπόδια (κόψιμο κλωστών, σκόνταμμα της σαΐτας, δυσκινησία του χτενιού). Αλλά, και όταν τελείωνε το ύφασμα (*η ύφανση*), κάτι γίνονταν με τη βέργα που είναι **(183)** <στην> τρούμπα, της δίδεται δύναμη μαντείας. Την παίρνει <τη βέργα> κάποια με το στόμα και αμίλητη τρέχει στο μέρος του σπιτιού από όπου φαίνεται ο δρόμος, για να ιδεί ποιος θα περάσει και, αν εκείνος που θα περάσει είναι αρσενικός, η κυρία του σπιτιού, αν είναι έγκυος, θα γεννήσει αγόρι, εάν είναι γυναίκα ή κορίτσι,¹⁶¹ θα γεννήσει θηλυκό.

Ο αργαλειός σε κάθε σπίτι ήτο απαραίτητος. Η οικοδέσποινα που δεν ύφαινε μόνη της τα πανιά που της χρειαζόνταν δεν θεωρούνταν καλή νοικοκυρά. Επίσης, μόνη της ύφαινε τις βελέντζες, τα κιλίμια, το χαλί για το δωμάτιο της υποδοχής, τις κουβέρτες, όπως μονάχη έπλεκε τις κάλτσες για τα μέλη της οι-

¹⁶¹ **Γυναίκα ή κορίτσι**, παντρεμένη γυναίκα ή ανύπαντρη.

κογενείας της, τις τσίπκες¹⁶² για τα σινδόνια, για τις πιτσέτες, για τις τραχηλιές¹⁶³, για τα μανίκια από τα υποκάμισα και εν γένει για όλα τα είδη του ρουχισμού, που στολίζονταν τα άκρα <τους> με τσίπκες.

[Στη Σιάτιστα] η χειροτεχνία των υφαντών, πλεκτών και κεντητών ήταν πολύ προηγμένη. Δυστυχώς δεν έγινε γνωστή στον έξω της Σιάτιστας κόσμο, καθόσον οι Σιατιστινιές δεν τα έκαμναν για πούλημα, αλλά για να ενδύσουν τον εαυτό τους και να στολίσουν τα σπίτια τους. Ολίγες τα έκαμναν για πούλημα, μα αυτές ειργάζονταν αυτά κατά παραγγελίαν των πλουσίων γυναικών της Σιάτιστας. Σήμερα έπαυσαν να ασχολούνται με τα έργα αυτά της χειροτεχνίας και οι σημερινές οικογένειες κατήντησαν από αυτάρκειες παραγωγοί σε καταναλωτές των ετοιμών ειδών ειδικών εμπορών. (184)

29. Πανήγυρη της Παναγίας Μικροκάστρου (Τσιαρουσίνου)

Ενα έθιμο, που την αίγλη και μεγαλοπρέπειά του τείνει να αφανίσει η πρόοδος των μέσων της συγκοινωνίας, είναι το έθιμο της πανηγύρης της Μονής της Παναγίας στο χωρίο Μικρόκαστρο, που εορτάζεται την 15 Αυγούστου.

Οι θρησκευτικές εορτές και πανηγύρεις στις ιερές μονές, στα άσυλα της εθνικής παιδείας και ελευθερίας στην εποχή της μαύρης δουλείας, χρησίμευαν όχι μονάχα να γίνει ανανέωση παλαιών γνωριμιών, σύναψη νέων γνωριμιών, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες εμπορικές μεταξύ των προσώπων της περιφέρειας, στην οποία ανήκεν η μονή, και των γειτονικών περιφερειών, αλλά και υπέκρυπταν την επιδίωξη σκοπών εθνικής δράσης, γιατί εκεί συνέρχονταν παράγοντες εθνικοί με το πρόσημα να εκπληρώσουν καθήκοντα θρησκευτικά. Εκεί συγκεντρώνονταν τα πρόσωπα που ειργάζονταν εθνικά, συνάπτονταν φιλικές αναμεταξύ τους, ανταλλάσσονταν σκέψεις και γνώμες για την αντιμετώπιση των τυραννικών μεθόδων και πιέσεων από μέρος της τουρκικής Κυβερνήσεως και με την σκέπην και προστασίαν του Αγίου της ιεράς μονής θα λαμβάνονταν αποφάσεις για ενεργόν δράση, για να γίνει όσο το δυνατόν ταχύτερα και σιγουρότερα η αποτίναξη της πικρής δουλείας και η απαλλαγή από τις πιέσεις του τυράννου. Αφού και τέτοιοι σκοποί υπαγόρευαν τις πανηγύρεις, μπορούμε να φανταστούμε με πόση χαρά και ανυπομονησία περιμένονταν (*αναμενόταν*) η μέρα του εορτασμού τους.

Από την παραμονή της 15 Αυγούστου, ημέραν <γεμάτη> από ευχάριστες προετοιμασίες για τη Σιάτιστα, επισκέπτονταν αυτήν έφιπποι και με θορυβώδη

¹⁶² **Τσίπκα**, δαντέλα, διαφανές ύφασμα. Εδώ εννοεί τη δαντέλα που πλέκουν με βελονάκι και μεταξωτή κλωστή στο τέλειωμα του γιακά και των μανικιών και έχει την επωνυμία «δοντίσια», από τη μορφή που έχει στο τέλειωμά της, μικρές μυτούλες σαν δόντια. Βλέπε Παπαδάκη Ελευθερία, **Λαογραφικά της Σιάτιστας από τα Τετράδια και τις αφηγήσεις του Νέστορα Τσιρλιγκάνη.**

¹⁶³ **Τραχηλιά**, (για ενδύματα) η λαιμόκοψη.

όργανα (τα νταούλια) οι Κοζανίτες. Ευσταλείς και υπερήφανοι νέοι, γεμάτοι από σφρίγος έρχονταν άλλοι να ενωθούν στη Σιάτιστα με τους εκεί φίλους τους και <να> κάμουν μια παρέα εορταστών και άλλοι να μεταβούν από την εσπέρα στην Ιερά Μονή. Ο κόσμος της Σιάτιστας έβγαινε σε υποδοχή και δείχνονταν προθυμότατοι¹⁶⁴ στο να παράσχουν θερμήν φιλοξενία την εσπέρα εκείνη. Την πρωία της επομένης, πριν ανατείλει η ήλιος, καταρτίζονταν οι εορταστικές ομάδες και (185) ελάμβαναν την άγουσα στην Ιερά Μονή με τη συνοδεία και των μουσικών οργάνων. Καμαρωτοί επάνω σε ίππους ή ημιόνους, τους οποίους έχουν στολίσει με άνθη στα κεφάλια, έχουν οπλίσει με χαλινάρια που αστράφτουν και με αναβολείς¹⁶⁵ που λάμπουν και έχουν καλύψει τα σάγματα (τα σαμάρια) με κόκκινες γιάμπολες¹⁶⁶, σιγοβαδίζουν σαν να πρόκειται για καμιά παρέλαση επιθεώρησης. Οι δρόμοι της Σιάτιστας αντηχούν από τα όργανα και τους βηματισμούς των ζώων, μα αυτά όχι περισσότερο της ώρας, κατόπιν βασιλεύει σιγή νεκρική στην πόλη. Ο κόσμος που έμεινε στη Σιάτιστα πήγε στην εκκλησιά, για να παρακαλέσει ο καθένας την Παναγιά, τη μητέρα του χριστιανικού κόσμου, να μεσιτεύσει στον υιό της για τη θεραπεία του ψυχικού ή σωματικού πόνου του. Ύστερα από τη θεία λειτουργία το πλήθος διασκορπίζεται σε επισκέψεις και κατόπιν συγκεντρώνεται στο άκρο της πόλεως, στο ντουλάπι (προσκυνητάρι) της Αγίας Τριάδος, αναμένοντας στους βράχους, που είναι παράπλευρα στο δρόμο, την επιστροφή των πανηγυριστών. Τα βλέμματα όλων είναι στραμμένα στο κλώσμα¹⁶⁷, όπου άρχισαν να φαίνονται μερικά μελανά σημεία. Είναι [επάνω σε όνους] οι μικροί πανηγυριστές, που προκαλούν τα σκώμματα¹⁶⁸ των θεατών κατά την παρέλασή τους, γιατί αμιλλώνται ποιος που ποιος (ποιος από ποιον) να τρέξει περισσότερο.

Οι μεγάλοι, αφού έχουν ακολουθήσει (παρακολουθήσει) τη λειτουργία στην Ιερά Μονή, αποσύρονται στο εκκλησάκι του Αϊ-Λιά, που κείται (βρίσκεται) στο άκρο του χωριού προς τη Σιάτιστα. Εκεί, κάτω από τη σκιά των γηραιών δρυών, παίρνουν το πρόγευμά τους και πίνουν από το εκλεκτό κρασί της Σιάτιστας, που <το> έχουν φέρει στις απαραίτητες ιστορικές πλόσκες¹⁶⁹, τραγουδώντας το:

«Εις κύκλον καθίστε, τις πλόσκες γεμίστε κι ο δείπνος ας είναι των δούλων λιτός. Ζουν άλλοι εις άλλας τρυφάς και κραιπάλας, πλην είναι ο βίος των δούλων πικρός». (186) Εκεί αποκτούν τις πρώτες εκφάνσεις της ευθυμίας και με τη συντροφιά της ευθυμίας ιππεύουν και ξεκινούν δια τη Σιάτιστα. Φθάνουν στο

¹⁶⁴ Σχήμα κατά το νοούμενο (προθυμότατοι, αντί προθυμότατος). Βλέπε Εισαγωγή.

¹⁶⁵ **Αναβολέας**, ο σιδερένιος κρίκος που κρέμεται από τη σέλα, στον οποίο πατάει ο ιππέας, για να ανεβεί στο άλογο.

¹⁶⁶ **Γιάμπολη**, βελέντζα, ολόμαλλο χειμωνιάτικο σκέπασμα υφαντό.

¹⁶⁷ **Κλώσμα**, στροφή του δρόμου.

¹⁶⁸ **Σκώμματα**, πειράγματα.

¹⁶⁹ **Πλόσκα**, ξύλινο δοχείο για κρασί, (συνώνυμα: τσότρα, φλασκή).

Γκραντίστι¹⁷⁰, ανασυντάσσονται και με τάξη παρελαύνουν προ του πλήθους και διασκορπίζονται στους δρόμους και στα σπίτια της Σιάτιστας. Όταν περνούν από την πλατεία των Τριών Πηγαδιών σταματούν, αφιπεύουν και χορεύουν εκεί συνήθως τον Αρβανίτικο χορό, που είναι σύμφωνος με το παράστημα και την περιβολή των εορταστών, γιατί την ημέρα αυτή προπάντων τα παλικάρια της Γεράνειας Σιατίστης όλα ντύνονται με μανδύες ευζωνικούς και φουστάνελες ολόλευκες και ολοκάθαρες και σιδηρωμένες της ώρας και με όλα τα παρεπόμενα, χολέβες¹⁷¹, ζώνες, τσαρούχια και στον καιρό της Τουρκοκρατίας προκαλούσαν τα ρίγη της εθνικής συγκίνησης των θεατών και τα παταγώδη (ενθουσιώδη) χειροκροτήματα. Όλην την μέρα η Σιάτιστα βοΐζει από τους ήχους των μουσικών οργάνων, από τα τραγούδια και τα ποδοβολητά των ζώων και την νύχτα ακόμη, διότι, για να περιποιηθούν τους Κοζανίτες, εξακολουθούν να διασκεδάζουν και τις νυχτερινές ώρες, καθόσον πολλοί Κοζανίτες διανυκτερεύουν στη Σιάτιστα διασκεδάζοντας και μονάχα την επομένη επιστρέφουν στην Κοζάνη, όπου μεταφέρουν τα λείψανα της ευθυμίας τους. (187)

30. Τα σωζόμενα ιδιωτικά αρχοντόσπιτα στη Σιάτιστα

Σε μερικά κτίρια ο ιστορικός της σήμερα έχει την ιστορία του τόπου, όπου αυτά ευρίσκονται ιδρυμένα, και την καλύτερη και μεγαλύτερη απόδειξη του πολιτισμού του. Τα κτίρια είναι οι άφωνοι μάρτυρες της ιστορίας, των πρώτων βημάτων της πνευματικής σταδιοδρομίας, αλλά και των δεινοπαθημάτων των προγόνων μας. Στο σπίτι του γράφοντος τις γραμμές αυτές στο καθημερινό δωμάτιο, μέσον ενός ντουλαπιού, γίνονταν η έξοδος των ενοίκων στο οπίσω μέρος του σπιτιού, για να μπορούν να φύγουν σε περίπτωση επίθεσης ληστών ή επιδρομέων. Υπάρχει κρυψώνα σε μέρος ασφαλές, όπου εξασφάλιζαν τα πολύτιμα πράγματα, όταν αναγκάζονταν από τις επιδρομές να αφήνουν έρημο το σπίτι. Όλα τα δωμάτια στα αρχαία (παλιά) σπίτια έχουν πόλτσες και από κάτω από τις πόλτσες φέρουν καρφιά με γάντσους (καρφιά που καταλήγουν σε γάντζους στραμμένους) προς τα επάνω όχι βέβαια χωρίς σκοπιμότητα. Όλα αυτά και πολλά άλλα <είναι πραγματα> που ένας ιστορικός θα εξετάσει και θα βγάλει συμπεράσματα για τη ζωή και τους κινδύνους των προγόνων μας. Και δια τούτο επιβάλλεται η διάσωση των παλαιών κτιρίων ή <η> περιγραφή αυτών.

Έρχομαι αμέσως σε μια σύντομη έκθεση των ολίγων αρχοντόσπιτων που στόλιζαν τη Σιάτιστα και έδειχναν τον πολιτισμό της, που τα τέκνα της, που ζούσαν στην Ευρώπη, μετέφεραν στην πατρίδα τους και αποτύπωναν στις κατοικίες τους, που έκτιζαν κατά πρότυπα ευρωπαϊκά. Τα κτίρια που οπωσδήποτε σωζονται σήμερα¹⁷² είναι τα εξής:

¹⁷⁰ Γκραντίστι, σήμερα «Υπολοχαγού Καπιτσίνη», μετονομασία με Β.Δ. 483/1969.

¹⁷¹ Χολέβες και χολέβια, μάλλινα καλύμματα των ποδιών, σαν περικνημίδες, που κάλυπταν τα πόδια από τα γόνατα ως τον αστράγαλο.

¹⁷² Σήμερα, η εποχή κατά την οποία έγραφε ο Φ.Ζ.

1. Του οίκου των Μανουσαίων, τα τελευταία χρόνια των αδελφών Δούκα Τζάτσα, το οποίον κτίσθηκε στα 1761 και κηρύχθηκε μνημείο εθνικό, απαλλοτριωθέν υπό του Υπουργείου του Τουρισμού.

2. Του Χατζή Ιωαννίδου, Τσιαγκάλη, σήμερα Κ. Νεραντζοπούλου, που κτίσθηκε στα 1754¹⁷³.

3. Του Γεωργίου Σαχίνη, κατόπιν του (μετά από τον) κυρ Τασιούλα, ακολούθου του Αλή πασιά, και σήμερα του Δ. Βόκα. Τούτο κτίσθηκε στα 1710.

4. Του Ν. Χατζημιχαήλ ή μάλλον της Φωτεινής Χατζημιχαήλ, σήμερα των αδελφών Κανατσούλη. Σ' αυτό ο ζωγράφος σε ένα δωμάτιο έχει παραστήσει την ελληνική μυθολογία με το όνομα «Πάνθεο» και υπερήφανος για τούτο έκαμε την προτομή (προσωπογραφία) του στο στύλο ενός παραθυριού. Τούτο κτίσθηκε το 1746. (188)

5. Της Πούλκουσ στη Γεράνεια, που χτίστηκε στα 1752. Και σ' αυτό ο πρωτομάστιορας, περήφανος για την αρχιτεκτονική μορφή που μπόρεσε να δώσει στο κτίριο, έγραψε [τα ακόλουθα], με την πεποίθηση ότι οι μεταγενέστεροι θα θαυμάσουν αυτό: «Αν ρωτάτε, άρχοντες, ποιος μάστιορας το έχτισε; Νάκος από την Κόνιτσα».

6. Το Μουσταφάδικο, σήμερα αδελφών Νεράντζη, που χτίστηκε στα 1710. Αυτό με άλλα δυο είναι τα αρχαιότερα. Είναι κι αυτό στη Γεράνεια.

7. Της Δημητράκουσ¹⁷⁴, το οποίο πωλήθηκε και χωρίστηκε σε δυο. Είναι τριώροφο, όπως και όλα τα άλλα, γιατί στην κατασκευή παρατηρείται ομοιότητα. Το κάτω πάτωμα έχει μεσιά, υπόγειο και, δεξιά ως προς τον εισερχόμενον, μαγαζί, που χρησίμευε για τα εμπορεύματα που έφερναν από την Ευρώπη. Το δεύτερο πάτωμα, όπου ανεβαίνει κανείς με ολιγοβάθμια κλίμακα, έχει στο μέσον μια αίθουσα, τον ανηλιακό¹⁷⁵ και δεξιά και αριστερά δωμάτια. Αριστερά έχει και ένα διάδρομο μέσον του οποίου βγαίνουν στο οπίσω μέρος του σπιτιού, όπου υπάρχει μια μεγάλη πόρτα, που φέρει στο δρόμο, και όπου (στο πίσω μέρος του σπιτιού) βρίσκονταν η πολεμήστρα, οι ξενώνες, η δεξαμενή και τα μαγειρεία. Από το δεύτερο πάτωμα, μέσον ενός μικρού διαδρόμου που έχει την αρχή στην άκρα του ανηλιακού αριστερά, φθάνομε στη μεγάλη κλίμακα που μας φέρει στο τρίτο πάτωμα, το οποίο κλείεται με μια πολύ βαριά γκλαβανή (καταπακτή) και αποτελείται από μια μεγάλη αίθουσα με εξέδρες, από τον ηλιακό¹⁷⁶ και από δωμάτια ευρύχωρα με παράθυρα που φέρουν χρωματιστές υάλους. (189)

¹⁷³ Στο χειρογράφο ο Φ.Ζ., σελ. 537, σημειώνει 1755.

¹⁷⁴ Το αρχοντικό αυτό δεν αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία.

¹⁷⁵ **Ανηλιακός**, πιθανή παραγωγή από το αρχαίο ρήμα ανηλιάζω = εκθέτω στον ήλιο, λιάζω. Ανηλιακό = το λακωτό, το δωμάτιο που το «λουίζει» ο ήλιος. Βλέπε και **Παράρτημα, § 4. Αρχοντικά, Σύντομες πληροφορίες για τη δομή των σιατιστινών αρχοντικών.**

¹⁷⁶ **Ηλιακός**, βλέπε § 4. **Αρχοντικά, Σύντομες πληροφορίες για τη δομή των σιατιστινών αρχοντικών.**

8. Των αδελφών Χατζηγιάννου, το οποίο ήταν της κυρά Σανούκως, που την τραγούδησαν οι περασμένες γενεές και θα την τραγουδούν οι μεταγενέστερες γενεές της Σιατίστας, γιατί αποδείχτηκε ένας τύπος γυναίκας εξαιρετικά ευφυούς, τολμηρής και ψυχραιμής σε απίστευτο βαθμό.

9. Το σπίτι του Κώτσιου Τζιουρά, άλλοτε της κυρά Κυριάκινας στα Γκαράθικα (*Γκαράθικα*). Αυτό κτίστηκε αμπροστά από τα 1737, γιατί η χρονολογία αυτή είναι χρονολογία της ζωγραφιάς (*ζωγραφικής διακόσμησης*) του σπιτιού, που γίνονταν ύστερα από πολλά χρόνια αφότου χτίζονταν το σπίτι και έτσι φρονώ ότι θα έρχεται ως προς την αρχαιότητα μεταξύ των πρώτων.

10. Των αδερφών Τζίνου¹⁷⁷, Δημητρίου και Κωνσταντίνου, σήμερα αδελφών Μπασιά, και τούτο δεν σώζει την αρχική μορφή, γιατί πωλήθηκε σε δυο και χωρίστηκε.

11. Του ιατρού Νικολαΐδου, άλλοτε Κασνάρη και σήμερα Παύλου Ταχμιντζή. Και τούτο δεν σώζει την αρχαία (*παλιά, αρχική*) μορφή, διότι ο αγοραστής, πρωτομάστιορας το επάγγελμα, το ετροποποίησε. Τούτο φρονώ ότι ήτο το σπίτι του Γεωργίου Ζαβίρα, του οποίου την φωτογραφίαν¹⁷⁸ <> κατείχε η οικογένεια του ιατρού.

12. Των αδελφών Σπύρου, σήμερα Αθανασίου Τράχου. Τούτο ήτο το σπίτι του πολλού Παπαζώλη ή Παπάζογλου.

13. Του Κώτσιου Χατζηγιάννη.

14. Του Μπήτια Χατζηγιάννη.

15. Του Νικολάου Γκαργκατσουία, στη Γεράνεια, άλλοτε του Λασπά, που χρησίμευσεν ως Μητρόπολη. (190)

16. Των αδελφών Αργυριάδου, του πολλού Παπαρρίζου, που χτίστηκε στα 1759.

17. Της Μπεινας Κώτσιου, ιατρού, της οποίας ο αδερφός ανεχώρησεν από τη Σιατίστα, για να μη επιστρέψει, καθόσον δεν βαστούσε η καρδιά του να βλέπει την αδερφή του τυφλή από υπαιτιότητά του, καθόσον από απροσεξία τής έβγαλε με το πιρούνι το μάτι της. Αυτού ο υιός χρημάτισε στα 1900 δήμαρχος Βουκουρεστίου.

18. Του Θωμά Κόκκα, σήμερα των αδελφών Γ. Κατρανά.

19. Των αδελφών Γκερεχτέ. Ο οίκος αυτός ομοιάζει με ένα οχυρό κτισμένο εντός βάθους με τοίχους υψηλούς, που για να φθάσεις σ' αυτό [από την άνω είσοδο], πρέπει να κατεβείς μια κλίμακα λίθινη με πολλές βαθμίδες. Φαίνεται ότι κτίστηκε σε εποχή που οι προπάτορές τους ήσαν εμπορευόμενοι στην Ευρώπη, όπου και τους δόθηκε το όνομα Γκερεχτέ, το οποίο <στη γερμανική γλώσσα> σημαίνει δίκαιος.

¹⁷⁷ Ο τύπος εμφανίζεται με δυο μορφές γραφής στο χειρόγραφο του Φ.Ζ. Τζίνος και Τζήνος. Κρατούμε την πρώτη.

¹⁷⁸ Χρονολογικά θεωρούμενη η πληροφορία δεν μπορεί να δηλώνει φωτογραφία με τη σημερινή έννοια, ίσως εννοεί προσωπογραφία, πορτρέτο. Φωτογραφίες έχουμε από το 1837 και μετά.

Αντιγράφομεν εδώ την περιγραφήν του σπιτιού της οικογενείας των Μανουσαίων¹⁷⁹ υπό του καθηγητού της Φιλολογίας Γεωργίου Θ. Γκανούλη, δημοσιευθείσαν στο **Μακεδονικό Ημερολόγιο** του Ν. Σφενδόνη στα 1939, στη σελ. 153.

Η Σιάτιστα ευθύς εξ αρχής υπήρξε το Παλλάδιον του Μακεδονικού Ελληνισμού και η πόλις του πλούτου και του Πνεύματος από του 1600 μέχρι του 1800 μ.Χ. Πλείστοι Σιατιστιείς έμποροι και λόγιοι εγκατεστάθησαν τότε εις την Βενετίαν, την Βιέννην, την Βουδαπέστην και την Ρωσσίαν, εις τας ψυχάς δε αυτών άσβεστος έκαίεν η κανδήλα των ιδανικών της Πίστεως και της Πατρίδος. Οικογένειαι εκ Σιατίστης εγκατεστάθησαν εις την Αυστριαν (191) και Βενετίαν κυρίως από του 1700 και ίδρυσαν ελληνικάς κοινότητες και περιφήμους εμπορικούς οίκους. Οι Σιατιστιείς έμποροι μετέφερον εις τα μεγάλα κέντρα του εξωτερικού δέρματα, γουναρικά, ερυθρά νήματα, κρόκον, βάμβακα ακατέργαστον, εισήγον δε από εκεί μεταξωτά υφάσματα, πολύχρωμα εριούχα, αγγεία εκ κρυστάλλου και πορσελάνης, καθρέπτας με πλαίσια επίχρυσα εξόχου γλυπτικής τέχνης, γυναικεία κοσμήματα πεποικιλμένα με αδάμαντας κ.λπ., εκ των οποίων μερικά διατηρούνται και σήμερα ακόμη ως οικογενειακά κειμήλια εν Σιατίστη¹⁸⁰. Μία δε εκ των οικογενειών αι οποίαι εγκατεστάθησαν κατά τον 18^ο αιώνα εις την Βιέννην και εζήσκουν το εμπόριον ήτο και η οικογένεια των Μανουσαίων, εκ της οποίας κατάγεται ο πρώτος καθηγητής της Ιστορίας του Εθνικού μας Πανεπιστημίου Θεόδωρος Μανούσης.

Οι μετανάσται ούτοι διετήρουν πάντοτε ψυχικήν επαφήν μετά της γενετείρας των και επανερχόμενοι εις αυτήν έκτιζον πολυτελείς και μεγάλας αρχοντικάς οικίας, ώστε δυνάμεθα να είπωμεν ότι ο 18^{ος} αιώνας δια την Σιάτισταν είναι αιώνας ακμής και ευτυχίας. Τον παλαιόν πλούτον του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνος της Σιατίστης μαρτυρούσι τα σωζόμενα περίπου 30 μεγάλα αρχοντικά σπίτια εν αυτή, τα οποία έχουν τον ίδιον σχεδόν αρχιτεκτονικόν βενετσιάνικον ρυθμόν, με τας ξυλογλύπτους οροφάς, τα χρωματιστά παράθυρα, την εν γένει εσωτερικήν ομοίαν διαρρύθμισιν και την εξωτερικήν τοιαύτην με τους υψηλούς τοίχους και τας πολεμιστρας, δια να προστατεύονται από τας επιδρομάς ίδια των Τουρκαλβανών κατά τους δεινούς χρόνους της δουλείας. Όσοι επισκέπτονται την Σιάτισταν θα μείνουν εκστατικοί βλέποντες μεταφερόμενον εκεί εις τα σπίτια αυτής τον παλαιόν (192) αρχιτεκτονικόν ρυθμόν της Βενετίας. Όσοι καταγίνονται με την νεωτέραν λαϊκήν τέχνην και με καλλιτεχνικάς και αισθητικάς μελέτας αξίζει να δώσωσιν ιδιαίτεραν προσοχήν εις τα παλαιά αρχοντικά σπίτια της Σιατίστης.

Το όλον εξωτερικόν των σπιτιών αυτών γεννά αίσθημα σεβασμού προς το παρελθόν, από δε την εσωτερικήν διαρρύθμισιν εννοεί τις ευθύς ότι εις αυτά έζησεν αρχοντιά επιβλητική, γνωρίζουσα να τοποθετή την οικογενειακήν ζωήν εις ανάλογον οικοδομικήν φόρμαν. Άμα προσέξη κανείς την αρχιτεκτονικήν μορφήν,

¹⁷⁹ (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα): που η υπηρεσία Τουρισμού έχει εξαγοράσει και μετατρέψει σε Μουσείο Λαϊκής Τέχνης.

¹⁸⁰ (Σημ. συντάκτη του άρθρου): Ίδε και **Ιστορία Σιατίστης**, υπό Ι. Αποστόλου σελ.14.

θα ίδη ότι είναι ανάλογος προς την εποχήν καθ' ην εκτίσθησαν. Οι τοίχοι μέχρι τέλους του πρώτου πατώματος είναι λιθόκτιστοι και χονδροί, αληθινά κάστρα με οπές δια την κήνη των όπλων, ώστε να δύνανται να αντέχωσιν εις τας επιδρομάς εχθρών. Το κάτω πάτωμα έχει υπόγειον και ολίγα και μικρά παράθυρα με σιδηρά κιγκλιδώματα, ενώ το επάνω έχει πολλά παράθυρα. Έτερον γνώρισμα της οικοδομικής είναι οι παλαιοί στύλοι, οι οποίοι υποβαστάζουν μεγάλους κλειστούς εξώστας, θεωρουμένους ως Τουρκικής προελεύσεως, επειδή αφθονούσιν εν Μικρά Ασία και ονομαζομένους «δρυφράκτους» εις την Ελληνικήν αρχαιότητα, «ταβλωτά» κατά τον μεσαίωνα και «σαχνισιά» σήμερα. Επίσης, η στέγη έχει πάντοτε κάποιαν προέκτασιν. Η αυλή των σπιτιών είναι πλακόστρωτος και εις τα άκρα αυτής είναι εκτισμένα διάφορα παραρτήματα, μαγειρείον, πλυντήριο, φούρνος, ξενών κ.λπ.. Τα μεγάλα σπίτια επικοινωνούν (193) αναμεταξύ των με θυρίδας και εν ώρα ανάγκης δύνανται να αποτελέσωσιν εν οχυρόν οικοδομικόν συγκρότημα, το οποίον εις τον δρόμον έχει πελωρίαν στερεάν πόρταν,¹⁸¹ η οποία χρησιμεύει δια να το προφυλάττη και κλείεται μόνον εν ώρα ανάγκης.

Εκ των σπιτιών τούτων δέκα του βενετσάνικου ρυθμού, τα πλείστα διατηρούνται εις οπωσδήποτε καλήν κατάστασιν. Το αρχαιότερον είναι του Ναούμ Νεραντζή (Μουσταφά), κτισθέν κατά το έτος 1710, έπειτα του Σαχίνη¹⁸² κατά το 1710, του Χατζή-Μιχαήλ κατά το 1746, κατεχόμενον σήμεραν υπό του απογόνου αυτού Κανατσούλη, του Πούλκη το 1752, του Χατζηγιαννίδου το 1754, ανήκον σήμεραν εις τον Νεραντζόπουλον, του Αργυριάδου¹⁸³ το 1759. Αναντιρρήτως όμως ένα από τα ωραιότερα σπίτια αυτά είναι το αρχοντικό του Μανούση, κτισθέν κατά το 1746, πραγματικόν μέγαρον. Επειδή τούτο σώζεται εις καλήν κατάστασιν, η υπηρεσία του Υπουργείου του Τουρισμού απεφάσισε να το εξαγοράση και να το μετατρέψη εις Μουσείον λαϊκής τέχνης.

Το αρχοντικό σπίτι του Μανούση εν Σιατίστη έχει εις τον περίβολον μίαν μεγάλην θύραν και άλλας μικροτέρας συγκοινωνούσας με τας γειτονικάς οικίας, δια να διευκολύνεται η έξοδος εν ώρα ανάγκης. Η πλακόστρωτος αυλή πλην των άλλων διαμερισμάτων έχει και μίαν πηγήν, το ύδωρ της οποίας έρχεται υπογείως με πηλίνους σωλήνας από την συνοικίαν των Δώδεκα Αποστόλων¹⁸⁴.

Άνωθεν της κυρίας εισόδου εις τον τοίχον υπάρχει εξωγραφισμένος δικέφαλος αετός και κάτωθεν αυτού όφεις, όστις συμβολίζει φύλακα της οικίας. Εις δε τον συνεχόμενον τοίχον εν σχήματι Γ υπάρχει επίσης λαξευτός δικέφαλος αετός, η χρονολογία της κτίσεως της οικίας 1763 –μην Ιούλιος – και δεξιά και αριστερά αυτού μικρότεροι δικέφαλοι αετοί περίξ αυτών υπάρχει (194) ημικυκλικόν περι-

¹⁸¹ (σημ. 1, αντιγρ. Φ.Ζ.): Η πόρτα έφερνεν ήλους <=καρφιά> με μεγάλα κεφάλια, σε πολύ πυκνές αποστάσεις, ώστε να αποτελεί ένα είδος σιδηράς πόρτας.

¹⁸² (σημ. 2, Φ.Ζ.): Του Γεωργίου Σαχίνη, ανήκον εις τον κ. Τασιούλα, άνδρα χρηματίσαντα πλησίον του Αλή πασιά.

¹⁸³ (σημ. 3, Φ.Ζ.): Του Παπαρρίζου.

¹⁸⁴ (σημ. 4, Φ.Ζ.): Ήρχετο, όπως και το ύδωρ της πηγής που ήτο στην οικίαν Κανατσούλη.

θώριον και άνωθεν αυτού σταυρός με το Βυζαντινόν μονόγραμμα ΙΣ.ΧΣ, δεξιόθεν και αριστερόθεν πάλιν μικροί δικέφαλοι αετοί και εις τα άκρα η χρονολογία 1762. Ένθεν δε και εκείθεν της εισόδου εξέχουσι τρία τριγωνικά άκρα των μεταξύ του πρώτου και δευτέρου πατώματος δοκών. Τα άκρα αυτών των δοκών είναι τοποθετημένα μετά μεγίστης δεξιοτεχνίας και είναι χαρακτηριστικά της οικοδομικής τέχνης των χρόνων εκείνων. Κατά διαστήματα εις τας ξυλίνας τραβέρσας υπάρχουν μεγάλοι τετραγωνικοί οπαί, αι οποία είναι παρατηρητήρια και τουφεκίστραι συγχρόνως και εκείθεν παρετήρουν εν ώρα κινδύνου έξω τι εγίνετο και επυροβόλουν εν ανάγκη.

Μόλις θα εισέλθωμεν από την κυρίαν είσοδον εντός, αφού κατέλθωμεν ολίγον, έχομεν ενώπιόν μας μικρόν αντρέ¹⁸⁵ και το ημιυπόγειον πάτωμα. Το αντρέ αυτό είναι φωτεινόν, διότι δεν σκεπάζεται από το δάπεδον του πρώτου πατώματος, αλλά μόνον από εν μέρος αυτού. Αριστερά υπάρχει μία κλίμαξ, η οποία οδηγεί κατ' ευθείαν εις το δεύτερο πάτωμα. Η κλίμαξ αυτή διακόπτεται εις έν ωρισμένον ύψος, εκεί δε συνδέεται με μίαν ξυλίνην γέφυραν, η οποία οδηγεί εις το χώλ του πρώτου πατώματος. Η κλίμαξ αυτή κλείεται με μίαν θύραν εις την είσοδον, είναι ζωγραφιστή με άνθη και γεωμετρικά σχήματα και εις το μέσον περίπου έχει δυο μικράς οπάς, οπόθεν φαίνεται καλώς η κυρία είσοδος και ο οικοδοσπότης κανονίζει, εάν θα δεχθή τον επισκέπτην ή όχι. Άλλη μικροτέρα κλίμαξ δεξιά εις το βάθος οδηγεί επίσης από το αντρέ εις το ίδιον χώλ. Απέναντι του αντρέ είναι το υπόγειον (=κατώγι) με λιθόκτιστον δάπεδον, εντός του οποίου είναι εναποθηκευμένα τα βαρέλια με τον οίνον. Παραπλεύρως αυτού είναι η αποθήκη τροφίμων (=μαγαζί), εντός της οποίας υπάρχει πατάρι και μικρόν δωμάτιον δια την τοποθέτησιν των βαρελίων των εκλεκτών οίνων. Κάτωθεν του (195) δωματίου τούτου, το οποίον έχει οροφήν ωραία γαρνιρισμένην με ξυλαράκια, υπάρχει κρυψών και υπό το λιθόκτιστον δάπεδον αυτού μυστική έξοδος, άγουσα έξω του περιβόλου. Άνωθεν του αντρέ υπάρχει ωραίον εικονοστάσιον δια τας αγίας εικόνας.

Ανερχόμεθα, αφίνομεν το ημιυπόγειον διαμέρισμα και φθάνομεν εις το πρώτον πάτωμα. Ευρισκόμεθα τώρα εις το χώλ. Είναι το λεγόμενον ηλιακό εις το μέσον του πρώτου πατώματος, μια αίθουσα πολυτελής με κιονίσκους προ των παραθύρων. Εις την οροφήν έχει ωραίας ξυλογλύπτους διακοσμήσεις με ιδιότυπα γεωμετρικά σχήματα και διάφορα φατνώματα¹⁸⁶, εις δε τους τοίχους είναι εξωγραφισμένα με χρονολογίαν 1781 διάφορα ζώα, όρνεα, αλογάκια, πτηνά, σπίτια και κάτωθεν αυτών ψάρια, βάρκες, βοσκός, γίδια, η θεά Αθηνά κ.λπ.. Τα θέματα της ζωγραφικής είναι δηλαδή αναπαραστάσεις από το ζωϊκόν και φυτικόν βασίλειον, τοπία, πολιτεία κ.λπ. Το σύνολον των παραστάσεων είναι αξιοπεριεργον

¹⁸⁵ Αντρέ, είσοδος.

¹⁸⁶ Φατνώματα, το καθένα από τα τετράγωνα ανοίγματα (κοιλώματα) που δημιουργούν οι διασταυρώσεις των δοκών μιας οροφής. Κατ' επέκταση και οι πλάκες που καλύπτουν αυτά τα κενά λέγονται φατνώματα. Αυτά τα φατνώματα έχουν ιδιαίτερη ξυλόγλυπτη ή άλλη διακόσμηση.

και αξιοθαύμαστον, εάν όμως κανείς προσέξη εις τας λεπτομερείας ευρίσκει έλλειψιν προοπτικής¹⁸⁷, τα ψάρια π.χ. είναι ενίοτε μεγαλύτερα από τα καράβια ή τους ανθρώπους και έχουν σχήμα περιέργον. Γενικώς δε εις τας ζωγραφικάς αυτάς εικόνας δεν συναντώμεν σκηνάς ερωτικές ή και απλάς οικογενειακάς με συγχρωτισμόν των δύο φύλων. Μεγάλη απόστασις εχώριζε τότε εις τον κοινωνικόν βίον το άρρεν από το θήλυ. Τα ήθη ήσαν πολύ αυστηρά και ως εκ τούτου ο ζωγράφος ούτε κατά φαντασίαν ακόμη ηδύνατο να παραβή τους κανόνας τούτους. Από το χωλ μία θύρα οδηγεί εις το χειμωνιάτικο δωμάτιον, το οποίον έχει διπλά παράθυρα (196), τζάκι και μουσάντρες, δια να αποθηκεύουν διάφορα στρωσίδια, βελέντζες κλπ.. Άνωθεν αυτών είνε εξωγραφισμένα κατά σειράν με επιγραφάς τα όρη «ο Σνιάζικος, ο Κίσσαβος, ο Έλυμπος, το Βατοπέδιον εν μέσσω και κατά σειράν τα όρη Όντρεα, ο Μπούρινος και τα Άγραφα». Εδώ όμως διαπιστώνει κανείς την ατελή γνώσιν της φυσικής και της γεωγραφίας και αι παραστάσεις είναι τελείως συμβολικά. Αρκείται δηλαδή ο ζωγράφος κατά ιδικήν του έμπνευσιν πρωτότυπον, δια να παραστήση ένα βουνόν, να ζωγραφίση ολίγας απλάς γραμμάς, να γράψη άνωθεν αυτών την ονομασίαν των και άνωθεν εν φυτόν, άνθος ή δένδρον. Αι γραμμαί είναι τόσον υψηλότεραι όσον υψηλότερον φαντάζεται το βουνόν. Δια να παραστήση το Βατοπέδιον, ζωγραφίζει εν μοναστήριον, άνωθεν αυτού τον Δικέφαλον, άνωθεν τον Σταυρόν με το σύμπλεγμα ΙΣ.ΧΣ ΝΙ-ΚΑ. Αν δεν πρόκειται να θαυμάση κανείς την εκτέλεσιν του ζωγράφου, πρέπει όμως να θαυμάση την σύλληψιν και τας επιτυχείς αντιθέσεις των χρωματισμών. Παραπλεύρως προς αυτό το χειμωνιάτικο υπάρχουν άλλα δυο χειμωνιάτικα δωμάτια, εξ ων το εν εχρησιμοποιείτο ως κουζίνα και το έτερον εθεωρείτο ως δευτέρας τάξεως. Εις την απέναντι πλευράν ήτο εν δωμάτιον χρησιμοποιούμενον ως ζυμωτήριο και έτερον ως αποθήκη.

Ανερχόμεθα εις το δεύτερον πάτωμα. Επειδή είναι πολυτελέστατον, νομίζει κανείς ότι όλη η οικία εκτίσθη δια να στηρίξη αυτό. Εν πελώριο χωλ φωτισμένον με πυκνά και μεγάλα παράθυρα κυριαρχεί εις όλην την διάταξιν. Είναι επίμηκες και μακρόν και εις μεν τας δύο μακράς πλευράς είναι τα (197) δωμάτια, εις δε τας δύο στενάς τα παράθυρα. Χρησιμοποιείται τούτο δια τας οικογενειακάς συγκεντρώσεις και δια τους χορούς και έχει το δάπεδον υψηλότερον εν είδει εξέδρας δια τους θεατάς και χωριστήν εξέδραν δια τους μουσικούς, εις δε την οροφήν δύο ομφαλούς με ξυλογλύπτους ρόδακας εις το μέσον. Τα παράθυρα κλείονται με πυκνάς σιδηράς ράβδους και με ξύλινα παραθυρόφυλλα, άνωθεν δε αυτών υπάρχουν ωραία υαλώματα, συμπληρώνοντα την όλην διακόσμησην. Αι ύαλοι έχουν διάφορα χρώματα, κίτρινα, κόκκινα, γαλάζια κ.λπ. Είναι τοποθετημένα η μία επί της άλλης και μεταξύ αυτών χρωματιστοί χάρται και συναρμολούνται με γύψον. Έχουσι σχήμα τοξοειδές και φέρουσι διαφόρους συνθέσεις από άνθη, φύλλα, κλώνους, πτηνά, ρητά διάφορα, εικόνας αγίων κ.λπ.. Οι χρωματικοί συνδυασμοί είναι λεπτότατοι και έχουν τελείαν τεχνικήν απόδοσιν. Σώζεται ο-

¹⁸⁷ Προοπτική, (στην τέχνη) απεικόνιση των αντικειμένων έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση του βάθους.

λόκληρον εν ωραίον υαλωτόν παριστάνον τον Άγιον Γεώργιον και τον Άγιον Μάρκον. Τα υαλώματα ταύτα είναι βενετικής προελεύσεως.

Αριστερά παρά την είσοδον είναι το δωμάτιον της υποδοχής το καλοκαιρινό (=μουσαφίρικα ή ξενών) με διπλές θύρας εις την είσοδον και μουσάντρες εις τας δύο πλευράς. Η οροφή είναι ωραία διακεκοσμημένη με ξυλόγλυπτον ομφαλόν. Η ξυλογλυπτική είχε προοδεύσει τότε αρκετά και ολόκληροι οροφαί ή θύραι ήτο δυνατόν να γίνωσιν από μικρά τεμάχια <ξύλου> διαφόρων γεωμετρικών σχημάτων συναρμολογούμενα κατά ποικίλους τρόπους, ώστε να δίδεται εν αρμονικόν σύνολον. Είναι χρωματισμένα με φυτικήν βαφήν (κρόκον) της εποχής και διατηρούνται ζωηρά και στιλπνά παρ' όλην την πάροδον του χρόνου. Αι χρωματικά αποχρώσεις δεν αντιτίθενται η μία προς την άλλην, ούτε είναι ακαλαίσθητοι, αλλά συντίθενται εις το φως και (198) ενοποιούνται. Ούτως έχομεν ολοκλήρους ορόφους με φατώματα και κοιλώματα εξαισίας τέχνης, εις το κέντρον εξάγωνο και τετράγωνο, αληθινά αριστουργήματα. Από τον ομφαλόν της οροφής κρέματα ανάγλυφον πτηνόν επίχρυσον, το οποίον σπαράζει με τους όνυχάς του μικρότερον πτηνόν. Υπεράνω των παραθύρων υπάρχουν ωραία υαλωτά με κοσμήματα και εις τας πλευράς εν σχήματι Π το μεντερλίκι ή μεντέρι, μεγάλο ντιβάνι, όπερ εκαλύπτετο με πλούσια υφαντά και μαξιλάρια. Η θύρα αποτελείται ολόκληρος από μικρά ξυλόγλυπτα τεμάχια θαυμασίως συναρμολογημένα. Παραπλεύρως του δωματίου της υποδοχής είναι έτερον μικρότερον τοιούτον δωμάτιον και το αφοδευτήριο.

Εις την δεξιάν πλευράν του αντρέ υπάρχει το επίσημον χειμωνιάτικο δωμάτιο (=σιαχνισί) με οροφήν ξυλόγλυπτον με δύο ομφαλούς και τοίχους εξωγραφισμένους με διάφορα φυτικά κοσμήματα (=ορναμένα). Ταύτα εξετίμησε πολύ ο αρχιτέκτων κ. Αριστ. Ζάχος και άλλοι τεχνίται δια την αρμονίαν και το ανεξίτηλον των χρωμάτων. Άνωθεν των παραστάσεων τούτων είναι ανάγλυφοι παραστάσεις από διάφορα φρούτα εις φυσικόν μέγεθος και χρώμα, σταφύλια, αχλάδια, καρπούζια ή πεπόνια κομμένα κατά το ήμισυ. Εκείνο όμως, όπερ δεν παύει να θαυμάζη τις, είναι το πολυτελέστατον υαλωτόν τζάκι (η καπνοδόχος) με μάρμαρα εις την βάση, διηρημένον εις πέντε μέρη εξ' ων το δεύτερον αποτελείται από ξυλογλύπτους στοάς, το τέταρτον από φρούτα και το τελευταίον από άνθη και τα άλλα δυο από υαλωτά. Είναι το τζάκι τούτο απαράμιλλον εις το είδος του και θαυμάζει κανείς την τέχνην των εργατών αυτού και την υπομονήν των. Κυριολεκτικώς τα χάνει κανείς εμπρός εις τον διακοσμητικόν πλούτον του δωματίου τούτου και τα περίεργα ανάγλυφα σχήματα και την λεπτήν (199) σύνθεσίν των. Φαντασθήτε αυτό στρωμένον με τα κιλίμια του, τα κεντητά χράμια,¹⁸⁸ τες φλοκάτες βελέντζες, τα κεντητά λεπτοτάτης τέχνης και μεγίστης αξίας μαξιλάρια, τες λαζευτές πολυθρόνες με τα υποπόδιά των, τα φιλντεσένια σεντούκια και τα λοιπά εξαισίας τέχνης έπιπλα και σκεύη!

Εδώσαμεν αμυδράν περιγραφήν του αρχοντικού τούτου σπιτιού της Σιατίσσης, το οποίον εκτίσθη κατά τους χρόνους της ακμής αυτής. Από το 1800 όμως,

¹⁸⁸ Χράμι, υφαντό στρωσίδι από χοντρό μαλλί.

επειδή η Αυστρία κατεστράφη οικονομικώς ένεκα ατυχούς πολέμου προς την Γαλλίαν επί Βοναπάρτου, επτώχευσαν και όλοι οι εμπορικοί οίκοι της Σιατίστης και σήμερα δε υπολείπονται ακόμη από την εποχήν ταύτην ονομαστοί εμπορικοί οίκοι Σιατιστέων εν Λειψία¹⁸⁹, Τεργέστη, Αμβούργω και Βελιγραδίω, του Περπέσα, Μουσταφά, Νεράντζη κ.λπ..

Είναι αξία εθνικής ευγνωμοσύνης η ευκλής Εθνική Κυβέρνησις, η οποία απεφάσισε να εξαγοράση το σπίτι αυτό του Μανούση το κατεχόμενον ήδη υπό του κ. Δουκίδου και να το διατηρήση από την καταστροφήν του χρόνου, μετατρέπουσα τούτο εις Μουσείον λαϊκής τέχνης. Δεν υπάρχει δε αμφιβολία ότι μόλις πραγματοποιηθή η ίδρυσις του Μουσείου τούτου οι διακρινόμενοι δια την φιλοπατρίαν των Σιατιστείς θέλουσι προθύμως προσφέρει προς πλουτισμόν αυτού διάφορα είδη επιπλώσεως αντιπροσωπεύοντα την λαϊκήν τέχνην των χρόνων εκείνων, ώστε οι επισκεπτόμενοι αυτό θα λαμβάνωσι πλήρη ιδέαν της αληθινής και πραγματικής αρχοντιάς, της τόσοσ διαφόρου από την σημερινήν τυπικήν τοιαύτην, την οποίαν εδημιούργησεν ο νεώτατος πολιτισμός.

Αθήναι, Γεώργιος Θ.Γκανούλης καθηγητής

< Μακεδονικόν Ημερολόγιον του Ν. Σφενδόνη, έτους 1939, σελ.153-159>.

(200) Παρατηρήσεις του αντιγραφέντος επί των αναφερομένων εις την ανωτέρω περιγραφήν του σπιτιού των Μανουσαίων.

1. Ο όφισ, που είναι αποκάτω από τον δικέφαλο αετό λέγει ο Γ. Γκανούλης ότι συμβολίζει τον φύλακα του σπιτιού. Ο όφισ σε μας τους χριστιανούς [εικονιζόμενος από κάτω από το σταυρό συνήθως] είναι σύμβολον νίκης του Ιησού κατά του δαίμονος και άλλοτε είναι σύμβολο της φρονήσεως, που ο Ιησούς συνιστούσε στους μαθητάς του λέγοντας ότι πρέπει να είναι φρόνιμοι ως ο όφισ.

2. Αριστερά της εισόδου στη μεσιά η γωνιά δείχνει την άριστη τοιχοποιία, που και σήμερα ακόμη, ύστερα από όλα τα προς τούτο μέσα, είναι δύσκολο να επιτευχθεί εις τέτοιο βαθμό.

3. Ανωθεν της μικράς εξωτερικής εισόδου, δηλαδή του παραθύρου, υπήρχε πολεμίστρα, για την οποίαν δεν κάμνει λόγο ο Γ. Γκανούλης.

4. Ο προορισμός του μαγαζιού δεν ήτο η αποθήκευσις των τροφίμων, δια τα οποία υπήρχαν τα κελάρια. Τα μαγαζιά χρησίμευαν για την τοποθέτηση των εμπορικών αντικειμένων που μεταφέρονταν από την Ευρώπη. Τούτο μαρτυρεί η κατασκευή αυτών σε μέρος θερμό, φωτεινό, με πατάρια, με ράφια και με κουτιά φέροντα χωρισμένες θεσούλες για τα διάφορα πολύτιμα κοσμήματα και νομίσματα και <το ότι είναι> ασφαλισμένα με θύρα στερεότερη από τις άλλες θύρες του σπιτιού. Στο σπίτι του γράφοντος, του οποίου ο πρόπαππος ήτο έμπορος, συνέταιρος του Γ. Νιόπλιου, το οποίον μαρτυρούν τα σωζόμενα μπιλάντζα¹⁹⁰ που έγιναν στη Βιέννη στα 1812, σώζεται τέτοιο μαγαζί, που φαίνεται φανερά ο προορισμός.

¹⁸⁹ Λειψία, πόλη της Σαξονίας, ενός από τα ομόσπονδα κρατίδια της Γερμανίας.

¹⁹⁰ Μπιλάντζο, λέξη ιταλική (bilancio), ισολογισμός.

5. Για την έλλειψη προοπτικής, που παρατήρησεν ο Γ. Γκανούλης στις ζωγραφίες, λέγομεν ότι ήτο αρρώστια των ζωγράφων της εποχής. Σε άλλα σπίτια παρατηρεί κανένας πτηνό, που στέκεται στις κορυφές δυο δένδρων, έχοντας τον ένα πόδα στην κορυφή του ενός δένδρου και τον άλλο στην κορυφή του άλλου δένδρου.

6. Διατί μουσάντρες και όχι μισάντρες¹⁹¹. Φρονώ ότι λέγονται μισάντρες, γιατί γίνονται ανάμεσα από δυο ντουλάπια. Το πρώτο συνθετικό (201) το μέσο και το δεύτερον το άντρον.

7. Το δωμάτιο της υποδοχής το χαρακτηρίζει ως μουσαφίρικα. Τα μουσαφίρικα αποτελούσαν ιδιαίτερο διαμέρισμα με ιδιαίτερα στρωσίδια και υπηρεσία, που σώζονται σε πολλά σπίτια και σήμερα.

8. Απορώ πώς ξέφυγε την παρατήρηση του Γ. Γκανούλη ένα πράγμα που δείχνει ότι πέρασε μεγάλη αρχοντιά από τη Σιάτιστα, δηλαδή τα καρφιά με γάντσους που ήταν αποκάτω από τις πόλτσες και χρησίμευαν για να θέτουν τα τζιαμπούκια, που τοίμαζαν και πρόσφερναν στους επισκέπτες οι τζιαμπουκτσήδες¹⁹².

9. Μεταξύ των πρώτων εμπορικών οίκων έπρεπε να αναφερθεί ο οίκος των Αδελφών Ζυγούρη, όχι μόνο διότι ετίμησε την Ελλάδα με την επί 7 χρόνια έκδοση του περιοδικού «Κλειώ», αλλά και διότι ο οίκος αυτός είναι συνέχεια του οίκου Χατζημιχαήλ και του οίκου Μ. Ζυγούρη. (202)

31. Ενδύματα

Όπως οι κατοικίες, τα έπιπλα και σκευή δείχνουν τον βαθμό του πολιτισμού των κατοίκων ενός τόπου, έτσι και η ενδυμασία που συνηθίζεται σε ένα μέρος μάς δείχνει τον πολιτισμό, την πρόοδο, την ευημερία και την εσωτερική κατάσταση¹⁹³ των κατοίκων του μέρους εκείνου. Όπως παντού, έτσι και στη Σιάτιστα η ενδυμασία επιδιώκει την προφύλαξη του σώματος από την επίηρεια των δυσμενών καταστάσεων της ατμοσφαιράς, την θεραπεία του αισθήματος της αιδούς, τον στολισμόν του σώματος και την εκδήλωση διαφόρων συναισθημάτων. Διεμορφώθηκε δε ανάλογα με το κλίμα, με τα επαγγέλματα, με τις σχέσεις που είχε με τους κατοίκους άλλων τόπων και με την κοινωνική τάξη, στην οποία ανάγονταν (ανήκαν) οι κάτοικοί της και <έτσι> αποτελέστηκαν (διαμορφώθηκαν) τρεις διάφοροι τύποι ενδυμάτων.

Πρώτα ο τύπος ενδυμάτων που φορούσαν εκείνοι που έρχονταν σε επικοι-

¹⁹¹ Γράφει μισάντρες αλλά από την ετυμολόγηση που ο ίδιος παραθέτει (από το μέσο και άντρον) προκύπτει το μεσάντρες. Έτσι το μισάντρες αποδίδει τη σιατιστινή προφορά του μεσάντρες.

¹⁹² Τζιαμπουκτσήδες, βλέπε Φ.Ζ., σελ. χειρ. 70, όπου ο τύπος τσιμπουκτσής.

¹⁹³ Από τα συμφραζόμενα με τον όρο εσωτερική κατάσταση φαίνεται ότι μάλλον εννοεί την ψυχοσύνθεση και γενικότερα την καλλιέργεια των ανθρώπων, που αντανακλάται στον τρόπο έκφρασής τους κι ένας τέτοιος τρόπος έκφρασης είναι και η αμφίεση.

ωνία με τον κόσμο της λοιπής Ευρώπης, Αυστρίας, Ουγγαρίας, Ιταλίας, Ρωσίας, Βλαχίας και Σερβίας, και ήτο επόμενο η εκεί ζωή τους να επιδράσει στη διαμόρφωση του τύπου της ενδυμασίας τους, η οποία αποτελούνταν από ένα αντερί¹⁹⁴ [πολύ μακρό], με ύφασμα μεταξωτό, από ζώνη πολυτελή, από ένα κοντογούνι (λεμπαντέ) με μανίκια, γουνιασμένον, χρώματος συνήθως μαύρου, αλλά δεν αποκλείονταν το εριούχον να έχει και άλλα χρώματα, από μία σκουρτέλλα (επανωφόρι) μακρή (*μακριά*) έως τα πόδια και γουνιασμένη με πολυτελή γουναρικά, -το χρώμα του εριούχου από το οποίο γίνονταν <η σκουρτέλλα> ήτο διάφορο- από κάλτσες λεπτοπλεγμένες, μάλλινες για το χειμώνα και βαμβακερές για το καλοκαίρι, από χολέβια, που κομπώνονταν με κόψες στο πίσω μέρος και το ύφασμα από το οποίο γίνονταν ήταν εριούχο μαύρου χρώματος ή και άλλου, κατά το γούστο του νοικοκύρη, από ένα σιάλι πλεχτό, βαρύ, που έρριπταν στις πλάτες, όταν το χειμώνα έβγαιναν έξω από το σπίτι τους, από το φέσι, επίπεδο στο επάνω μέρος, με οπές για τον αερισμό της κεφαλής, και από ένα μανδήλι μεταξωτό στο λαιμό, στον τόπο της σημερινής γραβάτας. Τα ασπρόρουχά τους, [μακρά έως τα πόδια], γίνονταν από υφαντό πανί ηλιασμένο. Ύστερα από τα ασπρόρουχα φορούσαν ένα είδος κιλότας¹⁹⁵, από τη μέση και κάτω. Τα ανωτέρω υποχώρησαν στο σημερινό τύπο, σακάκι, γιλέκο, πανταλόνι και παλτό κ.λπ..

(203) Τα ενδύματα της μεσαιάς τάξεως αποτελούνταν από τα ίδια σχεδόν είδη, ολιγότερον πολυτελή. Η τάξη αυτή προσπαθούσε να μιμηθεί την ανώτερη τάξη.

Στην διαμόρφωση <της ενδυμασίας> της κατώτερης τάξης επέδρασαν μονάχα λόγοι στερεότητας και ζεστασιάς το χειμώνα και στερεότητας και δροσιάς το καλοκαίρι και αποτελέστηκε (*διαμορφώθηκε*) ο ακόλουθος τύπος: ντουλαμάς, είδος αντεριού από σιαγιάκι¹⁹⁶, που υφαίνονταν στο σπίτι, ζωνάρι μάλλινο, αρκετού μήκους και πλάτους, για να πιάνει καλά τη μέση και να περιστρέφεται πολλές φορές, υφαμένο και αυτό στο σπίτι, κάπα = επανωφόρι και αυτή από σιαγιάκι, κοντογούνι, τζαρτζούλι¹⁹⁷, σιαλβάρι¹⁹⁸, χολέβες, που έφταναν επάνω από τα γόνατα, κάλτσες μάλλινες και σκαλτσούνια, ένα είδος σκαρπίνια¹⁹⁹ από σιαγιάκι, τσαρούχια (γουνουτσάρουχα ή πόχες²⁰⁰) σιαλβάρι, <> κιλότα (αντί του ντουλαμά), σελιάχι²⁰¹ και στο κεφάλι σκούφος αποτελούν την ενδυμασία

¹⁹⁴ **Αντερί**, μακρύς και φαρδύς ανδρικός χιτώνας, ανοικτός μπροστά· το ένα μπροστινό φύλλο του κάλυπτε το άλλο σταυρωτά.

¹⁹⁵ **Κιλότα**, στρατιωτική περισκελίδα (για τους άνδρες του ιππικού) Εδώ: είδος ανδρικού πανταλονιού.

¹⁹⁶ **Σιαγιάκι**, χοντρό μάλλινο ύφασμα, κατάλληλο για κάπες χωρικών.

¹⁹⁷ **Τζαρτζούλι**, μεγάλη κάπα με τσέπες από μέσα. (από το λεξιλόγιο της Γαλατινής)

¹⁹⁸ **Σιαλβάρι**, φαρδύ παντελόνι από σιαγιάκι.

¹⁹⁹ **Σκαρπίνια**, είδος χαμηλού παπουτσιού.

²⁰⁰ **Πόχες**, τσαρούχια με φούντες στις μύτες.

²⁰¹ **Σελιάχι <σελάχι**, δερμάτινη ζώνη και συνάμα θήκη φορητών όπλων των φουστανελοφόρων.

της τρίτης τάξης, η οποία <ενδυμασία> υφίσταται τροποποιήσεις ανάλογες με την οικονομική κατάσταση των προσώπων.

Η τουαλέτα των γυναικών υποχώρησε από το χτένισμα σε δυο κλώσες (κοτσίδες) ριγμένες στην πλάτη ή σε μια μαζωμένη οπίσω σαν κουλούρα και από τσολούφια²⁰² φουσκωτά, χάρις σε δυο προσκεφαλάκια, που τα 'βαναν από κάτω από τα μαλλιά και τα 'δεναν αναμεταξύ τους με σιρίτι, υποχώρησε στη σημερινή τουαλέτα (οντολασιόν). Από το γιλέκι το στενό και πυκνοθηλυκωμένο, για να μη διακρίνονται οι καμπυλότητες του στήθους και να μη φαίνεται και παραμικρό ίχνος υποκαμίσου, υπεχώρησε στη μπλούζα τη σημερινή, που (204) τείνει να επιδείξει τελειότερα τις καμπυλότητες και από το φουστάνι το μακρό στο σημερινό πολύ κοντό. Από την κάλτσα με τα κλωνάρια στις μύτες και στις φτέρνες, στη σημερινή μεταξωτή ή στο ακάλτσωτο. Από τη γούνα με μηλόγουνες ή σαμουρόγουνες²⁰³ στο σημερινό παλτό. Από το τουρκάκι ή λεμπατέ με χρυσά σιρίτια ή γαϊτάνια στα άκρα στη σημερινή μπλούζα. Από τα ασπρόρουχα με τα μακρά και χρωματιστά ποδονάρια, ποικιλμένα στα άκρα με τσίπκες και με κεντημένες στα άκρα βρακοζώνες, στα σημερινά κοντά και απλά ασπρόρουχα. Από το αρχαιότερο φουστάνι με μετάλλιο έλασμα στο κάτω μέρος υπεχώρησε στα στενά σημερινά ευρωπαϊκά κοστούμια. (Βλέπε **Παράρτημα**, εικ. 6,7,8,9,11,12.)

²⁰² **Τσολούφια**, τούφα μαλλιών και κυρίως αυτών που πέφτουν ως τις οπές των αυτιών μας. Ο Χρ. Καπνουκάγιας στη μελέτη του: **Η Αρχαία Ρωμαία**, (σελ. 119, 120, 122), κάνει λόγο για την κόμμωση των γυναικών της αρχαίας Ρώμης ανάλογα με την ηλικία τους και προχωρεί σε αναφορές παραλληλισμού ή απλής ομοιότητας προς το χτένισμα των γυναικών της Σιάτιστας. Παραθέτουμε μερικές παρατηρήσεις του:

«...Αι Ρωμαίαι μικραί...(τα μαλλιά των) τα έπλεον εις πλοχμόν, πλεξούδαν (κλώσαν λεγομένην εις την Σιάτισταν της Δυτικής Μακεδονίας), ...

...όταν η κόρη έφθανεν εις ώραν γάμου τότε τα μαλλιά της επλέκοντο εις κόρυμβον (κότσον)... ... εις την Σιάτισταν της Δυτικής Μακεδονίας ο κόρυμβος λέγεται κούκος...».

Οντολασιόν από το γαλλικό ondulation= κυμάτωση (σελ. 122).

²⁰³ **Σαμουρόγουνες**, γούνες από σαμούρι, **σαμούρι**, είδος νυφίτσας και το δέρμα της.

Ο Γεώργιος και η Θεοδώρα Γκουτζιαμάνη
στη φωτογραφία του γάμου τους,
(τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα).